

Indische buurt Galgenveld - Nijmegen

Atlas beschermd stadsbeeld
deel I, beschrijving

Rein Geurtsen & partners
bureau voor stadsontwerp

Gewijzigd januari 2014

Galgenveld, Indische buurt
Gemeentelijk beschermd stadsbeeld
vastgesteld op 13 mei 2009 | besluitnummer 44/2009

colofon

medewerkers Rein Geurtsen & partners:

Rein Geurtsen
Valerie Koppelle
Esther Stuijts

gemeente Nijmegen:
architectuurhistoricus:

Hans Verheul
Joosje van Geest

Indische buurt Galgenveld - Nijmegen

Atlas beschermd stadsbeeld
deel I, beschrijving

Gewijzigd januari 2014

Rein Geurtsen & partners
bureau voor stadsontwerp

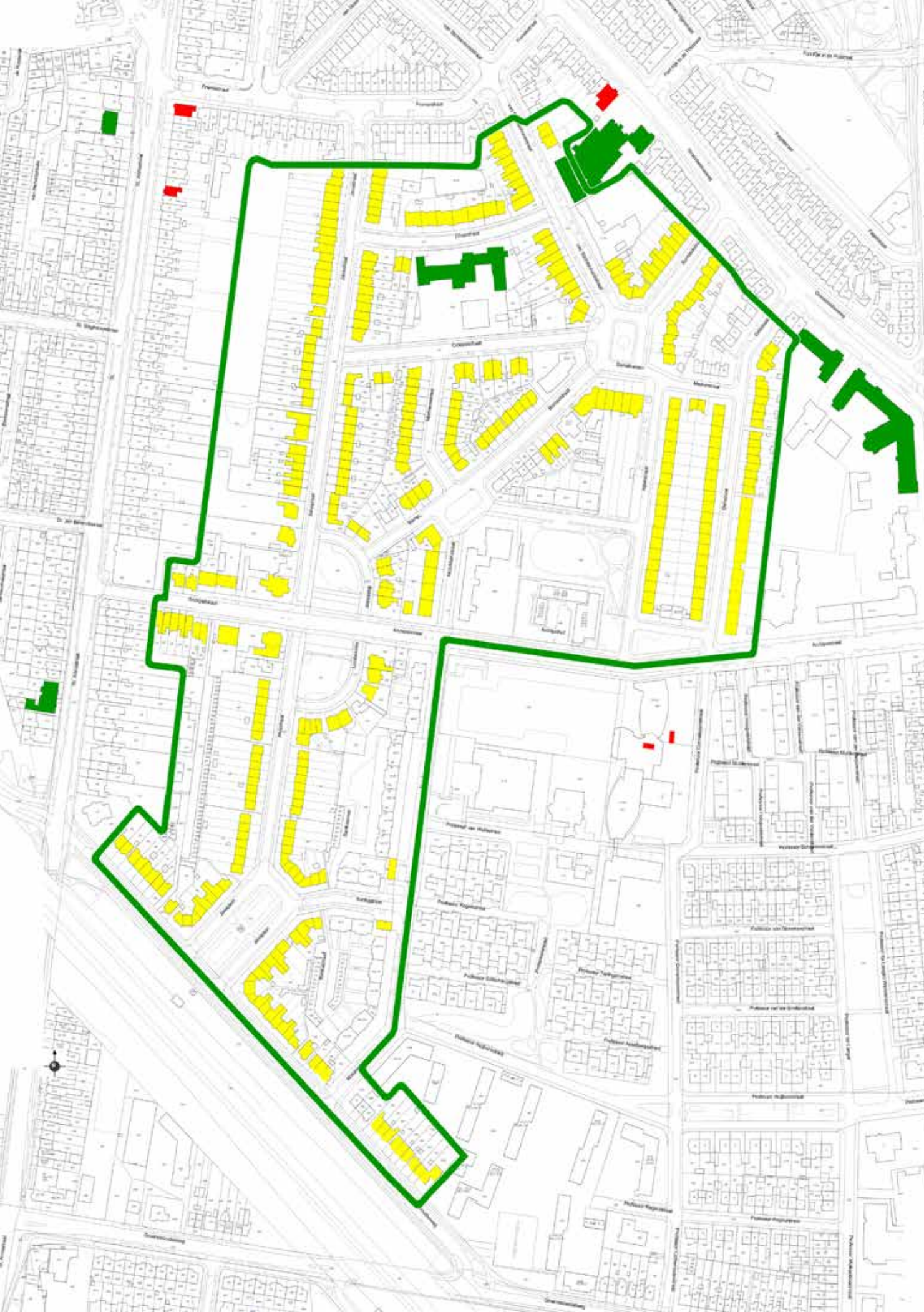

Stationsplein 14
2611 BV Delft

t 015 2123002
f 015 2148275

stadsontwerp@reingeurtsen.nl
www.reingeurtsen.nl

in opdracht van: Gemeente Nijmegen

Indische buurt, beschermd stadsbeeld

- begrenzing Beschermd stadsbeeld
- beschermd Stadsbeeldobject
- gemeentelijk monument
- rijksmonument

inleiding	7	Bijlage: Indische buurt, Galgenveld - Nijmegen
leeswijzer	7	deel II, overzicht gevelbeelden (januari 2014)
1 aanpak	9	
1.1 onderzoek	9	
1.2 methodiek	9	
1.3 bronnen	11	
2 de historische episodes van Galgenveld en de Indische Buurt	13	
2.1 de historisch-morfologische context 1878, het eerste uitbreidingsplan van Nijmegen	13	
2.2 Galgenveld - Indische Buurt: algemene karakteristiek	15	
2.3 Galgenveld - Indische Buurt: stedenbouwkundige karakteristiek gesloten bouwblok	17	
2.4 eerste episode Galgenveld: het plan Graadt van Roggen, 1904-1906	21	
historisch-morfologische context in 1906; radiaalwegen en gordelwegen	21	
stedenbouwkundig concept en ruimtelijke compositie	23	
hiërarchische ruimtelijke compositie	25	
openbare ruimte	27	
architectuur	29	
2.5 tweede episode Galgenveld: Uitbreidingsplan J.J. Weve, 1918-1923	31	
sociale woningbouw	31	
stedenbouwkundig concept en ruimtelijke compositie	33	
openbare ruimte	37	
architectuur	39	
huidige staat	43	
2.6 derde episode Galgenveld: Het Uitbreidingsplan 1934 van Alphons Siebers	45	
samenhang tussen verkeersstructuur en groenstructuur	47	
het duo ir. Alphons Siebers en ir. Piet Verhagen	47	
de nieuwe stedenbouwkundige opzet van Galgenveld	51	
stedenbouwkundig concept en ruimtelijke compositie	53	
beeldkwaliteitplan <i>avant-la-lettre</i>	55	
openbare ruimte	57	
architectuur	59	
3 stedenbouwkundige en architectonische waardering	63	
waardestelling Indische Buurt Nijmegen	67	
4 atlas	67	
de methodiek	69	
kaart bouwperiodes	71	
eerste episode, Uitbreidingsplan 1908	73	
tweede episode, Uitbreidingsplan 1918	83	
derde episode, Uitbreidingsplan 1934	123	
literatuurlijst	143	
legenda	145	

de topografische kaart van Transchot en Von Müffling, 1820. Het "Galgenveldt" ligt ten zuiden van de binnenstad en mocht toen nog niet worden bebouwd

monumentale constructie op het Amsterdamse Galgenveld, aan de overzijde van het IJ, 1790.

De Indische Buurt is een onderdeel van het stadsdeel Galgenveld. Dat ligt ten zuidoosten van het Keizer Karelplein en de laatnegen- tiende-eeuwse ringboulevard van Nijmegen. Het is een onderdeel van de stadsuitleg die tot stand kwam na de ontmanteling van de vestingwerken, die in Nijmegen plaats vond tussen 1874 en 1886.

De Indische Buurt wordt begrensd door de Fransestraat aan de noordzijde, de St. Annastraat aan de westzijde en de Oude Groe- newoudseweg aan de zuidzijde. Daar vormt het verdiept gelegen baanvak van de spoorlijn Nijmegen-Venlo een barrière. Aan de oostzijde grenst de Indische Buurt aan de qua architectuur en ste- denbouw sterk afwijkende naoorlogse Professorenbuurt. De begren- zing is hier minder strak en eenduidig. Voor- en naoorlogse woning- bouw gaan geleidelijk in elkaar over.

Vóór de ontmanteling van de vestinggordel was het Galgenveld een deel van het vrije schootsveld, de banzone, die vanouds de vesting- gordel van de stad omringde. De ietwat macabere naam Galgenveld duidt erop dat dit veld werd gebruikt voor de executie van juridi- sche vonnissen. Veel steden situeerden hun galgenveld op een goed zichtbare plaats, ter vermaning en ook wel uit trots op orde, gezag en wetshandhaving binnen de stadsmuren. Ook in Nijmegen lag het op een plaats die voor iedere bezoeker van de stad goed te zien was, vlak voor de stadspoort en tussen twee uitvalswegen, de Sint Annastraat in zuidelijke richting, en de Groesbeekseweg in zuidoos- telijke richting.

Inmiddels is dit stuk van het schootsveld veranderd in een van de meest aantrekkelijke buurten van Nijmegen. Aantrekkelijk vanwege de menging van wonen met stedelijke voorzieningen. Maar ook van- wege de waarde van het ruimtelijk erfgoed dat deze buurt in zich heeft.

Het College van B&W heeft op 11 september 2001, op advies van het Gelders Genootschap, het besluit genomen om de procedure in gang te zetten voor de aanwijzing van de Indische Buurt tot Beschermd Stadsbeeld. Op 24 april 2002 werd dit besluit door de Gemeenteraad bekrachtigd.

In de gemeentelijke Uitwerkingsnota Beeldkwaliteit, die in juni 2004 is vastgesteld, is het voornemen tot bescherming mede aanleiding geweest het gebied als 'bijzonder toetsingsgebied' te classificeren.

Het Bureau Architectuur en Monumenten van de Afdeling Stadsont- wikkeling heeft als taak om de procedure tot aanwijzing tot uitvoe- ring te brengen. Aan het bureau Rein Geurtsen & Partners, bureau voor Stadsontwerp te Delft, is de opdracht verstrekt voor het sa- menstellen van de Atlas Galgenveld – Indische Buurt Nijmegen.

leeswijzer

De Atlas Galgenveld – Indische Buurt bestaat uit vier onderdelen:

In hoofdstuk 1 wordt de aanpak uiteengezet en de methodiek die ten grondslag ligt aan de cultuurhistorische analyse.

Hoofdstuk 2 bevat de cultuurhistorische analyse. Uit historisch on- derzoek naar de stedenbouwkundige ontwikkeling van het stadsdeel Galgenveld - Indische Buurt is gebleken dat het in een aantal his- torische episoden tot stand is gekomen. Daarom is het onderzoek toegespitst op het stedenbouwkundige en architectonische gedach- tegoed dat in de verschillende historische episoden aan de planvor- ming ten grondslag heeft gelegen. De analyse spitst zich toe op drie hoofdelementen:

- de historische gelaagdheid van Galgenveld en Indische Buurt. Hierbij worden de verschillende tijdsperiodes uit het ontstaan van de buurt, zoals die heden ten dagen in het straatbeeld nog

- zichtbaar zijn, behandeld;
- de ruimtelijke compositie van onderdelen van Galgenveld.
Hierbij wordt per historische episode geanalyseerd hoe het stedenbouwkundig plan ruimtelijk is gecomponeerd en hoe de architectuur van de bebouwing daar op inspeelt;
- de identiteit van de buurt. Hierbij wordt benoemd welke ruimtelijke en programmatische elementen bepalend zijn voor de identiteit van de Indische Buurt.

Hoofdstuk 3 bevat, als resultaat van de analyses, de waardering voor de stedenbouw, de openbare ruimte en de architectuur, neergelegd in een Waarderingskaart en een Waardestelling. De cultuurhistorische waardering is gerelateerd aan twee schaalniveaus: het schaalniveau van de Indische Buurt als onderdeel van de stadsvorm van Nijmegen en het schaalniveau van de verschillende deelgebieden die binnen de buurt zijn aan te wijzen.

Hoofdstuk 4 bevat de Atlas. Allereerst wordt de methodiek uiteengezet. Vervolgens wordt de atlas per historische episode uitgewerkt. In een afzonderlijk Bijlageboek is een overzicht weergegeven van alle gevelbeelden in de Indische Buurt, alfabetisch geordend op straatnaam. Daarin zijn actuele foto-opnamen gecombineerd met historische bouwtekeningen van de straatwanden.

Enkelvoudig Object; Javastraat 102; 1913, architect onbekend

Architectonisch Ensemble; Javastraat 21-25; 1911; architect-aannemer: P.J. van den Hooft

Stedelijk Ensemble; Javastraat 124-138; 1921; architect: M.E. Veugelers

1.1 onderzoek

De redengevende beschrijving van culturele waarden in deze Atlas bouwt voort op het rapport Vooroorlogse woonbuurten in Nijmegen, Gelders genootschap, mei 2001 en het rapport Randzone Beschermde Stadsbeeld 19de-eeuwe Stadsuitleg, november 2002. Deze studies zijn aangevuld met stedenbouwhistorisch onderzoek, waarbij een bijdrage is geleverd door de architectuurhistoricus Drs. Joosje van Geest. Dit heeft geleid tot een onderverdeling in drie historische episoden, waarin achtereenvolgens door drie stedenbouwkundigen duidelijk verschillende visies zijn neergelegd. De sporen van deze visies zijn in het hedendaagse stadsbeeld nog duidelijk zichtbaar.

Daarnaast heeft een gedetailleerd archiefonderzoek plaatsgevonden naar bouwjaar en architect van de verschillende gebouwen en gebouwencomplexen in de buurt.

1.2 methodiek

Het doel van de cultuurhistorische analyse is een zo compleet mogelijke verkenning van de culturele waarden van het ruimtelijk erfgoed dat de Indische Buurt bevat.

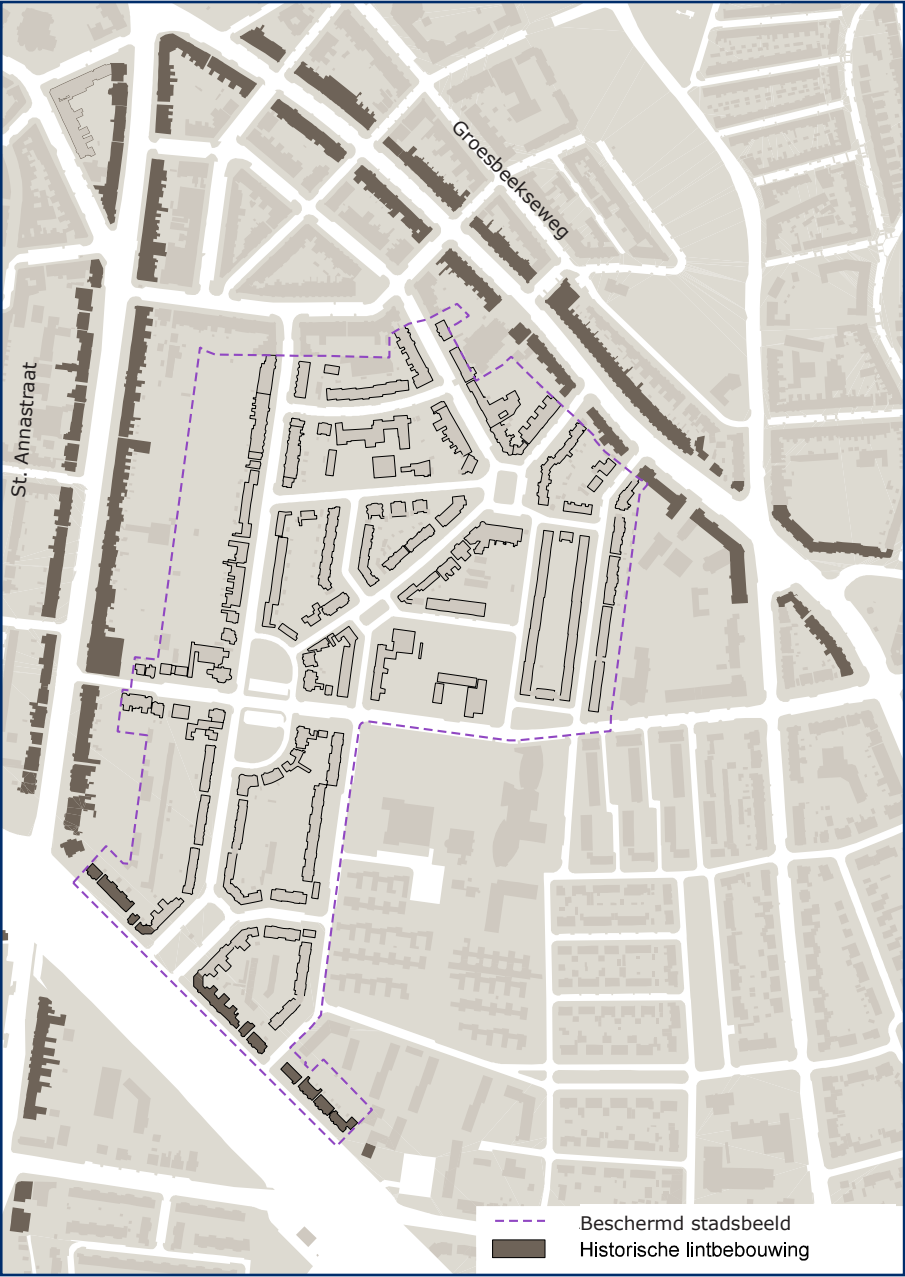
De analyse is afgestemd op de specifieke historische ontwikkeling waaraan Galgenveld haar verschijningsvorm te danken heeft. Het unieke van Galgenveld is, dat de buurt vorm heeft gekregen in drie opeenvolgend historische episoden, met volstrekt uiteenlopende opvattingen over stedenbouw en architectuur. Galgenveld is als het ware drie keer opnieuw ontworpen. Van de eerste drie ontwikkelingsstadia zijn steeds slechts fragmenten uitgevoerd. De buurt laat zich daardoor als een staalkaart van bouwstijlen en soorten stedenbouw lezen, als een collectie die een rijk geschakeerd geheel vormt. Daarom is gekozen voor een chronologische methodiek, waarin de ontstaansgeschiedenis per planfase uiteengegafd is.

Dwars door deze historische driedeling loopt een onderscheid in vier

schaalniveaus, met als twee uitersten het afzonderlijke gebouw én de stadsvorm als geheel. Op ieder schaalniveau kan de samenhang tussen architectuur en stedenbouw anders worden gedefinieerd, als uitvloeisel van de opvattingen over stadsesthetiek en architectuur in de verschillende episoden van het ontstaan van de buurt.

Van klein naar groot onderscheiden we:

- Enkelvoudige Architectonische Objecten.
De buurt bevat een groot aantal bijzondere panden, die als afzonderlijk object zijn ontworpen, soms zonder enige samenhang met het stedenbouwkundig plan, als willekeurige invulling van een straatwand, soms uitdrukkelijk in samenhang met het stedenbouwkundig plan. Met name in de eerste episode, eind negentiende eeuw, was de individuele stadsvilla één van de belangrijkste bouwstenen van het stedenbouwkundig plan. Grote stadsvilla's werden zodanig ontworpen dat ze optimaal profiteerden van hun ligging in het stratenplan, als zichtpunt in de monumentale assen die aan het plan ten grondslag liggen, of met fraaie erkers en serres profiterend van het uitzicht over pleinen en prospecten.
- Architectonische Ensembles.
Dit zijn grotere complexen, meestal woongebouwen, die als één geheel zijn ontworpen, als onderdeel van een straatwand of pleinwand. Vanaf het begin van de twintigste eeuw werd door speculatieve bouwondernemingen de eerste complexgewijs ontworpen bebouwing gerealiseerd, in de vorm van aaneengesloten rijen herenhuizen. Het afzonderlijke burgerlijke stadshuis kreeg meer status door het tot een onderdeel te maken van een groter stedelijk ensemble, met de uitstraling van een stadspaleis. Na een classicistische start, geïnspireerd op Engelse voorbeelden, bleek dit 'stadspaleis' onvermoede nieuwe mogelijkheden te bieden tot uitbundige decoratieve verfraaiing.

de historische linten

ondverdeling in particuliere bebouwing en sociale woningbouw

De verwende welvarende burgerij kon zo steeds nieuwe verleidende beelden worden voorgeschoteld. Korte tijd later werd ook voor de sociale woningbouw gezocht naar monumentale, complexgewijze architectuur, als uitdrukking van de emancipatie van de arbeidersklasse en de maatschappelijke kracht van de corporatieve organisatie.

- Stedelijke Ensembles.

Dit zijn gebieden waarbij het stedenbouwkundig plan, de architectuur én de openbare ruimte als één geheel zijn ontworpen, als 'Totaal Kunstwerk'. Dit erfgoed dateert met name uit het heroïsche decennium na de Eerste Wereldoorlog, toen de stadsesthetiek als een belangrijk maatschappelijk-politiek onderwerp werd beschouwd.

- de Stadsvorm als geheel.

In Galgenveld speelt dit slechts in beperkte mate. Dat komt omdat het stedenbouwkundig plan drie keer opnieuw is ontworpen. Van het oorspronkelijke stedenbouwkundig plan, met de a-symmetrische stervorm is alleen het assenkruis van Archipelstraat en Javastraat uitgevoerd. Dat assenkruis definieert, samen met het a-symmetrische plein op het kruispunt, de bijdrage van Galgenveld aan de stadsvorm van Nijmegen. In de dertiger jaren werd een tweede poging gedaan om een nieuwe samenhang in de stadsvorm als geheel te introduceren, in de vorm van een groene dooradering van Galgeveld. Deze is echter grotendeels weer om zeep geholpen toen de wijk na de Tweede Wereldoorlog voor de laatste keer opnieuw werd gewijzigd.

Dit hiërarchisch onderscheid in vier schaalniveaus, tussen het individuele pand en de stadsvorm als geheel, duidt niet op een verschil in belangrijkheid. Alle niveaus zijn even belangrijk. Essentieel is juist de wijze waarop de verschillende schaalniveaus samenhangen. Wel zijn er van plek tot plek verschillen aan te wijzen in het aantal schaalniveaus dat aan de orde is. In sommige gevallen is er sprake van een uitermate gave en onbeschadigde samenhang tussen alle niveaus. Op andere plekken ontbreken door historische omstandigheden één of meer schaalniveaus, of hebben er min of meer ingrijpende aantastingen plaatsgevonden. De openbare ruimte

kan bijvoorbeeld aangetast zijn, doordat de buurt is aangepast aan het explosief gegroeide autobezit. Ook kan het voorkomen dat de betekenis van een straat in de compositorische opzet van het stedenbouwkundig plan niet of nauwelijks meer afleesbaar is, doordat later een totaal afwijkende bebouwing is gerealiseerd. In Galgenveld is daar vaak sprake van geweest. Om de betekenis van het ruimtelijk erfgoed goed te kunnen inschatten is daarom in iedere historische episode het toen geldende ontwerpconcept, met het bijbehorende gedachtegoed, zo goed mogelijk gereconstrueerd. Daarbij is steeds aangegeven welke schaalniveaus aan de orde waren en welke samenhang tussen de schaalniveaus er speelde.

1.3 bronnen

De atlas vertrekt vanuit het bestaande onderzoeksmateriaal. De belangrijkste bronnen voor de stedenbouw-historische ontwikkeling van Nijmegen en Galgenveld zijn:

- Billy Gunterman; Historische Atlas van Nijmegen, 2000 jaar ruimtelijke ontwikkelingen in kaart gebracht, 2003;
- Gelders genootschap, L.M.P van Meijel en G.J.M. Derks; Vooroorlogse woonbuurten in Nijmegen, 2001;
- Gelders Genootschap, Randzone Beschermd Stadsbeeld 19de eeuwse Stadsuitleg, november 2002.

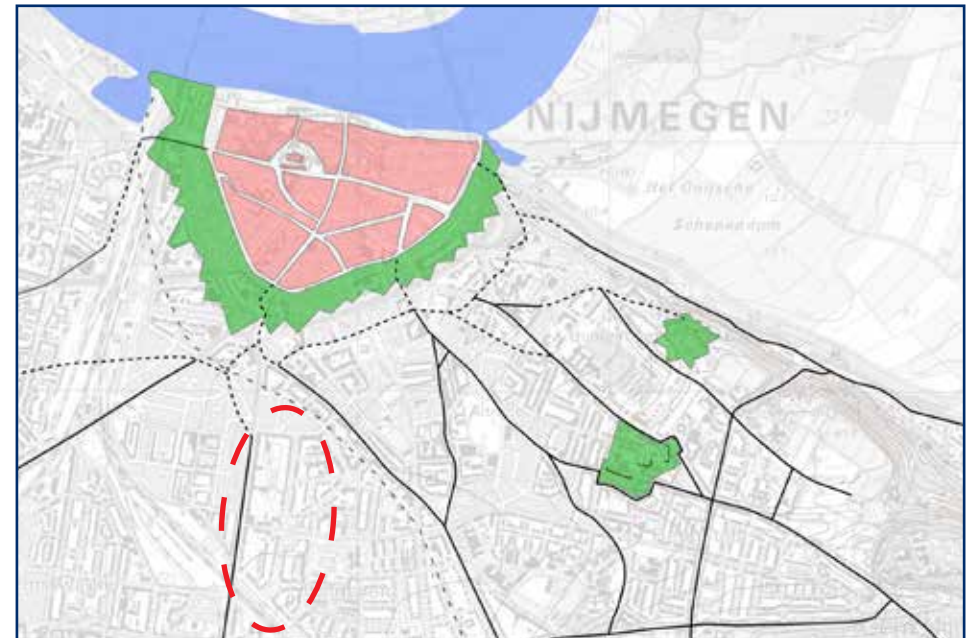
Over de stedenbouwhistorische dimensie en met name over de rol van de ontwerpers van de stedenbouwkundige plannen is vaak weinig gepubliceerd; noch in de tijd van ontstaan van de stedenbouwkundige plannen, noch in latere historische beschouwingen. Sinds jaar en dag speelt veel van het stedenbouwkundige werk zich immers grotendeels af in de anonimiteit, als een weinig op de voorgrond tredend onderdeel van de taak van de gemeentelijke overheid. De stedenbouwkundige structuur krijgt vaak vorm in reeksen van overleg tussen overheid en private partijen, waarover weinig tot geen verslaglegging voorhanden is.

Voor een eerder Nijmeegs onderzoek van bureau Rein Geurtsen & Partners, de studie "Hengstdal Nijmegen, Wikken en Wegen in waardevolle wijken, de methode in de praktijk"*, is daarom een aanvullende literatuurstudie gedaan. Een waardevolle bron is de reeks vaktijdschriften uit de periode 1920 tot 1950, waarin enkele malen gepubliceerd is over de stedenbouwkundige ontwikkeling van

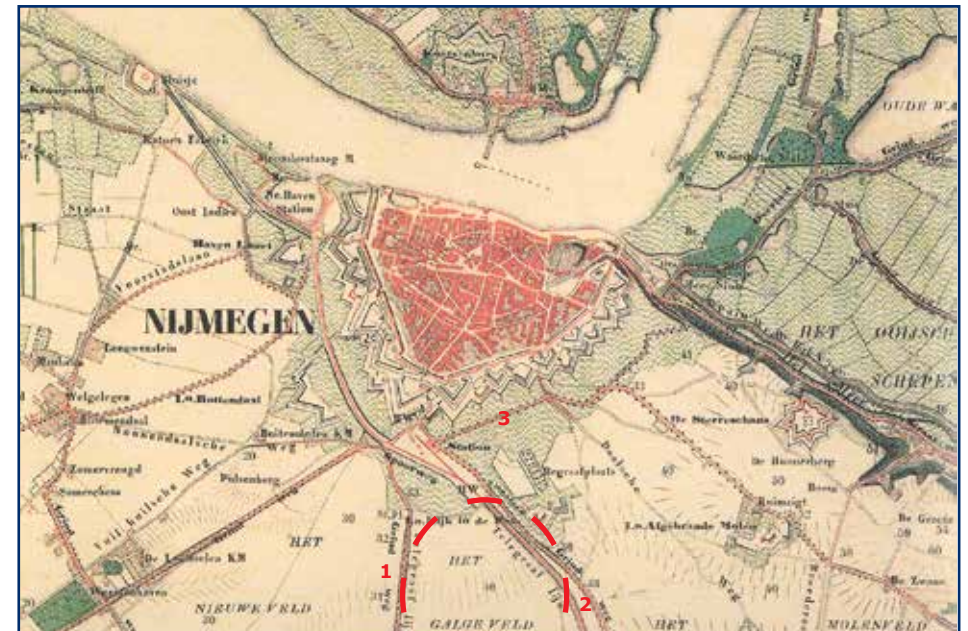
* verricht in 2004 in opdracht van de Gemeente en de samenwerkende woningbouwcorporaties, en in samenwerking met Bureau De Lijn

Nijmegen. Tevens heeft een aanvullend archiefonderzoek plaatsgevonden in het Regionaal Archief Nijmegen, het Provinciaal Archief Arnhem, het archief van de Woningbouwstichting "De Gemeenschap" en het archief van A. Siebers, een van de vooroorlogse stedenbouwkundige adviseurs van de gemeente Nijmegen, in het Nederlands Architectuur Instituut.

Ten behoeve van de Atlas Galgenveld – Indische Buurt is dit onderzoek nader aangevuld, om ook voor dit stadsdeel een meer nauwkeurig beeld van de ontstaansgeschiedenis te kunnen verkrijgen. Daartoe is onderzoek gedaan naar publicaties over het werk van de toonaangevende architecten die in Galgenveld projecten hebben gerealiseerd en is er aanvullend archiefonderzoek gedaan in onder andere de Gemeentebladen en vaktijdschriften.

historisch-morfologische context eind 19^e eeuw

Nijmegen in 1865 (7)

1. St. Annastraat; 2. Groesbeekseweg; 3. Oranjesingel

Na de ontmanteling van de vestingwerken en na de aanleg van het monumentale ringvormige stelsel van boulevards, pleinen en stadsparken, werd Galgenveld de eerstvolgende stadsuitleg. De stedenbouwkundige opzet van Galgenveld is zowel getekend door de specifieke Nijmeegse topografische situatie alsook door de stedenbouwtraditie die de stad in enkele decennia vanuit het niets had weten op te bouwen.

2.1 historisch-morfologische context 1878, het eerste uitbreidingsplan van Nijmegen

De stadsvorm van Nijmegen is in sterke mate bepaald door haar geografische situering, op de plek waar de meanderende rivier de Waal de voet van de diluviale stuwwal aansnijdt. Naast deze topografische factoren waren militaire factoren, tot aan de ontmanteling van het vestingstelsel in 1874, bepalend voor de stadsvorm.

De velden, akkers en bossen op de stuwwal buiten de stad werden doorsneden door linten en veldwegen. De belangrijkste uitvalswegen zoals de Groesbeekseweg, de Daalseweg en de Berg en Dalseweg zijn eeuwenoude routes die de stad verbonden met de buurplaatsen en met handelscentra in de verre omgeving. Bij de aanleg van deze routes zijn veelal de hoogtelijnen van het geplooidde stuwwallandschap gevolgd. Galgenveld ligt ingeklemd tussen twee van die radiaalwegen, De Sint Annastraat en de Groesbeekseweg.

Het besluit tot ontmanteling van de vestingwerken was voor Nijmegen het signaal voor een nieuwe periode van stedelijke ontwikkeling op progressief-liberale grondslag. Onder leiding van het driemanschap J.H. Graadt van Roggen, H.L. Terwindt en M.W. Francken maakte de stad zich op voor een economische opbloei. Maar ook voor een toekomst als woonstad voor de gegoede burgerij, waaronder een grote schare aan oud-kolonialen en renteniers, die Nijmegen als woonplaats prefereerden vanwege de zandgronden en de

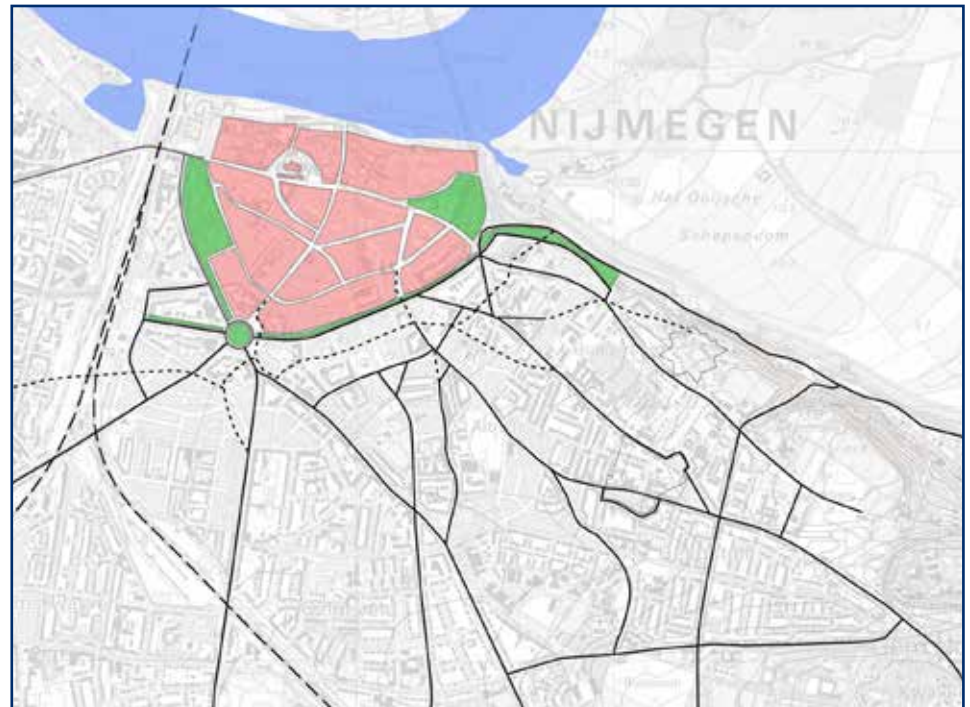
fraaie en gezonde omgeving. Zo kreeg Nijmegen, evenals steden als Arnhem, Maastricht en Groningen, in het derde kwart van de negentiende eeuw haar befaamde plan voor de ontmanteling van vestingwerken.

Deze eerste generatie stedenbouwplannen uit de periode van het economisch reuil van de Lage Landen volgden het voorbeeld van de laat achttiende-eeuwse plannen voor de ontmanteling van vestingwerken in veel middelgrote Franse steden. Zo ontstond het project voor de aanleg van een Ceintuurbaan of Ringboulevard, die de stad bevrijdde van de beknellende omgording door vestingwerken en stadspoorten, die de stad openlegde naar haar ommeland, en die de stad een nieuwe territoriale samenhang bood. De basis hiervoor werd gelegd in het Stedenbouwkundig Plan van Uitleg van Van Gendt in 1876. Brender à Brandis verbeterde dit plan in augustus 1878 en het uiteindelijk goedgekeurde plan van Bert Brouwer van september 1878, met het ringvormige stelsel van singels, boulevards en parken. De behoefte om de stad te openen naar haar weidse ommeland kwam op monumentale wijze tot uitdrukking in het fraaie sterplein, het Keizer Karelplein. Op dit grote cirkelvormig parkplein werden de belangrijke uitvalswegen, naar de Duitse stad Kleef en naar Grave en 's-Hertogenbosch, samengebundeld in een neobarokke, stervormige compositie. Maar ook de beëindiging van de ringboulevard in twee stadsparken aan de Waal, aan de westzijde het Kronenburgpark en aan de oostzijde het Hunnerpark, droeg bij aan deze nieuwe openheid naar het landschap van het ommeland. De laatste decennia van de negentiende eeuw werden zo een stedenbouwkundig hoogtij voor Nijmegen, een periode waarin met name voor de gegoede burgerij volop werd gebouwd, langs de hoog en droog gelegen zuidoost flank van de stad.

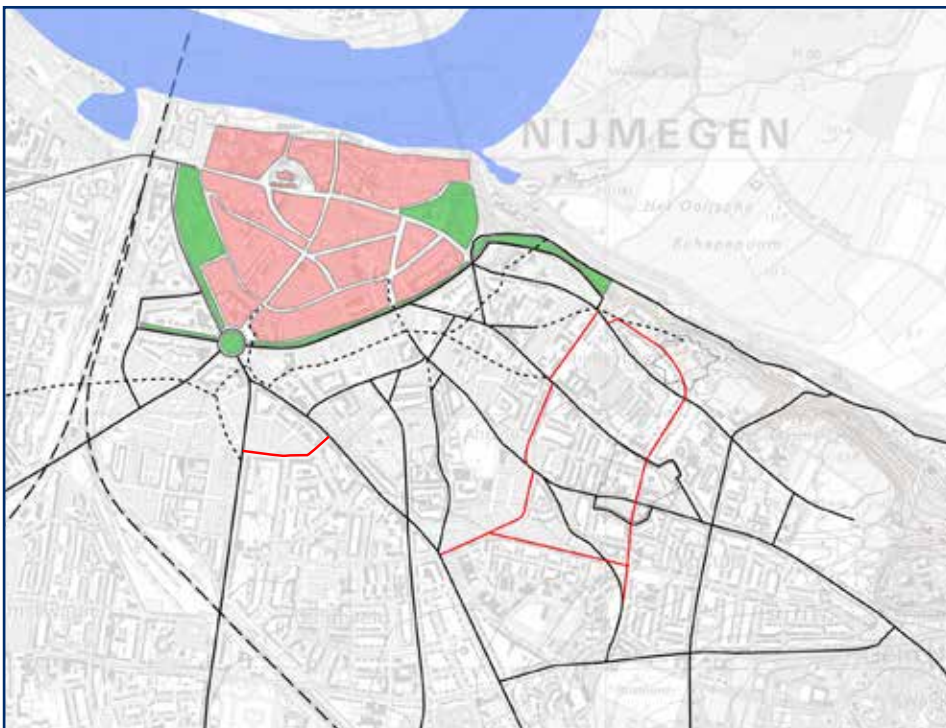
De Nijmeegse auteur Th. Tummers verwoordt het historisch belang van het plan van het driemanschap als volgt: "*De kracht die deze*

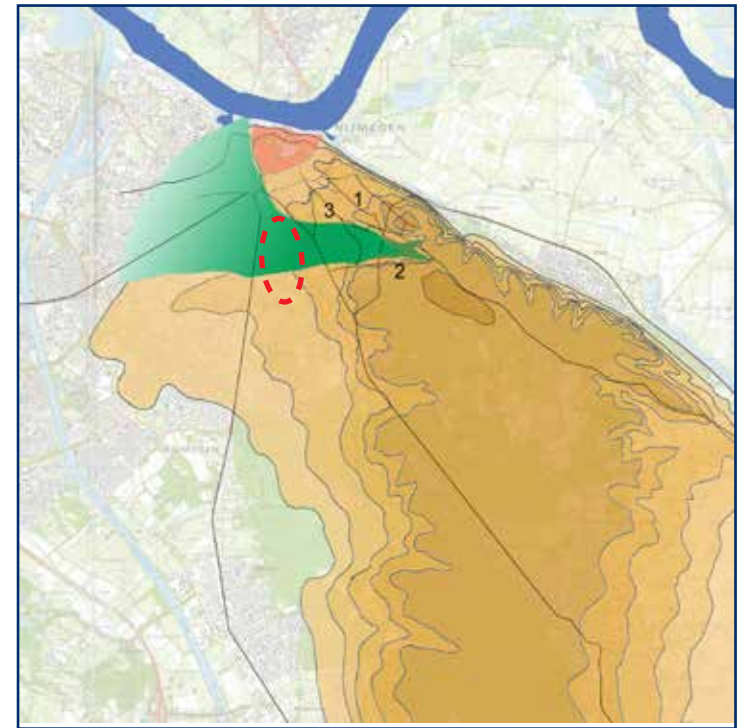
het uitgevoerde plan van Bert Brouwer uit 1878 (18)

historische-morfologische context eind 19^e eeuw, na aanleg van het uitbreidingsplan van Bert Brouwer uit 1878

historische-morfologische context na aanleg van de zogenaamde gordelwegen uit 1908

geo-morfologie en historische infrastructuur. De ellips geeft de ligging van Galgenveld aan. Galgenveld heeft minder reliëf dan het oostelijke stadsdeel Hengstdal
1. Berg en Dalseweg; 2. Postweg; 3. Daalseweg

wijk ruim honderd jaar later in een sterk veranderde wereld nog altijd heeft doet de bewondering groeien door de visie en de volharding waarmee de ideeën destijds zijn uitgewerkt. De wethouders Herman L. Terwindt, Walraven Francken en het gemeenteraadslid Johan H. Graadt van Roggen, die namens het Nijmeegse gemeentebestuur de uitleg vanaf 1874 consequent leidden, kregen in de vorige eeuw terecht alle eer voor hun prestatie. (...)”

*“Ook de industrialisatie van de negentiende eeuw dreigde volledig aan Nijmegen voorbij te gaan, waardoor de welvaart ver achterbleef bij een stad als Arnhem, dat al in de jaren twintig en dertig zijn stadswallen had kunnen slechten. In dit klimaat, in deze achteropgeraakte provinciestad, had het driemanschap Terwindt, Francken en Graadt van Roggen, de moed en de visie om in Nijmegen een open en groene stad te zien, een stad met brede boulevards, parken, villa’s en chique sociëteiten.” **

Van een beleid voor huisvesting van de minder bedeelde sociale groepen was in die periode nog geen sprake. Deze waren doorgaans aangewezen op de bestaande sterk verpauperde woningvoorraad en later op speculatiebouw. Er ontstond zo een maatschappelijke tweedeling die afbreuk deed aan de utopische glans van de progressief-liberale plannen, en die op den duur maatschappelijk onhoudbaar zou worden.

De Woningwet van 1901, die onder het kortstondige progressieve kabinet Goeman Borgesius tot stand kwam, zou de basis leggen voor een meer integrale aanpak van de stadsontwikkeling. In de wijk Galgenveld deed deze Woningwet echter pas na de Eerste Wereldoorlog haar invloed gelden.

2.2 Galgenveld - Indische Buurt: algemene karakteristiek

Het historisch onderzoek naar stedenbouw en architectuur van Galgenveld en van de Indische Buurt in het bijzonder, levert een nauwkeurig beeld op van de bouwgeschiedenis van de buurt. Daarbij komt een bijzondere karakteristiek naar voren. Galgenveld heeft een lange bouwgeschiedenis. Het is een stadsdeel dat niet het resultaat is van één stedenbouwkundig plan, maar van een reeks

van vier elkaar opeenvolgende plannen. Nadat de wethouder Graadt van Roggen zijn eerste utopische schets voor Galgenveld tekende is de stedenbouwkundige opzet nog drie keer ingrijpend gewijzigd. Het ontstaansbeeld van Galgenveld in de eerste helft van de twintigste eeuw is niet dat van een rustig patroon van tijdsgolven, maar van een min of meer onstuimige branding. De verschillende historische episodes lijken flink dooreen te zijn geklutst. Een groot deel van de bebouwing van de buurt is gerealiseerd in stedenbouwkundige plannen van oudere datum. Met andere woorden: in een groot deel van de buurt lopen stedenbouw en architectuur niet synchroon. In hoofdstuk 2.4 t/m 2.6 wordt nader op dit fenomeen ingegaan.

Het gebied rond het Javaplein vormt hier op een uitzondering. Dit begrip kwam in de episode na de Eerste Wereldoorlog als hét stads-culturele ideaalbeeld naar voren. Bij ruimtelijke totaalkunstwerken vormen stedenbouw, architectuur én openbare ruimte één esthetisch geheel.

Maar, het Javaplein is in Galgenveld eerder een uitzondering dan regel. Anders dan bij buurten als Spoorbuurt of Bomenbuurt, die architectonisch en stedenbouwkundig een homogeen karakter hebben, kan de Indische Buurt gekenmerkt worden als uitermate divers, met een gemengd karakter, zowel architectonisch als stedenbouwkundig. Eind negentiende en begin twintigste eeuw ontstond die diversiteit met opzet, omdat architecten zich bekwaamden in de toepassing en vermenging van allerlei historische stijlelementen. In de architectuurhistorie heet die stijlperiode daarom het ‘Eclecticisme’.

In de periode tussen de twee Wereldoorlogen werd de diversiteit nog verder versterkt doordat het laat-negentiende eeuwse stratenplan zich geleidelijk vulde met bebouwing van latere datum, in uiteenlopende vormen van architectuur. Als reactie op de periode van het eclecticisme zochten veel architecten toen naar nieuwe vormen van stijlzuivere architectuur, volgens uiteenlopende architectonische opvattingen. Dat heeft een fraaie staalkaart opgeleverd. Naast ambachtelijke Hollandse neostijlen onderscheiden zich een rationalistisch-ambachtelijke bouwstijl, een expressionistische bouwstijl en een modern functionalistische bouwstijl.

* Bron: Tummers T., Lustverblijven zijn herrezen, schuilend in een bloemgaard, Nijmegen 1995

voorbeeld van de diversiteit aan bouwstijlen en bouwjaren die in Galgenveld - Indisch Buurt naast elkaar te vinden zijn;
Javastraat 104 (1961, aannemer: Bouwbureau 'Heyendaal') en 104a (1913, architect Charles Estourgie)

Bijzondere kwaliteit van de openbare ruimte: het statige "square", op het kruispunt van de Javastraat en de Archipelstraat.

Café Frowijn aan de Pontanusstraat, voorbeeld van stedelijke voorzieningen in een woonbuurt

Zo werd Galgenveld een laboratorium in zakformaat van de Nijmeegse stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling in de twintigste eeuw. Dit heeft geresulteerd in een uitermate afwisselend architectonisch beeld van de bebouwing. Abstracter uitgedrukt: de buurt kent een sterke historische gelaagdheid, zowel van stedenbouwkundige principes alsook van architectonische visies. De essentie van Galgenveld is dat al die historische lagen als twee spelen kaarten dooreen zijn geschud.

Dat dit niet tot een kakofonie heeft geleid komt door het bijzonder samenhangende vermogen van de openbare ruimte. Die ademt de sfeer van een vroeg twintigste-eeuwse stadswijk, met monumentale pleinen en brede straten, beplant met grote stadsbomen. De openbare ruimte zorgt voor samenhang en cohesie in de buurt. Hoogtepunt daarvan is het uit twee delen bestaande statige "square", het monumentale bomenplein op het kruispunt van Javastraat en Archipelstraat.

De Indische Buurt is vanaf haar ontstaan bij uitstek een woonwijk voor welgestelden en voor de betere middenklasse. Zowel in de voor- als naoorlogse periode hebben particuliere bouwondernemers hier een hoofdrol vervuld. De vooroorlogse particuliere bouw (voor WOI) is hoofdzakelijk gerealiseerd vóór 1914, ten tijde van de eerste episode van de stadsuitleg.

In de periode tussen de twee wereldoorlogen is de particuliere bouw vrijwel volledig tot stilstand gekomen. Er zijn nog enkele kleine projecten van één of enkele woonblokjes gerealiseerd, die veelal direct aansluiten op de bebouwing van de 19de-eeuwse schil. In deze periode verschoof het accent naar de complexmatige sociale woningbouw.

Een bijzonder aspect van de sociale woningbouw in de Indische Buurt is dat deze hoofdzakelijk werd gerealiseerd voor de meer goedgeoeden onder de arbeidersklasse, toen aangeduid als 'middenstandsbouw'. * In deze fase van de ontwikkeling van de sociale woningbouw kwamen voor het eerst subsidies van de Rijksoverheid beschikbaar voor de iets beter bedeelde arbeidersklasse, de lagere ambtenaren en employees van semi-overheidsbedrijven, zoals PTT en Spoorwegen. Deze woningbouw bestaat zowel uit aaneengescha-

kelde eengezinswoningen alsook uit bouwblokken met beneden- en bovenwoningen. In 1920 bouwde de kleine Woningbouwvereniging "Zonnewijk" een complex van dertig middenstandswoningen aan de Javastraat, in het deel ten noorden van de Archipelstraat. In 1921- 1922 bouwde de Woningbouwvereniging "Nijmegen" (thans Portaal) een veel groter complex middenstandswoningen, rondom het Javaplein. Dit is het eerder genoemde voorbeeld van een 'totaalkunstwerk', waarbij alle onderdelen van het bouwplan één esthetische eenheid vormen. Dit complex werd ontworpen door architect M.E. Veugelers.

In deze vooroorlogse sociale woningbouwcomplexen zijn geen winkels of andere programmatische verbijzonderingen opgenomen. De voorzieningen zijn hoofdzakelijk gesitueerd aan de hoofdontsluitingswegen langs de randen van de wijk én aan de Archipelstraat.

2.3 Galgenveld - Indische Buurt: stedenbouwkundige karakteristiek

De stedenbouwkundige hoofdstructuur van Galgenveld - Indische Buurt kenmerkt zich door een patroon van overwegend brede straten en een bebouwingstypologie van gesloten bouwblokken. De structuur heeft een hiërarchische hoofdopzet.

Galgenveld is een stadsdeel op het breukvlak van de negentiende en de twintigste eeuw. Op veel plaatsen manifesteert zich de nieuwe maatschappij van de industrialisatie, van de opkomst van de arbeidersklasse en de "kleine luiden", maar in hoofdopzet ademt de wijk nog het liberalisme en het comfortabele woonklimaat van de goedgeoede burgerij. Daarom geldt voor veel delen van Galgenveld het zelfde als wat Ir. Dick Pouderoyen opmerkte over de Nijmeegse ringgordel in zijn studie uit 1986**:

"Ondanks de grote mate van eenduidigheid in de aanleg van de laat-negentiende eeuwse stad is er nergens sprake van een eentonig straatbeeld."

Hij maakt een onderscheid tussen de 'vaste ordening' van de stadsuitleg en de daarbinnen optredende variabelen. Zo is er bijvoorbeeld sprake van een uniforme positie van de straatwanden: een gesloten rooilijn op vaste afstanden van de rijbaan. Binnen de

* Bron: "Vooroorlogse woonbuurten in Nijmegen" – Gelders Genootschap

** Bron: Tummers T., Lustverblijven zijn herrezen, schuilend in een bloemgaard, Nijmegen 1995

Oranjesingel 14 t/m 34

Dit gedeelte van de Oranjesingel is een voorbeeld van een gevelwand in eclectische bouwstijl. De herenhuizen werden gebouwd tussen 1895 en 1898, naar een ontwerp van architect G. Busken. De gevelwand kenmerkt zich door afwisseling van vensters, dakkapellen, topgevels en decoratieve toevoegingen in de vorm van torentjes, erkers en serre's loggia's en balkons en voorts alle mogelijke decoraties van lijsten, banden en blokken en diverse kleuren baksteen. De daklijst en de vensterbanken onder de vensters van de verdiepingen liggen in een horizontale lijn, hetgeen in een totaalbeeld van de ornamenterijke gevelwand toch zorgt voor een zekere samenhang. (30)

Groesbeekseweg 16-18; 22-24

De straatwand die hier is afgebeeld, is ontworpen door architect W.J. Maurits en dateert uit circa 1895. Opvallend onderdeel van de in neo-renaissancestijl uitgevoerde straatwand vormen de hoektorentjes, die zowel uit architectonisch als stedenbouwkundig oogpunt de straat accent verlenen. Het is een beeldbepalende straatwand langs de uitvalswegen van Nijmegen. (30)

vaste ordening is er volop ruimte voor variatie. Als deze variabelen de 'vaste ordening' niet wijzigen, is er van inbreuk op de vaste ordening geen sprake. Ze betekenen juist een verrijking van het gebied. Dat geldt zowel voor de veelheid van variabelen uit de periode van ontstaan, maar ook voor variabelen van latere datum, zoals de voorbeelden van geslaagde moderne invullingen van de negentiende eeuwse straatwanden. Met andere woorden: de laat-negentiende-eeuwse stedenbouw kent een hoge mate van duurzaamheid. Daarin schuilt wellicht ook de verklaring voor het feit dat Galgenveld - Indische Buurt, ondanks de verschillende stedenbouwkundige ontstaansperiodes en ondanks de veelheid van bouwstijlen, toch als een aangenaam en samenhangend stadsdeel wordt ervaren.

Een bijzondere positie in het hiërarchische stratenplan valt toe aan het Javaplein, dat pas in het tweede stedenbouwkundige plan werd geïntroduceerd, als een nieuw thema van openbare ruimte: het monumentale entreeplein. Dit is een thema dat in het eerste stedenbouwkundige plan nog niet voorkomt, zoals te zien is aan de eerder bebouwde randen van de wijk, langs de Sint Annastraat en de Groesbeekseweg. Op het Javaplein wordt de bezoeker aan de zuidelijke toegang van de buurt, aan de Oude Groenewoudseweg, verwelkomd. Door de verdiepte ligging van het spoor is deze weg een bijzonder fenomeen in het Nijmeegse stadslandschap. De spoorweg is daardoor wel een fysieke barrière maar geen visuele.

gesloten bouwblok

In de gedeelten van de wijk die vóór de Tweede Wereldoorlog tot stand zijn gekomen vormen gesloten bouwblokken de belangrijkste bouwstenen van de ruimtelijke compositie van straten en pleinen. De vaak zeer ruime binnenterreinen met individuele achtertuinen zijn veelal geheel door bebouwing omsloten en spelen in de visuele beleving van de openbare ruimte een ondergeschikte rol. Het groene karakter en de ruime opzet van de straatprofielen compenseren iets van het wijkpark dat in de stedenbouwkundige opzet ontbreekt. Pas in het derde stedenbouwkundige plan, van 1934, het Plan Siebers, werd er aandacht geschonken aan de stedelijke groenvoorziening, in de vorm van een brede groenzone langs de Archipelstraat, die overigens slechts voor een klein deel werd uitgevoerd.*

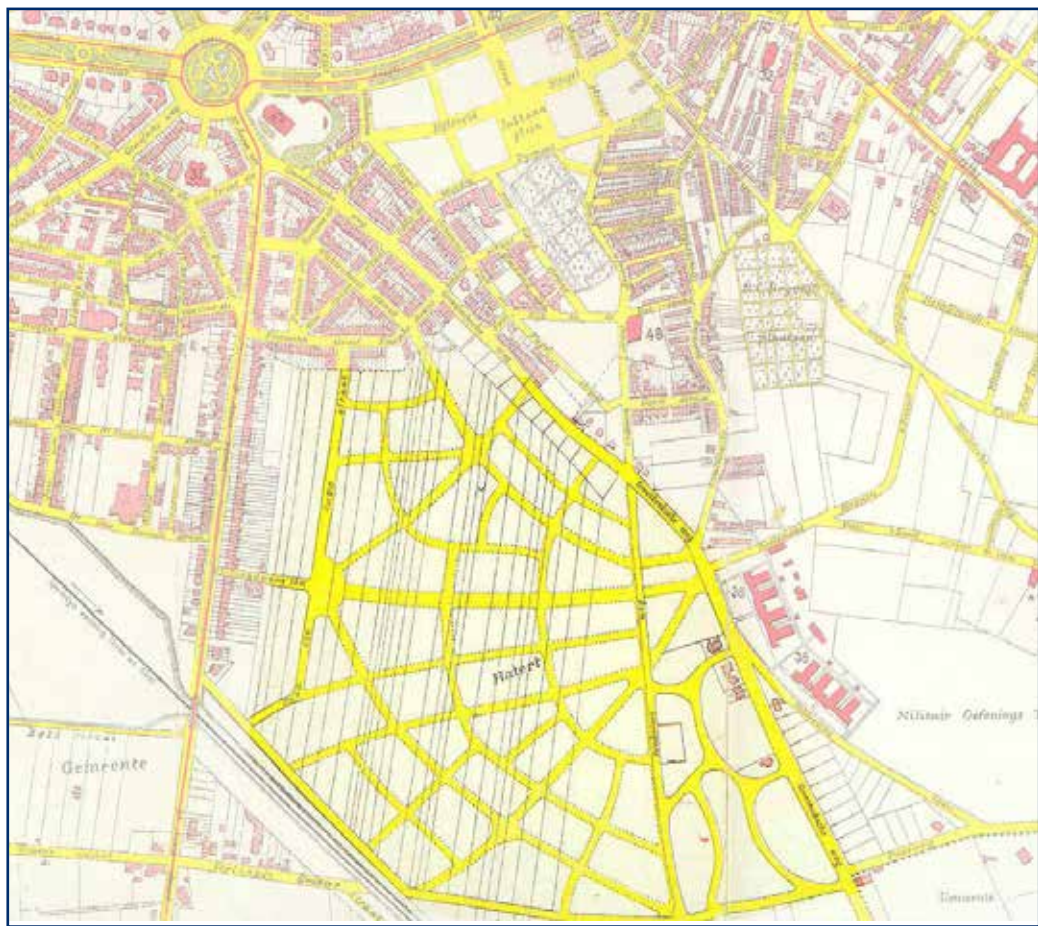
Ondanks het dominante principe van het gesloten bouwblok heeft

Galgenveld - Indische Buurt geen monotoon straatbeeld. Dat komt doordat op veel plaatsen verspringingen in de rooilijnen voor verlevendiging zorgen. Daarnaast zorgen de vele voortuinen, afgescheiden door tuinmuren en hekwerken, voor verlevendiging en voor een groen straatbeeld. Dit beeld wordt verder versterkt door de plantsoenen en door de straatbeplanting. Dit laatste element is karakteristiek voor Galgenveld - Indische Buurt. De meeste straten hebben een relatief breed straatprofiel, met aan weerszijden grote straatbomen tussen rijbaan en trottoir. Helaas is op verschillende plaatsen de symmetrische boombeplanting aangetast, bijvoorbeeld in delen van de Javastraat en de Archipelstraat. Herstel van dit beeldbepalende element van de openbare ruimte zou in het kader van de aanwijzing tot beschermd stadsbeeld aanbeveling verdienen.

* Wel bracht het plan van 1934 "het uitgestrekte volkspark op De Goffert, in het zuidwesten van de stad", op anderhalve kilometer afstand van Galgenveld gelegen.
Bron: Verhagen P., "Bij het Uitbreidingsplan Nijmegen", Tijdschrift voor Volkshuisvesting en stedenbouw 15 (1935) blz 195

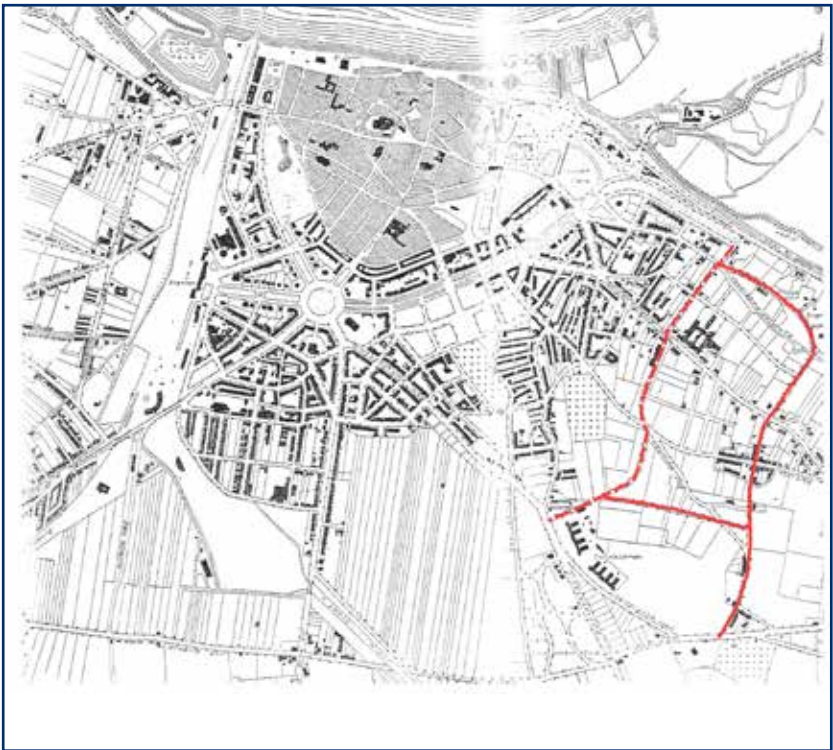
Sumatrastraat gezien vanuit Sumatraplein, de openbare ruimte uit deze episode is groen opgezet, zowel de bomen op straat als de groene voortuinen. In deze straat is de symmetrische boombeplanting niet aangetast

eerste episode; Uitbreidingsplan Nijmegen 1906; Wethouder Joh. H. Graadt van Roggen
 Bron: uitsnede plattegrond uit 'Naar Nijmegen', 1912 (7)

Duinoord Den Haag, met het befaamde Sweelinckplein. Het plan voor deze wijk kwam van 1891-1902 tot stand, ongeveer in dezelfde periode als het verwante sla-olie plan van Galgenveld. Het plan is ingediend door de Haagse bankier dr. D.P. Scheurleer bij de gemeente en werd in gewijzigde vorm overgenomen door de "N.V. Haagsche Bouwgrond Maatschappij Duinoord".
 Bron: Monumenten Inventarisatieproject Den Haag 1850-1940; blauw: 1850-1940, geel: na 1940

de stad in 1908 met de twee oostelijke gordelwegen, kaart F. Gorissen

2.4 eerste episode: het plan Graadt van Roggen, 1904 - 1906

Het economisch reveil dat vanaf het vierde kwart van de negentiende eeuw de Lage Landen uit haar eeuwenlange economische winterslaap, uit de "Jan Salietijd", wakker schudde, bereikte aan het eind van de negentiende eeuw ook de middelgrote steden als Nijmegen. In de grote steden als Amsterdam en Rotterdam had de combinatie van strak volgehouden liberalisme en explosieve economische groei tot grote maatschappelijke problemen geleid. De steden groeiden letterlijk dicht en de economische opbloei dreigde te stagneren. Dit leidde tot de invoering van de Woningwet van 1901. Deze was in eerste instantie bedoeld om de situatie van de Volkshuisvesting te verbeteren. Maar daarnaast bood deze Woningwet aan gemeentebesturen van grote en snelgroeiende steden een instrumentarium om leiding te kunnen geven aan de stadsontwikkeling. Een van die instrumenten was de bevoegdheid om uitbreidingsplannen vast te stellen. Gekoppeld aan het uitbreidingsplan kregen de gemeenten tevens een onteigeningsbevoegdheid, en daarmee daadwerkelijke uitvoerende bevoegdheid.

Johan H. Graadt van Roggen; overleden in 1902, enkele jaren voordat zijn uitbreidingsplan voor Galgenveld werd vastgesteld

In veel gevallen duurde het overigens enkele decennia voordat ook de lokale politieke verhoudingen op deze bevoegdheden waren ingespeeld. Dat blijkt wel uit het eerste uitbreidingsplan van Nijmegen dat onder de Woningwet tot stand kwam uit het plan Galgenveld uit 1906. Dit was het eerste plan dat na het plan voor de ontmanteling van 1878 werd voorgesteld voor de gebieden buiten de Ringboulevard en tevens het eerste plan dat onder de Woningwet tot stand kwam. Pas in de jaren '20 en '30 zou het plan in een

flink gewijzigde vorm worden gerealiseerd.*

Het uitbreidingsplan voor Galgenveld werd in 1904 en 1906 door de Gemeenteraad vastgesteld. (Het plan wordt verder in dit boekje aangeduid als het plan van 1906.) In 1909 en 1911 volgden deelplannen voor Oost-Neerbosch en het gebied tussen de Graafseweg en de St. Annastraat. Het plan, gelegen tussen de St. Annastraat en de Groesbeekseweg, ten zuiden van de Fransestraat, was hoofdzakelijk ontworpen door wethouder Joh. H. Graadt van Roggen. Deze was al vanaf 1874 wethouder en raadslid in Nijmegen en was in die hoedanigheid nauw betrokken geweest bij de ontmanteling van de vestingwerken en bij de stadsuitleg. Het betrof een plan met alleen wegen in verschillende orden van importantie, en zonder aanduiding van bebouwing.

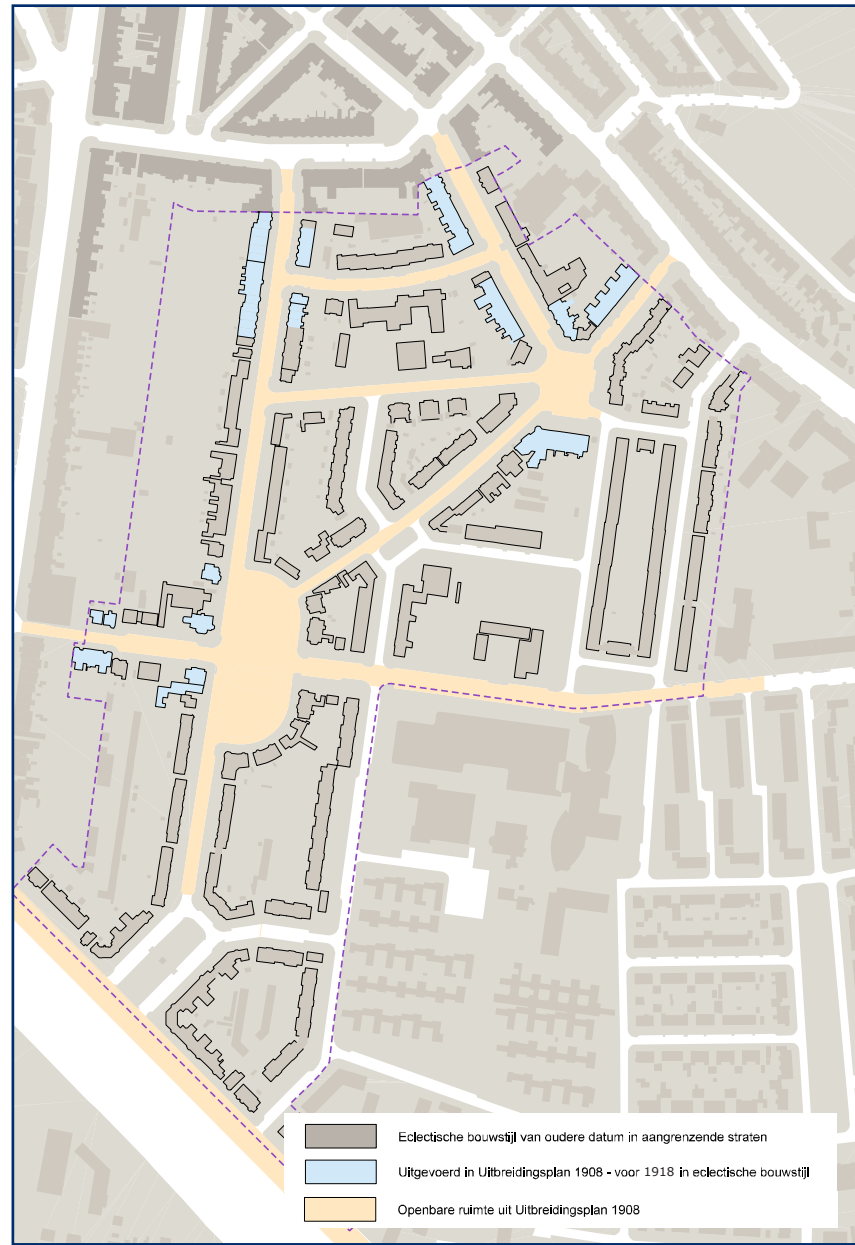
historisch-morfologische context; radiaalwegen en gordelwegen

De woningwet van 1901 bracht voor grotere steden als Nijmegen de verplichting mee tot het vaststellen van uitbreidingsplannen, de voorloper van de huidige bestemmingsplannen. Deze hadden echter nog een zeer beperkte juridische status. Er kon niet méér worden vastgelegd dan de aanleg van wegen, straten en pleinen. NUTS-bestemmingen, zoals wonen of een park, konden niet worden vastgelegd. Wel bracht de wet een onteigeningsbevoegdheid met zich mee, voor het geval een grondeigenaar zich zou willen verzetten tegen de aanleg van wegen over zijn grondgebied. Dat bood de gemeente de kans om orde op zaken te stellen in het beloop van wegen en straten in het gebied buiten de ringboulevard. Dat was dringend nodig, om twee redenen. Ten eerste om in te kunnen grijpen in de praktijk van de zogenaamde lintbebouwing, waarbij langs de bestaande, vaak smalle wegen min of meer vrijelijk kon worden gebouwd. Zonder ingrijpen door de overheid zou daar volop gebruik van gemaakt gaan worden, vanwege de economische voordelen van het bouwen langs bestaande wegen. Dat zou er toe leiden dat er vaak geen ruimte meer zou zijn voor noodzakelijke verkeerskundige maatregelen, zoals het verbreden of rechtekken van wegen. Een tweede reden voor de overheid om in te grijpen vloeide voort uit de beperkingen van het stelsel van historische wegen in het gebied rondom de ringboulevard. Dit waren overwegend wegen die in radiale richting naar het centrum toe liepen. Naarmate de stadsuitleg vorderde was er echter steeds meer behoefte aan ringvormige ver-

* Bron: <http://www.noviomagus.nl/Historie/Historie2.htm>

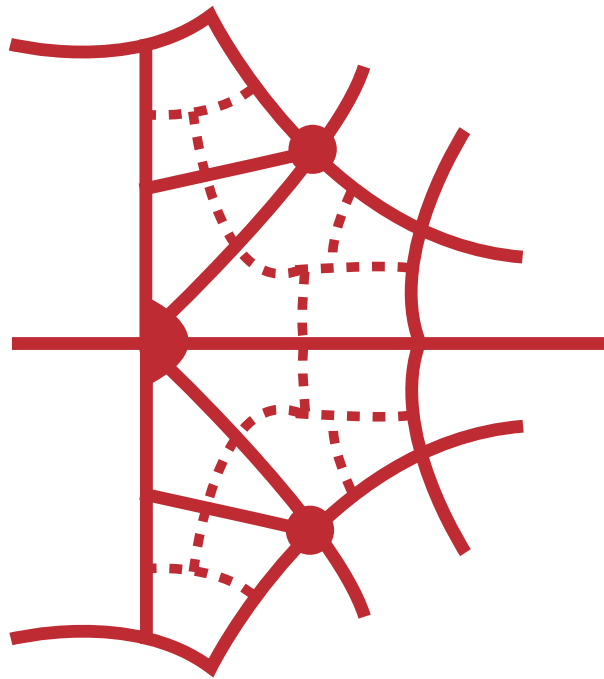

eerste episode; detail van Nijmegen, Galgenveld 1906; Wethouder Joh. H. Graadt van Roggen; donkerrood: wel uitgevoerd, lichtbruin: niet uitgevoerd

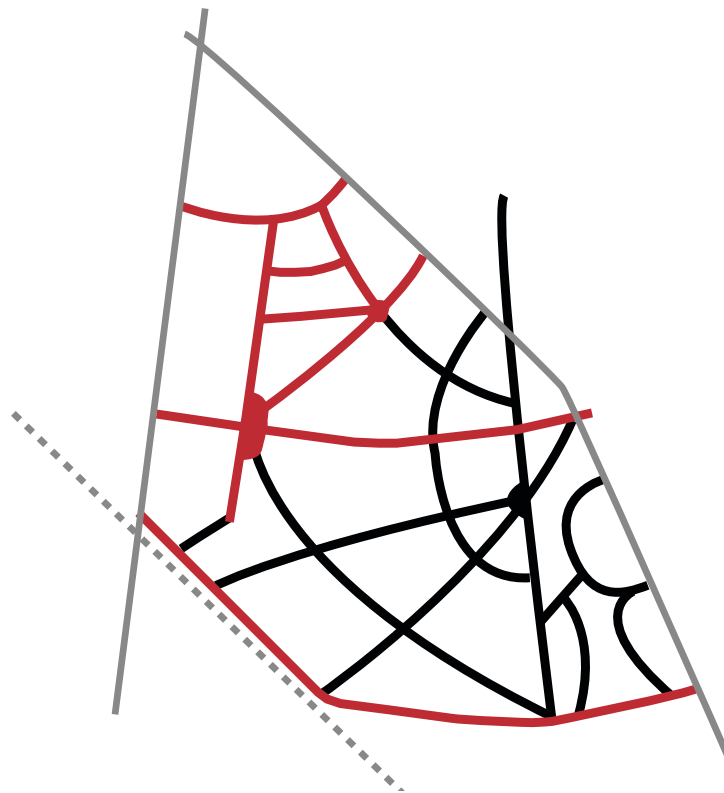

eerste episode Galgenveld: de Indische buurt: 1904-1918

typologisch schema Plan Galgenveld 1906; stadsontwerp in een symmetrische laat-barokke traditie, vermengd met pittoreske-romantische elementen (gestippelde lijnen)

compositorisch schema eerste episode Galgenveld; a-symmetrische compositie, op pragmatische wijze ingepast in de bestaande context. Het pittoresk-romantische stadsontwerp domineert de laat-barokke traditie
grijs: bestaand; rood: uitgevoerd; zwart: niet uitgevoerd

bindingen, aan wegen die parallel aan de ringboulevard lopen en die zorgen voor dwarsverbindingen tussen de historische radiaalwegen. Er was behoefte aan zogenaamde 'gordelwegen'.

De stadsmorfologische kaart van Gorissen uit 1908 toont het stratenpatroon dat toen planmatig was gerealiseerd.

Ten oosten van de stad zijn twee gordelwegen aangelegd:

- een binnenste gordel; de lijn Koolemans Beynenstraat / Heydenrijkstraat / Museum Kamstraat
- een buitengordel: de lijn Dommer v. Poldersveldtweg / Huygensweg / Sterrenschansweg

stedebouwkundig concept en ruimtelijke compositie

Het uitbreidingsplan van 1906 omvat een uitgestrekt gebied tussen de St. Annastraat, Fransestraat, Groesbeekseweg en Groenewoudseweg. Kenmerkend voor het plan is het geheel nieuw ontworpen en complexe patroon van rechte en gebogen straten, diagonalen en enkele pleinvormige ruimten. Het is een plan dat past in de laat-negentiende-eeuwse stedebouwkundige traditie. In deze periode bloeide een nieuwe brede cultuurstroming op, de Art Nouveau, die vrijwel alle domeinen van het dagelijkse leefomgeving beïnvloedde. Stilistisch was dit een reactie op het eclecticisme van de periode 1870-1900, op het kriskras kopiëren en vermenging van historische stijlen. Architecten en vormgevers zochten naar een stijlzuivere esthetiek, waarbij zowel de organische vormwereld van de natuur als ook de pas ontdekte vormrijkdom van de Japanse Cultuur als inspiratiebronnen dienden.

In Nederland kreeg deze stroming de bijnaam Slaoliestijl, ontleend aan de befaamde reclameplaten voor slaolie van de Calvé-fabriek in Delft. De stedebouw van deze episode, zoals die herkenbaar is in veel laat-negentiende eeuwse residentiële woonwijken in Den Haag, Haarlem en Amsterdam, noemen we daarom ook wel slaolie-stedebouw.

Kenmerkend is een opmerkelijke vervlechting tussen enerzijds neo-barokke elementen, zoals grandeur, axialiteit en symmetrie, en anderzijds landschappelijke, pittoreske elementen uit de landschapsarchitectuur, zoals deze met name in het Engeland van de 18e eeuw was ontwikkeld, eerst voor feodale estates, voor 'buitens', en later

de Timorstraat is onworpen in de zogenaamde "slaolie" stijl. Dit houdt in dat de straat gebogen is. Links: Timorstraat vanuit Javastraat, rechts: Timorstraat kijkend richting Van Slichtenhorststraat.

de Archipelstraat was ontworpen als een brede hoofdader, die het plangebied in een noordelijke en een zuidelijke helft opdeelde. Foto is gemaakt vanaf de kruising van de Javastraat en de Archipelstraat, kijkend richting plein aan Balistraat/Lombokstraat.

de Balistraat; ter plaatse van het plantsoen. Geen aaneengesloten gevelwanden, maar vrijstaande villa-architectuur.

ook voor geurbaniseerde estates in steden. Het bijzondere van deze nieuwe ontwerpbenadering, die vanaf midden negentiende eeuw in Nederland werd geïmporteerd, is dat zij de grandeur van de barokke landschappen wist om te zetten in een gecombineerde ervaring van iets subliems, overweldigends, en iets pittoresks, iets schilderachtigs. In plaats van het barokke landschap, waarin ieder individu meedogenloos onderworpen is aan een hoger machtssysteem, is de pittoreske werkelijkheid voor eenieder makkelijk beet te vatten, een individueel toe te eigenen realiteit. Dat verklaart ook de snel groeiende populariteit van deze stijlbeginselen bij de welvarende en vrije burgerij, van stedenbouw via huisraad tot mode.

En dan is er nog die derde factor die bepalend is voor de grote invloed van de 18e eeuwse landschapsarchitectuur op de stedenbouw van de eeuwwisseling: naast **het sublieme** en **het pittoreske**: **het pragmatische**. Als volleerde virtuozen wisten landschapsarchitecten hinderlijke gegevens van topografie of grondeigendom naar hun hand te zetten en om te toveren tot plankwaliteit. Deze pragmatische behendigheid zou makers van stedenbouwkundige plannen goed van pas komen, weerbarstig als stedenbouwkundige opgaven vaak zijn.

Het gegeven dat bij stedenbouwkundige plannen de aandacht voor een logische en heldere stedelijke hoofdstructuur gecombineerd diende te worden met de aandacht voor een zo uniek mogelijke woonmilieu voor de individuele burger, maakt dat veel plannen uit die episode iets weg hebben van een letterlijke verstrengeling van twee stijlbeginselen. Veel plannen bevatten enerzijds barokke elementen, zoals axiale boulevards, sterpleinen, overzichtelijkheid en symmetrie. Anderzijds bevatten ze gekromde, vloeiende lijnen, asymmetrie en doolhofvormen.

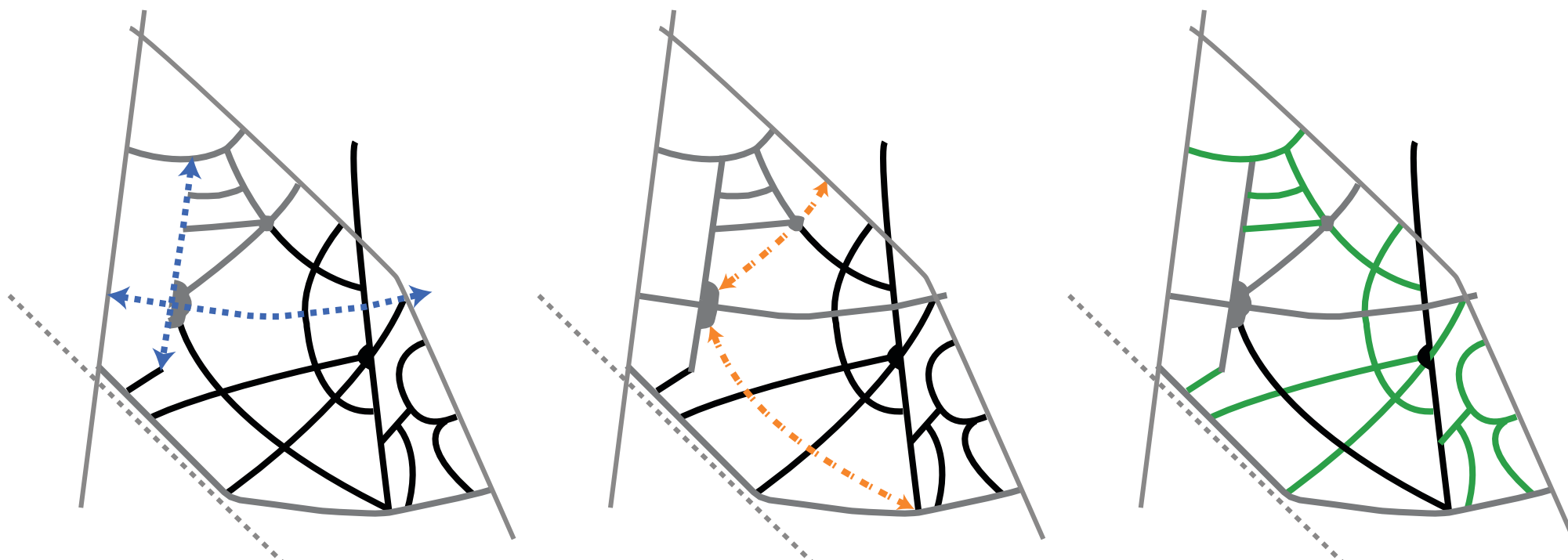
Het plan van wethouder Joh. H. Graadt van Roggen lijkt op het eerste gezicht grotendeels los van bestaande structuren en verkavelingspatronen ontworpen te zijn. Bij nadere beschouwing blijkt het echter een behendige ontwerpoefening te zijn met de drie geijkte principes: het sublieme, het pittoreske en het pragmatische. De oefening begint met een helder typologisch principe, waarin neobarokke en pittoreske elementen ineengevlochten zijn: symmetrie, lange gestrekte lijnen en centraliteit, versus gebogen en meanderende lij-

nen en onregelmatig gevormde knooppunten. Daarna is dat schema stapsgewijs omgevormd tot een plan dat zich op pragmatische wijze invoegt in de bestaande constellatie van wegen en topografie. Het neo-barokke karakter is zichtbaar in de Archipelstraat, ontworpen als een brede hoofdader, die het plangebied in een noordelijke en een zuidelijke helft opdeelt, én in het halve sterplein. Het romantisch pittoreske karakter is zichtbaar in de vele gekromde straten, zoals de Timorstraat en de Borneostraat. Én in het door Graadt van Roggen ontworpen villapark, tussen de huidige Heijendaalseweg en Groesbeekseweg. Kortom: het sublieme, het pittoreske en het pragmatische zijn in één concept verenigd. Weliswaar in vergelijking met de grote voorbeelden uit die tijd, ook in Nederland, op een ietwat primitieve wijze, maar toch duidelijk een teken van de nieuwe tijdgeest.

hiërarchische ruimtelijke compositie

Op basis van het eerste stedenbouwkundige plan heeft de wijk een hiërarchische hoofdopzet gekregen. Deze bestaat uit drie hiërarchische lagen. De eerste laag omvat twee hoofdassen: de rechte Javastraat in de noord-zuidrichting en de lichtgekromde Archipelstraat in de oost-westrichting. De hoofdassen verdelen Galgenveld in vier kwadranten van verschillende grootte. De assen kruisen elkaar in een monumentaal, symmetrisch gevormd plein, dat niet als plein is benoemd, maar dat de namen draagt van twee straten: de Lombok- en de Balistraat. Dit plein is vanaf het begin ontworpen als het epicentrum van de buurt, een asymmetrisch sterplein. Met de grote plantsoenen vol monumentale bomen en de omringende bebouwing van grote vrijstaande en geschakelde villa's, ademt het plein nog volledig de sfeer van een laatnegentiende-eeuwse stadsuitleg. De tweede laag in de hiërarchische opbouw wordt gevormd door twee secundaire assen die in een diagonale richting op het centrale plein samen zouden moeten komen. Dat er momenteel geen zes, maar 'slechts' vijf straten op dit plein samenkomen komt doordat de zuidelijke diagonale straat in het tweede stedenbouwkundige plan werd geschrapt.

De secundaire laag kreeg later een groter belang, doordat langs de diagonale as twee kleine pleinen werden gesitueerd, het Sumatra-plein en een naamloos plein in de Borneostraat. Beide pleinen zijn ook weer een knooppunt van vijf straten. Hier vindt de ontmoeting

de hiërarchische lagen van het plan van Graadt van Roggen, 1906; links de primaire laag, midden de secundaire laag, rechts de tertiaire laag

profielfoto Archipelstraat, t.p.v. de Molukkenstraat. Hier is te zien dat de symmetrische bomenlaan is aangetast. Het groene beeld komt voornamelijk door bomen en planten in de private (voor)tuinen

van Slichtenhorststraat vanuit Timorstraat

plaats met de kleinere straten, die samen het derde niveau van het hiërarchische stratenplan vormen, met straten als de Celebesstraat, de Madoerastraat en de Molukkenstraat.

Van dit uitbreidingsplan van 1906 werd uiteindelijk maar een beperkt deel uitgevoerd. Alleen het segment tussen Javastraat en Borneostraat werd in hoofdlijnen overeenkomstig het oorspronkelijke ontwerp gerealiseerd. De overige delen, het gebied ten zuiden daarvan, de Professorenbuurt, werden in verschillende episodes geheel afwijkend ingevuld, terwijl het geplande villapark, ten oosten van de Heijendaalseweg in zijn geheel niet werd uitgevoerd.

Het meest in het oog springend zijn twee pleinen. Allereerst een groot, gehalveerd sterplein, het huidige parkplein aan de Javastraat, met de daaromheen lopende Balistraat en Lombokstraat. Vervolgens, meer noord-oostwaarts, het huidige Sumatraplein. Op deze pleinvormige ruimten komt een groot aantal straten bijeen. Ook de als hoofdader gedachte Archipelstraat werd aangelegd. Hiervan heeft het direct op de St. Annastraat aansluitende deel een afwijkend smal dwarsprofiel, doordat dit deel al eerder als een kleine dwarsstraat was aangelegd, de St. Annadwarsstraat. Aan de noordkant werd een verbinding gemaakt met de oudere stadsuitleg door de Van Slichtenhorststraat in zuidoostelijke richting te verlengen, tot aan het Sumatraplein en door de reeds gemaakte aanzet tot de Javastraat in zuidelijke richting als een hoofdas van de nieuwe wijk door te trekken. Van de overige ontworpen straten zijn alleen de Timorstraat, Celebesstraat en Borneostraat aangelegd.

De bebouwing van het Galgenveld kwam in een vrij langzaam tempo op gang, wellicht omdat het voor toenmalige begrippen relatief ver was afgelegen van de binnenstad en het Keizer Karelplein. Als gevolg daarvan is slechts een klein deel van het stratenplan van Graadt van Roggen uitgevoerd in de karakteristieke bouwstijl van die tijd: het architectonisch eclecticisme, het vermengen van neo-stijlen, en in de gebruikelijke typologieën van die tijd: de vrijstaande stadsvilla en het individueel ontworpen aaneengeschaalde herenhuis. Deze bebouwing vind je aan de randen van de Indische Buurt, die het dichtst liggen bij de historische linten en op het naamloze 'halve sterplein'.

Hoewel het uitbreidingsplan maar ten dele volgens het oorspronkelijke concept werd uitgevoerd is in het noordelijke en westelijke deel sprake van een duidelijke samenhang tussen stedenbouw en architectuur. De pleinen en plantsoenen zijn waardevolle verblijfsruimten en ankerpunten voor het geheugen van de stedeling.

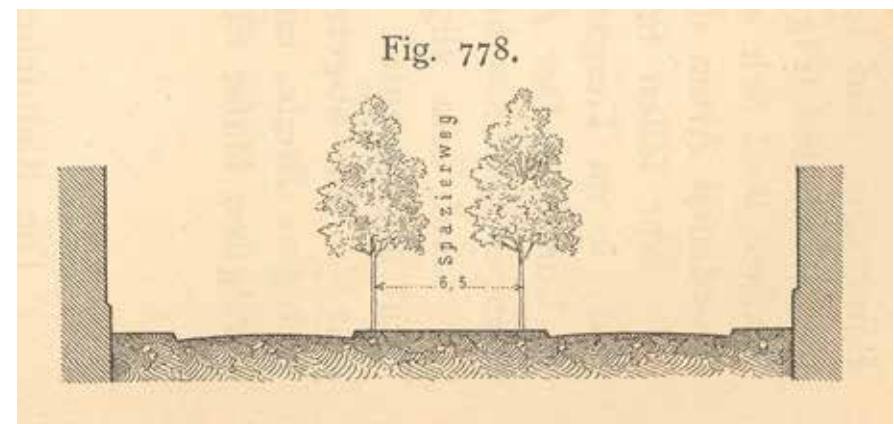
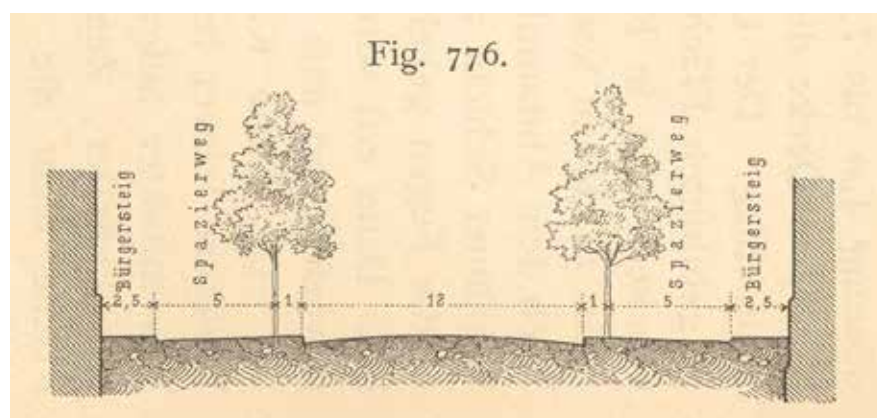
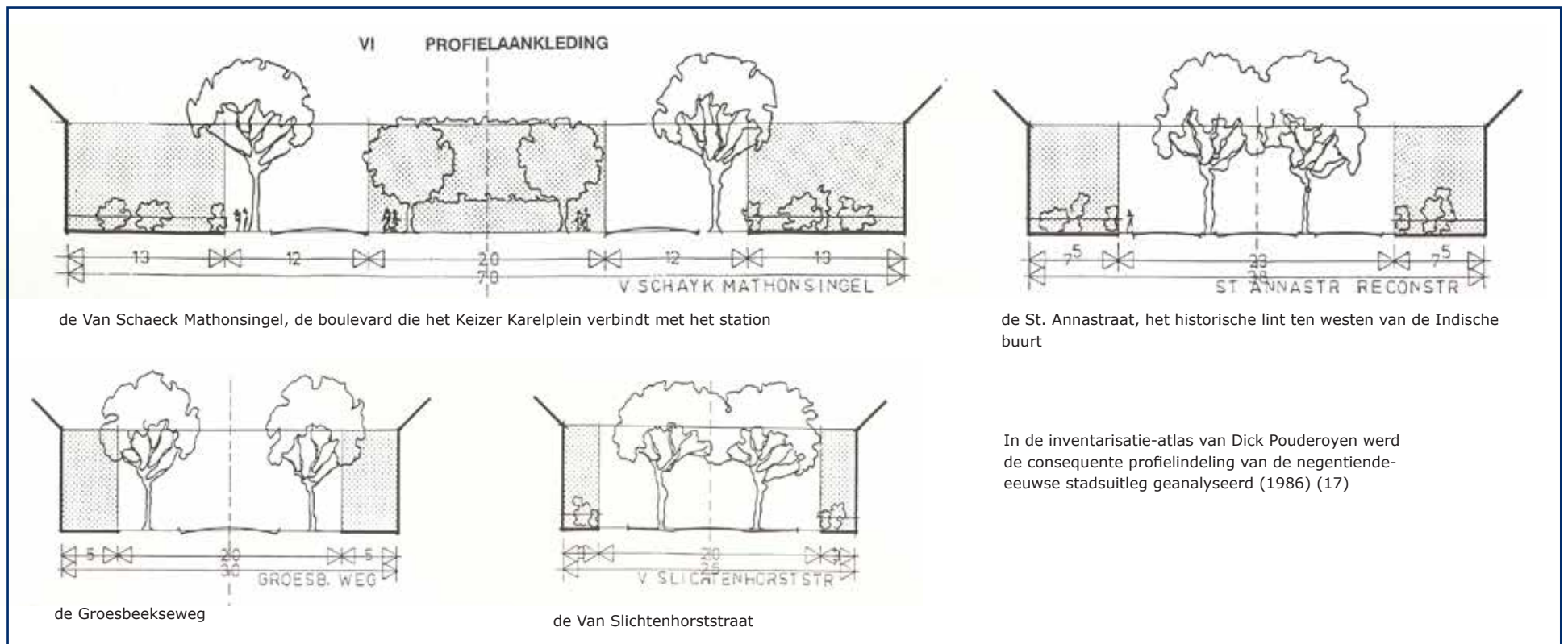
openbare ruimte

Ook de inrichting van de openbare ruimte draagt in Galgenveld - Indische Buurt in belangrijke mate bij aan het waardevolle beeld. Veel straten zijn nog altijd voorzien van een traditionele klinkerbestrating en een monumentale laanbeplanting. Graadt van Roggen ging door op de beplantingsprincipes die bij de aanleg van de Nijmeegse singelstructuur werd gehanteerd, toen een relatie werd gelegd tussen de boomsoort en architectuur. De vaak flamboyante architectuur van het eclecticisme vroeg om een robuuste, statige rustige tegenhanger, de laanbeplanting van grote inheemse bomen als linde, eik en iep. Pas later deden de meer exotische boomsoorten hun intrede.

Zoals uit historische foto's is op te maken hebben de inrichting van pleinen en plantsoenen in de loop der decennia wel wijzigingen ondergaan. Die zijn echter ten opzichte van het totaalbeeld van ondergeschikt karakter, zodat bij herinrichtingen de essenties van het

Sumatraplein

typische 19de eeuwse profielen

Bron: Stüben, Dr.Ing.J.; Ober-und Geheimer Baurat in Berlin-Grunewald; Der Städtebau; 1907; Handbuch der Architektur, Vieter Teil; Strassen-Querprofile; Blz 469 (33)

Sumatrastraat 6-20; architect P. Langhout

vrijstaande villa op de hoek van Javastraat - Archipelstraat; 1913; architect Charles Estourgie

negentiende eeuwse straatbeeld: openheid en ruimte, op eenvoudige wijze kunnen worden teruggebracht.

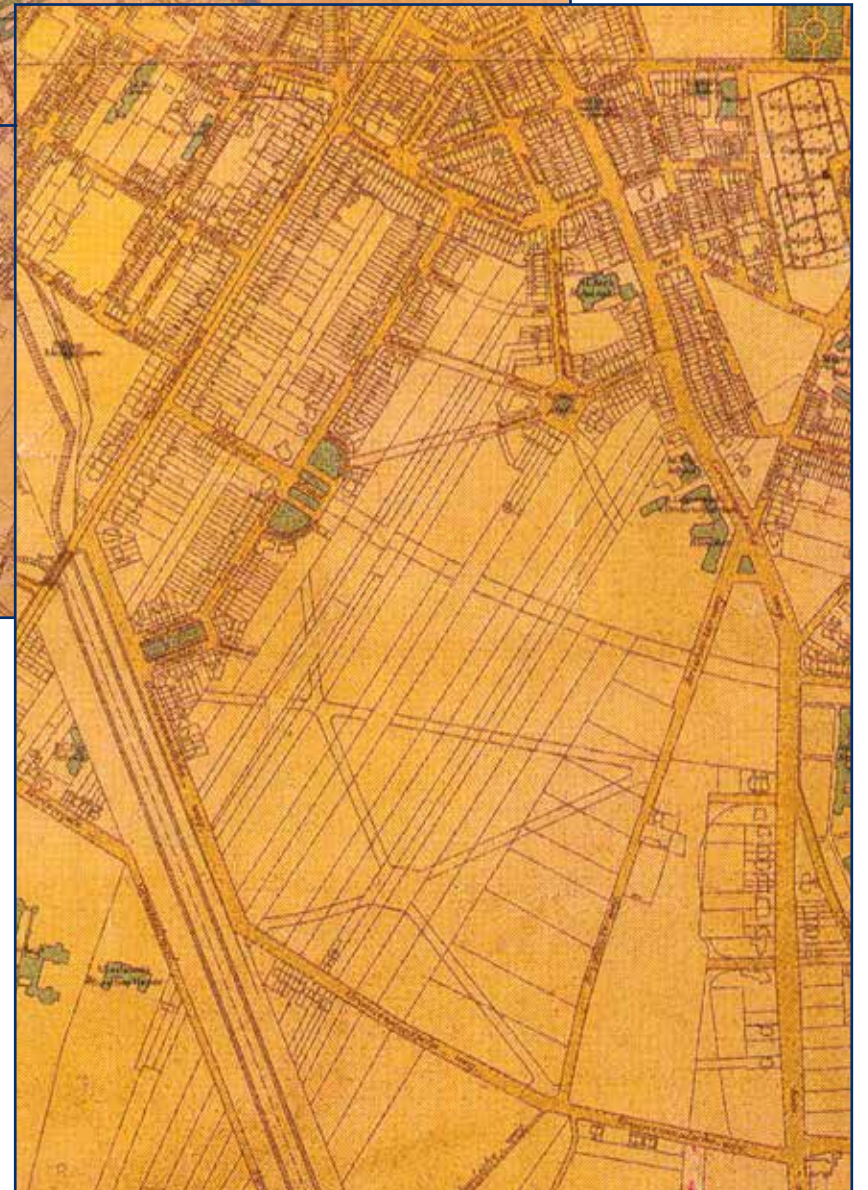
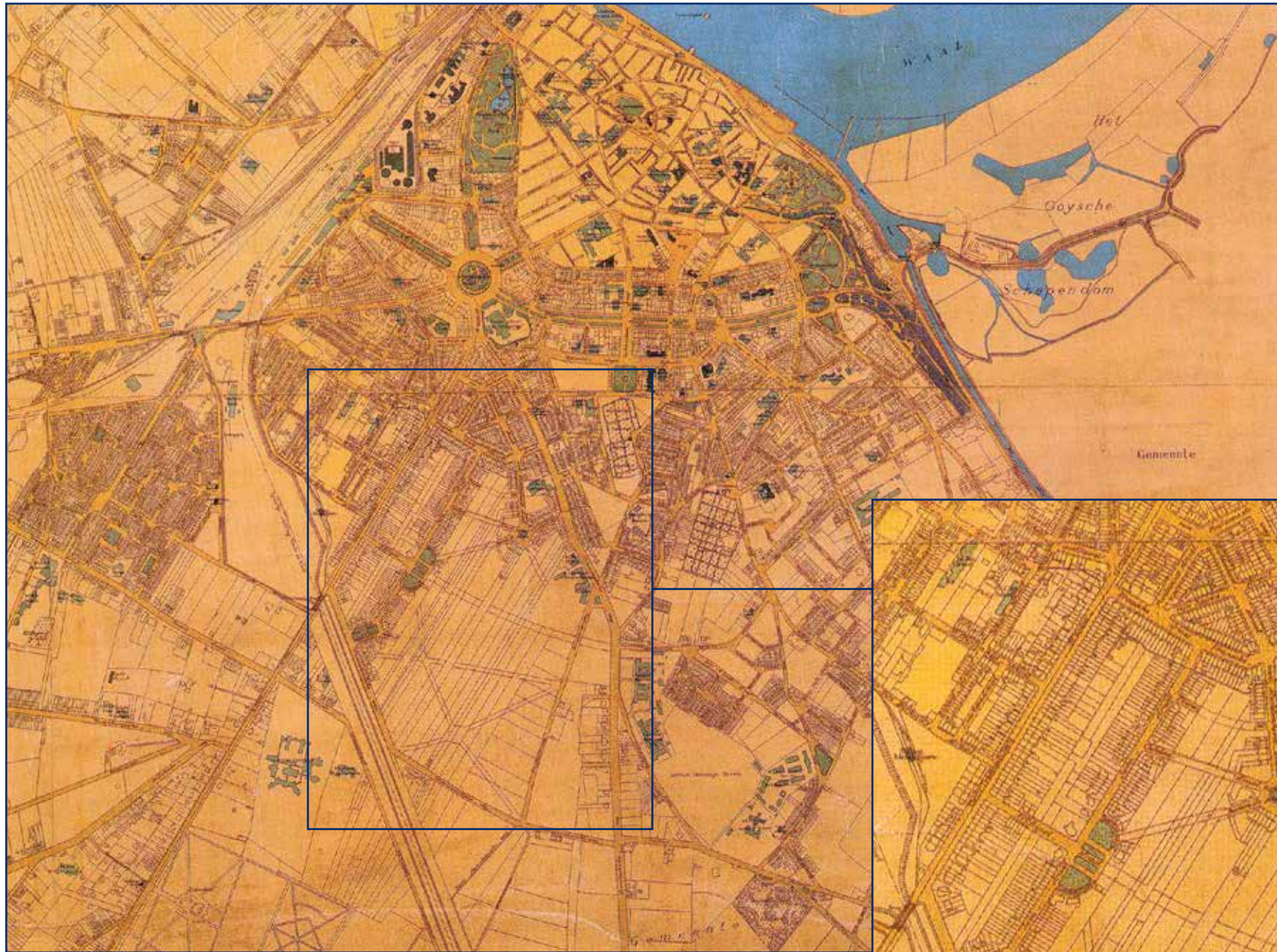
Van wezenlijk belang zijn ook de erfafscheidingen tussen stoep en voortuin. Bij veel woningen zijn die nog intact. Ze zijn veelal ontworpen in samenhang met de architectuur van de woningen. Bij de woningbouw uit deze eerste episode zijn dat gietijzeren hekwerken. De voortuinen dragen, samen met de laan beplanting en het groen van de pleinen en plantsoenen, bij aan het groene karakter van de buurt.*

architectuur

De bebouwing uit deze episode omvat hoofdzakelijk woningen voor welgestelden. Dit zijn deels individuele woningen, gerealiseerd in opdracht van particulieren, deels rijen herenhuizen, gerealiseerd door bouwondernemers, de toenmalige projectontwikkelaars, voor de verhuur aan welgestelden. De grote vrijstaande stadsvilla's op ruime kavels staan met name op het halve sterplein op het kruispunt van Javastraat en Archipelstraat. Individueel ontworpen en aaneengeschakelde herenhuizen zijn gebouwd aan de oudste straatwanden, het noordelijke deel van de Javastraat en de Van Slichtenhorststraat. Meestal zijn dat enkele herenhuizen, met een a-symmetrische gevelopbouw, maar er komen ook dubbele herenhuizen voor met een symmetrische gevelopbouw.

Galgenveld - Indische Buurt kent ook één markant voorbeeld van een langere rij herenhuizen die als één geheel zijn ontworpen, een architectonisch ensemble, in de Sumatrastraat. Dat blok is geïnspireerd op de typologie van chique stadshuizen die in de late achttiende eeuw in Engeland populair werd, het 'Terrace'. Deze typologie is afgeleid van grote feodale stadspaleizen, die werden opgedeeld in afzonderlijke herenhuizen voor de rijke burgerij, zodat ieder huis status en grandeur kon ontleen aan het architectonische ensemble. Het blok bestaat uit acht herenhuizen met een symmetrische totaalcompositie, waarin verschillende decoratieve motieven ook op symmetrische wijze zijn toegepast. In het oorspronkelijke ontwerp van de anonieme architect is deze totaalopzet nog duidelijker af te lezen.

* Bron: Tummers, T., Architectuur in Nijmegen, een overzicht van architectuur en stedenbouw na 1900, Nijmegen 1994

tweede episode; Uitbreidingsplan Nijmegen 1918

Deze kaart is in 1924 vervaardigd als wandkaart uitgegeven door de directeur van Gemeentewerken (7)

2.5 tweede episode: Uitbreidingsplan J.J. Weve, 1918-1923

In 1918 stelde de Gemeenteraad het eerste uitbreidingsplan voor de hele gemeente vast. Dat verving de drie bestaande partiële uitbreidingsplannen uit 1906, 1909 en 1911, dus ook het plan Galgenveld uit 1906.

Het plan werd ontworpen door J.J. Weve (1852-1942), de directeur van Gemeentewerken. Dat hij de feitelijke auteur van het plan is mag blijken uit de door hem geschreven toelichting in het gemeentebblad: *"In verband hiermede bericht ik U dat zowel het eerste, als het nu herzien plan van de uitbreiding onzer Gemeente door mij als directeur van Gemeentewerken zijn ontworpen."*

Weve heeft een belangrijk stempel gedrukt op de stadsontwikkeling van Nijmegen. Hij was niet alleen directeur van Gemeentewerken, maar vanaf 1880 eveneens stadsarchitect. In die hoedanigheid bouwde hij tal van robuuste baksteengebouwen. Daarnaast was hij ook civiel ingenieur, onder meer verantwoordelijk voor de aanleg van riolering, hij was lid van de gezondheidscommissie en was tevens betrokken bij de restauratie van verschillende historische bouwwerken.

In zijn toelichting gaf Weve aan dat een ideaal plan voor de stad onhaalbaar was omdat grote stukken grond door particuliere eigenaren in de loop der jaren al van allerlei bouwwerken waren voorzien. Toch was het voor die tijd een baanbrekend plan, omdat het voor het eerst de bedoelingen van de Woningwet van 1901 ten uitvoer bracht. Zijn plan beperkt zich niet meer tot een stratenplan, maar geeft ook vanuit het oogpunt van de volkshuisvesting een functionele indeling van de stadsuitleg aan. In zijn toelichting meldt hij dan ook een plan te hebben gemaakt waarin *"met de nieuwere inzichten op het gebied van stadsuitbreiding rekening kon worden gehouden"*. *

De functionalistische en volkshuisvestelijke benadering blijkt uit het volgende citaat:

"... deel ik u verder mede dat by het opmaken van het plan is uitgegaan van het denkbeeld dat zooveel doenlyk naar het stadscentrum voerende en overigens kringvormige hoofdwegen moesten worden verbeterd of in de toekomst mogelijk gemaakt. Na vaststelling van dit hoofdwegennet heeft partiële indeeling plaatsgehad, waarbij rekening werd gehouden met de beteekenis der stadskwartieren en hunne toekomstige bestemming tot meer voorname, middelsoort en volkswoonwijken, terwijl ook voor industriewijken werd verzorgd"

– J.J. Weve, directeur van Gemeentewerken***

Na een herziening in 1921, betreffende het beloop van enkele wegen, werd in 1923 wederom een wijziging van het uitbreidingsplan vastgesteld. De hoofdgedachte van het plan bleef daarbij echter in stand. De wijzigingen van 1923 kwamen tot stand onder verantwoordelijkheid van de nieuwe directeur van Gemeentewerken dhr. C. E. Blaauw, tevens stadsarchitect.

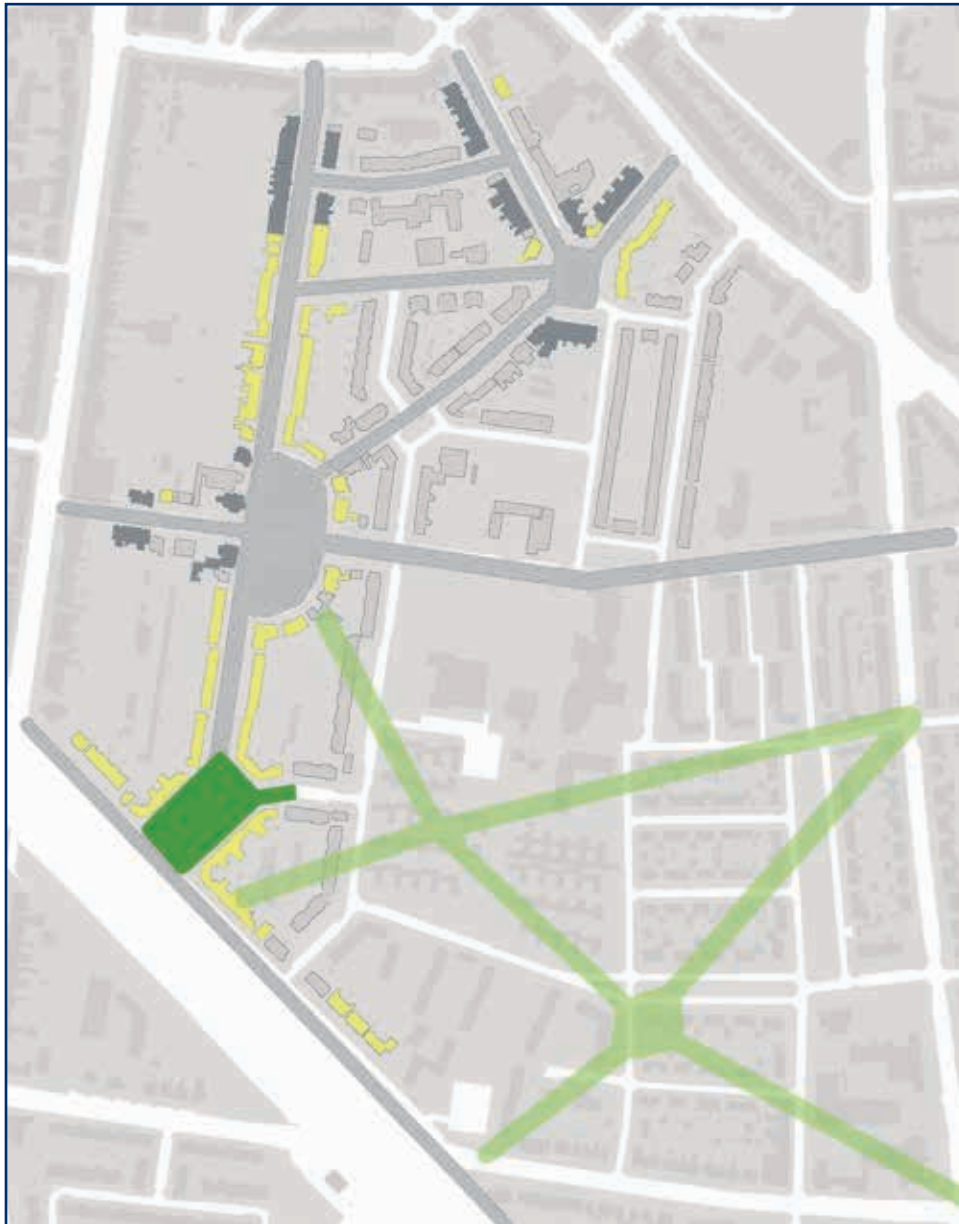
Toen werd besloten om openbaar groen en speelplaatsen te schrappen, met als argument dat vrijwel alle woningen over een tuin beschikten.

sociale woningbouw

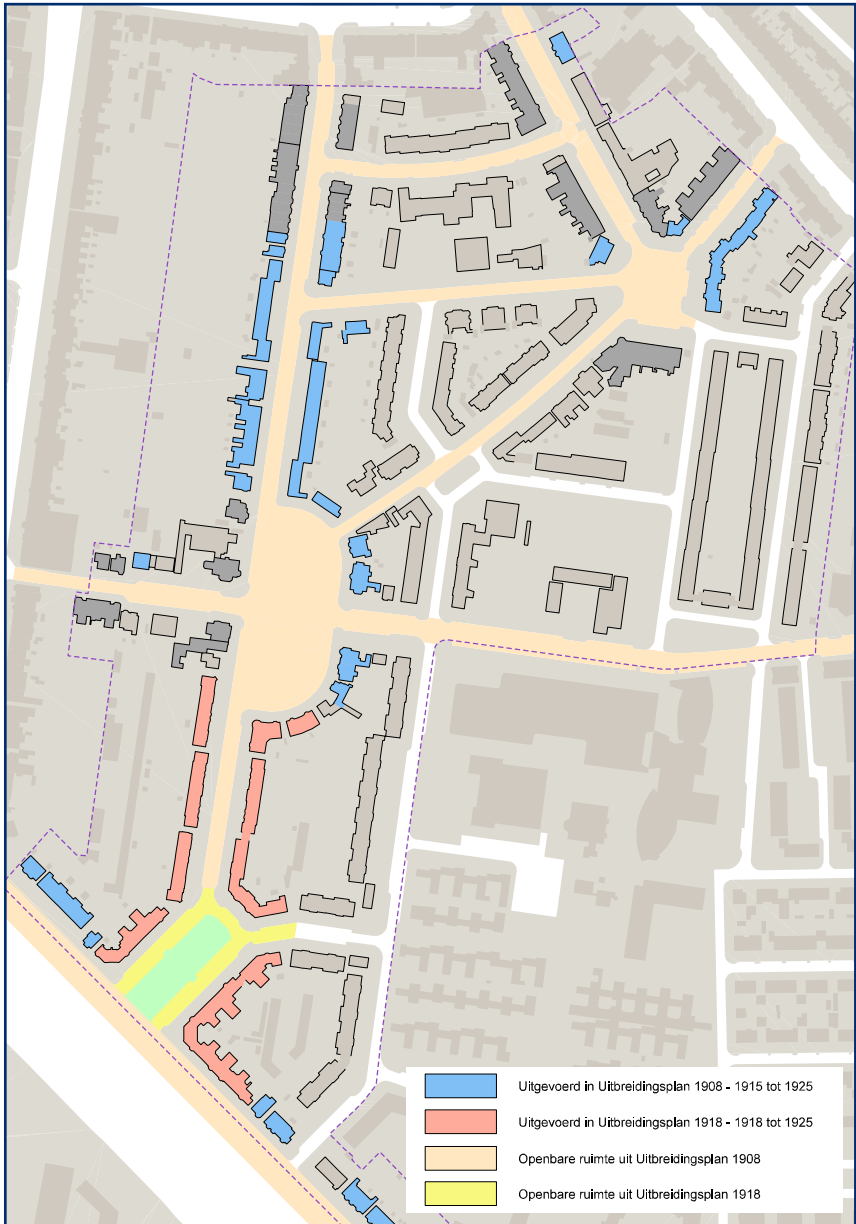
Een nieuw fenomeen in Galgenveld is de realisatie van grote complexen sociale woningbouw, gebouwd in de jaren twintig. Daarmee veranderde Galgenveld van een villawijk in een gemengde woonbuurt. In deze naoorlogse jaren van crisis en hoge prijzen voor bouwmaterialen kwam kortstondig een actieve overheidsinterventie op gang. Omdat de particuliere woningbouw bijna volledig stageneerde, bleef ook de bouw van middenstandswoningen achter. De Rijksoverheid hanteerde daarom een minder stringent op de armste lagen van de bevolking gericht volkshuisvestingsbeleid. Daardoor werden de bij Koninklijk Besluit toegelaten woningbouwverenigingen in staat gesteld om het gat op te vullen dat particuliere bouwondernemers in dit segment van de woningbouwmarkt lieten liggen, zodat woningbouwcorporaties voor het eerst konden bouwen voor de beter betaalde arbeider en niet te vergeten de opkomende groep van lagere ambtenaren.

* citaat van Weve uit toelichting: "In verband hiermede bericht ik U dat zowel het eerste, als het nu herzien plan van de uitbreiding onzer Gemeente door mij als directeur van Gemeentewerken zijn ontworpen." Bron: Gemeentebblad Nijmegen, Woningwet Plan van Uitbreiding, Nijmegen 1919

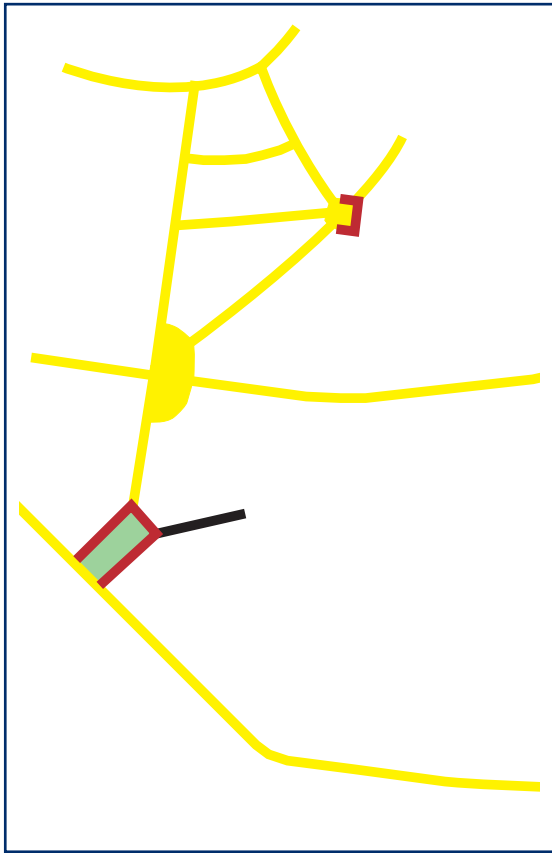
** Bron: brief aan den Heer K.W. Kruijer, 2 februari 1920

tweede episode; detail van Nijmegen: de Indische Buurt, Uitbreidingsplan 1918
 donkergroen: wel uitgevoerd, lichtgroen: niet uitgevoerd

tweede episode Galgenveld: de Indische buurt Uitbreidingsplan 1918

geel: uitgevoerd deel eerste episode Galgenveld (1908)
 rood: uitgevoerd in tweede episode Galgenveld (1918),
 zwart: niet uitgevoerd deel van plan tweede episode
 Galgenveld (1918)

Woningbouwvereniging "Zonnewijk" bouwde naar ontwerp van architect A.H. van Wamelen in 1920 dertig eengezinswoningen voor de 'middenstand' ten noorden van de Archipelstraat aan de Javastraat, Celebesstraat en Balistraat. De woningen van dit complex zijn in de jaren negentig aan de bewoners verkocht. Na een grondige renovatie verkeren de woningen in een goede bouwkundige staat. Vooral de vernieuwing van het buitenmetselwerk is ingrijpend geweest.

In 1921-1922 bouwde Woningbouwvereniging "Nijmegen" 98 woningen (48 eengezinswoningen en 50 beneden- en bovenwoningen) voor "*den zoogenaamden intellectueelen middenstand en de gepensioneerden*"* ten zuiden van de Archipelstraat aan de Javastraat, Javaplein, Bankastraat, Lombokstraat en Oude Groenewoudseweg.

Deze woningen zijn niet ontworpen door van Wamelen, die wel als de 'huisarchitect' van Nijmegen werd beschouwd, maar gebouwd naar ontwerp van de Nijmeegse architect M.E. Veugelers.

In de jaren tachtig en negentig van de 20ste eeuw zijn in deze complexen groot onderhouds- en renovatiewerkzaamheden uitgevoerd die op onderdelen ingrijpende gevolgen hebben gehad voor het bebouwingsbeeld.*

stedebouwkundig concept en ruimtelijke compositie

Vanaf het fin de siècle en met name na de Eerste Wereldoorlog tekent zich in Nederland een breed maatschappelijk reveil af, een toenemende appèl op collectieve waarden in de samenleving. Dit reveil, van natuurbescherming tot stedenbouw en architectuur, vormde een reactie op de episode van het hoogtij van het politieke liberalisme in het laatste kwart van de negentiende eeuw, met zijn "laissez-faire mentaliteit". Een reactie ook op de explosieve groei van steden in de voorafgaande decennia. In veel steden had dit tot een chaotische situatie geleid, met name op gebieden als verkeer en volkshuisvesting, met als gevolg sociale onrust en economische stagnatie. De Woningwet van 1901 was één van de krachten die daar verandering in moesten bewerkstelligen. Daarnaast roerden zich politici, intellectuelen en kunstenaars in het maatschappelijk debat met een pleidooi voor het versterken van culturele en sociale waarden. Eén van de nieuwe maatschappelijke thema's was 'de stadsesthetiek', het pleidooi voor een stadsontwikkeling die zich onderscheidt door een hoog esthetisch gehalte, zowel in de vormgeving van de stedelijke ruimte alsook in de architectuur. Wordvoerders van deze nieuwe stroming waren de architecten als De Bazel, Berlage en Cromhout. Met name Berlage was van grote invloed door zijn vele publicaties over het thema stadsesthetiek en door zijn vernieuwende stedenbouwplannen, zoals die voor Amsterdam-Zuid uit 1901 en 1914 en voor Den Haag uit 1907. Om de nieuwe opvatting een brede bekendheid te geven voorzag hij zijn plannen van een uitvoerige stadsesthetische toelichting, gelardeerd met terugblikken op historische hoogtepunten van stadsontwikkeling in Europese steden. Eén van de leidende thema's in het stadsesthetische debat was het "stedelijk totaalwerk". Hierbij zijn alle fysieke stedelijke bestanddelen geconcipeerd als één samenhangend esthetisch geheel, van stratenplan, stedelijke ruimte,

* Bron: Meijel L. van, De weelde van de soberheid, Nijmegen herrijst 1945-1965, Nijmegen, januari 2004

Javastraat 140-152, architect M.E. Veugelers

combinatie van hout en baksteen in fronton; gemetselde ornamenten

panorama Javaplein vanuit Bankastraat;

articulatie op de hoek d.m.v. een torentje

Sumatraplein, gezien vanuit de Sumatrastraat

bouwblok Th. Arens, hoek Sumatrastraat - Sumatraplein

architectuur, straatmeubilair tot beplanting. De sociale component van deze gedachte is gelegen in de expliciete opvatting dat ook de huisvesting van de arbeidersklasse moet bijdragen aan het esthetische gehalte van de stedelijke ruimte als geheel. De opvatting dat de maatschappij zich per definitie als een collectief fenomeen zou moeten manifesteren, als gemeenschap, kwam tot uitdrukking in de manifeste betekenis van publieke gebouwen in de stedelijke ruimte. Daarbij ging het met name om alle nieuwe sociaal-maatschappelijke publieksvoorzieningen.

Eén van de planmatige kenmerken van de nieuwe stadsesthetiek is het streven naar autonomie, naar articulatie van bijzondere stedelijke plekken en naar een herkenbare ruimtelijke hiërarchie. Dit als reactie op de vaak monotone stratenplannen uit eind negentiende eeuw, met de lappendeken van zich repeterende huizenblokken, met lange doorgaande straten en de kakofonie van de perceelsge wijze ontworpen architectuur. Het bewerkstelligen van die stadsesthetische samenhang werd beschouwd als een uitdrukkelijke taak van de gemeentelijk overheid. De nog jonge woningbouwcorporaties schoten gemeenten daarbij echter vaak te hulp.

In de herzieningsplannen van J.J. Weve voor Galgenveld is de invloed van deze nieuwe stadsesthetische tendensen op twee niveaus aanwijsbaar: in het stratenplan en in de architectuur. In veel opzichten hanteert Weve nog een traditionele opzet van het stedenbouwkundig plan, met straten en gesloten bouwblokken. Maar zijn opvatting over stadsesthetiek is radicaal anders dan in de voorafgaande decennia. De meest opvallende wijziging in het stratenplan is de introductie van twee autonome pleinruimtes. Allereerst het Javaplein, dat werd ontworpen als een ruim en symmetrisch entreeplein aan de zuidzijde, waarbij het effect van een plein als entree van de wijk nog werd versterkt door de wanden van het plein om te vouwen langs de randweg van de wijk, de Oude Groenewoudseweg. Door de sterke samenhang van stedenbouw, openbare ruimte en architectuur behoort het Javaplein tot de fraaiste voorbeelden van stedelijke totaalkunstwerken in Nijmegen.

De bebouwing uit deze episode bestaat voornamelijk uit aaneengeschaalde eengezinswoningen en uit woningtypes met benedenbovenwoningen. De bouwhoogte is overwegend twee bouwlagen

met kap. De indeling van de woningplattegronden zorgt er voor dat de woningen op de straat zijn gericht. In de straatwanden is geleiding en ritme aangebracht door een grote variëteit aan elementen: voordeuren, portieken, ramen, erkers, balkons, topgevels, dakkapellen en schoorstenen. Op enkele plekken zorgt een hoektorentje voor een stedelijk accent. De nadruk ligt op de stedelijke dimensie van het bouwblok. Repeterende gevelonderdelen benadrukken de afzonderlijke woning binnen dit grotere geheel. Architectonische verbijzonderingen in de vorm van een topgevel, afgeschuinde hoek, vooruit springende gevel of hoektoren zijn vooral te vinden bij woningen op hoeken en in het midden van een langere bouwstrook. Vaak worden deze architectonische articulaties gebruikt ter accentuering van een zichtas of de symmetrieas van een stedelijke ruimte.

Weve werkte deze nieuwe stadsesthetische visie in 1921 uit in samenwerking met de architect M.E. Veugelers. Deze introduceerde een opmerkelijke versie van de rationalistisch-ambachtelijke bouwstijl, doorspekt met traditionalistische elementen, zoals de verschillende archetypen van kopgevels die in de pleinwanden zijn verwerkt. Nijmegen werd aldus verrijkt met een architectonische opvatting die eerder in de Amsterdamse uitbreidingsplannen was geïntroduceerd door architecten als Berlage, Van Epen en Gratema.

Daarnaast introduceerde J.J. Weve nog een tweede, veel kleiner plein, het Sumatraplein, dat beschouwd kan worden als een knooppunt van straten dat gearticuleerd is, herkenbaar is gemaakt, door een symmetrische ruimtevorm. Deze ingreep werd vervolgens architectonisch gearticuleerd door een bijzonder woningbouwproject, ontworpen door architect Th. Arens in 1922. Doordat de andere pleinwanden reeds eerder bebouwd waren speelt het karakter van een "totaal kunstwerk" hier in mindere mate dan bij het Javaplein.

Naast deze nieuwe stedelijke ruimten is de stadsesthetische vernieuwing ook zichtbaar langs de straten die uit het eerdere stedenbouwkundige plan dateren. In de romantisch gekromde Timorstraat werd door de architect M.M. Reijnaart een strak en als één geheel ontworpen symmetrisch blok gebouwd, in plaats van een lange aaneengeschaalde rij afzonderlijk ontworpen stadswoningen.

Ook de bijzondere complexen middenstandswoningen van architect

Timorstraat 6-42, architect M.M. Reijnaart

Javastraat 48-66; 1920; architect: A. H. van Wamelen; hier is goed te zien hoe Van Wamelen het set-back principe heeft toegepast

hoekdetail bouwblok van M.E. Veugelaers, Javastraat 110; Op enkele plekken zorgt een hoek-torentje voor een stedelijk accent overeenkomstig het bebouwingsbeeld in de 19de-eeuwse schil.

verticaal siermetselwerk, onderdeel van de achthoekige toren, architect Veugelaers

deurensemble met erboven metselwerkornament; het siermetselwerk verbindt de verschillende bouwkundige elementen, architect Veugelaers

uitbouw met balkon en geprofileerde en gemetselde originele borstwering, architect Veugelaers

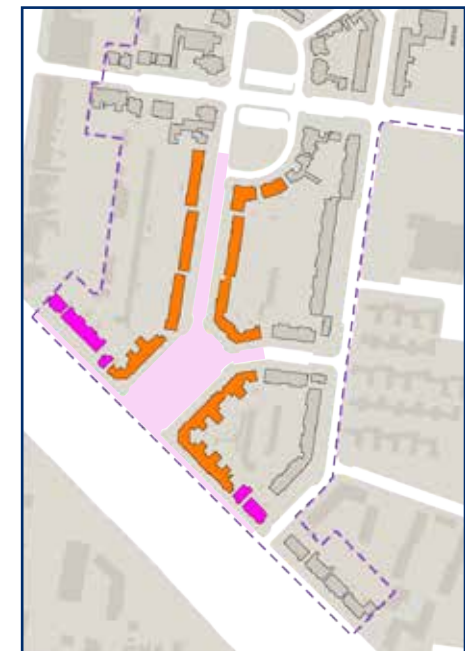
Van Wamelen kwamen tot stand in de eerder ontworpen delen van Galgenveld. De nieuwe stadsesthetische benadering is hier zichtbaar aan de behandeling van de lange bouwblokken aan de Javastraat. Om de eentonigheid van deze lange, typisch laat negentiende eeuwse straat te breken past Van Wamelen hier het middel toe van het autonoom maken van de straatruimte. Dat bereikt hij door gebruik te maken van het set-back principe, waarbij het bouwblok iets wordt teruggeplaatst ten opzichte van de rooilijn en de straatruimte op de koppen van het bouwblok weer wordt ingesnoerd middels vooruitspringende hoekpaviljoens.

openbare ruimte

Bij het nieuwe fenomeen van het stedelijke "totaalkunstwerk" is de openbare ruimte een belangrijke component. Sterker dan in voorgaande periodes werd deze beschouwd als bestandsdeel van de integrale ontwerpogave. Met name de pleinruimtes werden gezien als het podium van het collectieve stedelijke leven en als plaats van waaruit de zorgvuldig ontworpen samenhang tussen stedelijke ruimte en architectuur kan worden genoten. Het Javaplein is een goed voorbeeld van deze nieuwe opvatting. In de hedendaagse inrichting van het plantsoen is dat nog altijd goed afleesbaar. Opmerkelijk is de wijze waarop het groene middenveld is verzelf-

het Javaplein gezien vanuit de Oude Groenewoudseweg

situatiekaart Stedelijk Ensemble aan het Javaplein

- maakt onderdeel uit van het Stedelijk Ensemble
- maakt onderdeel uit van het Stedelijk Ensemble; architect: M.E. Veugelers
- het Javaplein, bindend element

panorama naamloos plein Borneostraat, ontworpen in de 2e episode

Javastraat 48-66, architect Van Wamelen, bijzonder dak-landschap

houten erker tussen kopgevel en middenpartij

parabolische deurnis, architect Van Wamelen

markante schoorsteen, architect Van Wamelen

woningbouw "Frisia" Amersfoort, architect A.H. van Wamelen; 1920

Afdeeling Gebouwen van den dienst der Publieke Werken Amsterdam; keet voor de bouw van een derde telefooncentrale te Amsterdam"*, architect A.H. van Wamelen

Javastraat 42-67, archiect Van Wamelen, "Zonnewijk"

standig ten opzichte van de omringende ruimte, door toepassing van brede blokhagen met bomen langs de beide lange zijden van het plantsoen. Daardoor wordt het plantsoen als een eigen, intieme binnenwereld ervaren. Dat kan dankzij de ruime maatvoering van het binnengebied. Je ervaart het als “een plein in een plein”. Het plantsoen maakt daardoor de hiërarchische ruimtelijke opbouw van het stedenbouwkundig plan, de getrapte reeks van klein naar groot, voor de beschouwer goed leesbaar.

architectuur

Het architectonisch beeld van de bebouwing uit deze vooroorlogse episode wordt in belangrijke mate bepaald door verhoudingsgewijs grote bouwblokken met aaneengesloten gevelwanden van grote lengte. De architectonische terminologie die hiervoor werd gebruikt is: *Bouwblokarchitectuur*. Architecten beschouwden het vormgeven van grotere stedelijke ensembles en het benadrukken van het collectieve karakter van de stedelijke ruimte als een belangrijke nieuwe maatschappelijke opgave. Dit als reactie op het individualisme en het pronken met stilistische modes uit de voorafgaande decennia.

De hoofdkenmerken van de architectuur in het vooroorlogse Galgenveld zijn: stedelijke monumentaliteit, ambachtelijkheid en rijke detaillering. De woningen hebben gemetselde gevels, hellende daken met keramische pannen, in hout uitgevoerde deuren, ramen, kozijnen, vloer- en kapconstructies. De te onderscheiden woningbouwprojecten zijn duidelijk als afzonderlijke en samenhangende eenheden herkenbaar, als gevolg van subtiele verschillen in bouwstijl, ornamentiek, kleur- en materiaalgebruik.

Het stedelijke karakter van de bebouwing werd in deze episode, ook bij bebouwing van twee lagen met kap, met alle mogelijke middelen benadrukt. Middelen als het introduceren van kopgevels op belangrijke hoekpunten, of ter benadrukking van de symmetrie van de stedelijke ruimte. Middelen als brede gootoverstekken en zo hoog mogelijk opgetrokken kroonlijsten. En een hele reeks middelen die de horizontaliteit en gestrektheid van gevelwanden versterkte, zoals repeterende reeksen ramen en erkers in een liggend rechthoekig formaat. De architectuur stelde zich op deze wijze in dienst van de stedelijke ruimte. Tegelijkertijd wist zij een nieuw domein te ver-

overen, door een sterk accent te leggen op een nieuwe ornamentale taal. Daarbij werd op inventieve wijze gebruik gemaakt van decoratief metselwerk, deels ontleend aan de Hollandse baksteen traditie, deels geïnspireerd op stilistische invloeden van het Art Deco. Met name bij de bebouwing van architect Veugelers aan het Javaplein en omgeving is deze nieuwe en trotse architectonische opvatting goed zichtbaar.

Een ander kenmerkend aspect is het gebruik van het dakenlandschap. De ruimtelijke samenhang van de verschillende complexen ontstaat in belangrijke mate door de doorgaande en soms markant vormgegeven daken, met rode of gesmoorde, blauwantraciet keramische pannen.*

Het architectonisch meest bijzondere complex van Galgenveld - Indische Buurt is ontworpen door architect A.H. van Wamelen. Dit zijn de woningen van woningbouwvereniging “Zonnewijk”, gebouwd in 1920 in de Javastraat, de Balistraat en de Celebesstraat. In de architectuur van Van Wamelen manifesteren zich zowel invloeden van de flamboyante expressionistische Amsterdamse School, alsook van het kubistisch expressionisme van architect W.N. Dudok. Beide stromingen in de moderne architectuur had Van Wamelen in de begintijd van zijn vorming als architect van nabij leren kennen. Vóór 1916 werkte hij enkele jaren bij de Afdeling Gebouwen van Publieke werken in Amsterdam, een belangrijke bakermat van de Amsterdamse School. Daarna werkte hij enkele jaren onder leiding van de Hilversumse stadsarchitect W.N. Dudok op het Bouwkundig bureau van die gemeente*. Als zelfstandig architect ontwierp hij in 1920 in Amersfoort een uitermate expressief blok woningen voor woningbouwvereniging Frisia, dat bekendheid kreeg door de markante bolronde rieten daken. Hier liet hij zich inspireren door het bekende kunstenaarskolonie Park Meerwijk in Bergen NH.

Ook in zijn woningbouwproject in Nijmegen toont Van Wamelen zich een virtuoos in het expressieve gebruik van het dakenlandschap. Van Wamelen combineert daarbij twee contrasterende kapvormen. Enerzijds kiest hij voor verticale accenten, in de vorm van hoge symmetrische zadeldaken, verwant aan een nordieke Havezate, of herenboerderij. Anderzijds past hij lange massieve en gestrekte dakvlakken toe in een horizontale belijning. Met deze contraste-

* Bron: Bouwkundig Weekblad 1918, nummer 35, blz 199

Javaplein 1-10, architect Veugelers, "Nijmegen"

Sumatraplein 23-25, architect Th. Arens, originele deuren met luifel, trapje en glas-in-lood raam erboven

Sumatraplein 21, architect Th. Arens, detailfoto uitbouw

Sumatrastraat 11-13, architect Th. Arens, entrees en balkon gearcticleerd in één herkenbare vorm

Sumatraplein 23-25, architect Th. Arens, rond gevormde uitbouwen bij de entrees

Piushove aan de Van Slichtenhorststraat, architect J.J. van Halteren van architectenbureau Van Aalst

rende dakvormen maakt Van Wamelen verschillende combinaties. Aan de Javastraat komen twee langgerekte bouwblokken voor, die beide worden beëindigd met vooruitspringende bouwvolumes. Bij één blok vormen deze hoekvolumes een verticaal accent, met een topgevel in de vorm van een hoog zadeldak, bij het andere blok hebben de hoekvolumes een horizontale, gestrekte werking, met een langgerekt zadeldak. Daarnaast past Van Wamelen het hoge zadeldak ook toe als vrijstaand volume, en wel op twee verschillende manieren: met een geknikt zadeldak aan het grote plein (Balistraat), waardoor een extra verbreding van de voorgevel ontstaat, en met een recht zadeldak aan de Celebesstraat.

Naast het expressieve gebruik van het dakenlandschap past Van Wamelen een reeks expressieve architectonische middelen toe, vaak op de humoristische wijze die ook kenmerkend is voor de goede voorbeelden van de Amsterdamse School. Voorbeelden hiervan zijn de kwartronde erkers bij gevelsprongen, de parabolische voordeurnissen en de expressieve schoorstenen die iets hebben van keltische grafstenen.

De opmerkelijke opleving in het Nijmeegse architectuurklimaat na de Eerste Wereldoorlog is ook zichtbaar aan het woningbouwcomplex dat in 1922 werd gerealiseerd aan het Sumatraplein door architect Th. Arens. Dit complex laat zich lezen als een studie naar het tegen gaan van eentonigheid bij lange straat- en pleinwanden. De architect articuleerde het langgerekte woningblok door het op te knippen en om te vormen tot een geschakelde reeks paviljoens, in een afwisselend plastisch ritme. De paviljoens hebben drie verschillende breedtematen: van smal, iets breder, tot breed. De architect speelt daar vervolgens een puur compositorisch spel mee. Slechts met een geoefend oog zijn de woningscheidende wanden tussen de afzonderlijke woningen in het gevelbeeld te ontdekken. Het effect van deze oefening is tweërlei: enerzijds een verlevendiging van het straatbeeld, door articulatie en parcellering en anderzijds het sterker definiëren van de esthetische samenhang tussen Sumatrastraat en Sumatraplein en van de symmetrische compositie die de stadsontwerper Weve in 1918 aan het Sumatraplein meegaf.

Alhoewel in Galgenveld in hoofdzaak woningen werden gebouwd kwamen er in deze episode ook enkele grote publieke gebouwen

zijgevel van de Javastraat 41-67, architect A.H. Van Wamelen; expressieve schoorsteen die iets heeft van een keltische grafsteen

markante dubbele middenstadswoning aan de Balistraat, ontworpen door de architect A.H. van Wamelen, bouwjaar 1920

schoolgebouw aan de Timorstraat, gemeentelijk monument, markering entree aan achterzijde

schoolgebouw aan de Timorstraat, architect onbekend, Gemeentelijk monument, indrukwekkende poort aan de achterzijde. De lage muur is vermoedelijk later toegevoegd.

tot stand, het (voormalige) Piushove, een convict voor priesterstudenten. Dit werd in 1926 gebouwd door architect J.J. van Halteren, werkzaam bij architectenbureau Van Aalst. Overeenkomstig de ernst van de roeping van het gebouw heeft het een gestreng, aan het werk van De Bazel verwante architectuur: consequent symmetrisch, hoog verheven op een sokkel en met een weids gebaar op manifeste wijze aanwezig in het kleinschalige straatbeeld van de Van Slichtenhorststraat.

Daarnaast werd in 1931 de school aan Timorstraat gebouwd, een prachtig Nijmeegs voorbeeld van de nieuwe scholenarchitectuur die zich na de Eerste Wereldoorlog in veel steden ontwikkelde, met als beroemdste voorbeelden de scholen van architect W.N. Dudok in Hilversum. Helaas is de naam van de architect van de school verloren gegaan. Bijzonder is de wijze waarop in de omvangrijke bouwmassa een geleding is aangebracht door verspringende bouwmassa's en door een plastisch spel van verspringende dakvlakken en kopgevels.

huidige staat

De woningen van complex "Zonnewijk" zijn in de jaren negentig van de 20ste eeuw aan de bewoners verkocht. Tijdens een grondige complexmatige uitgevoerde renovatie is achterstallig onderhoud weggewerkt en zijn woningen aangepast aan het hedendaags wooncomfort. Thans verkeren de woningen in een goede bouwkun-

dige staat. De architectuur is qua hoofdvorm en gevelindeling goed bewaard gebleven. Vooral de vernieuwing van het buitenmetselwerk heeft ingrijpende gevolgen gehad voor het bebouwingsbeeld.

Aan het woningbouwcomplex van "Nijmegen" is in de jaren tachtig van de 20ste eeuw groot onderhoud uitgevoerd. Nadien is een tiental woningen gerenoveerd teneinde de technische kwaliteit en de functionele bruikbaarheid te verbeteren. Bij deze op onderdelen ingrijpende werkzaamheden zijn vrijwel alle oorspronkelijke raamindelingen en details van balkons en dakkapellen verdwenen. Bovendien zijn de dakbedekking en gedeelten van de gevels vernieuwd. Overigens zijn de oorspronkelijke hoofdvorm, de gevelindeling, de decoratieve metselwerkaccenten en de bewerkte voordeuren

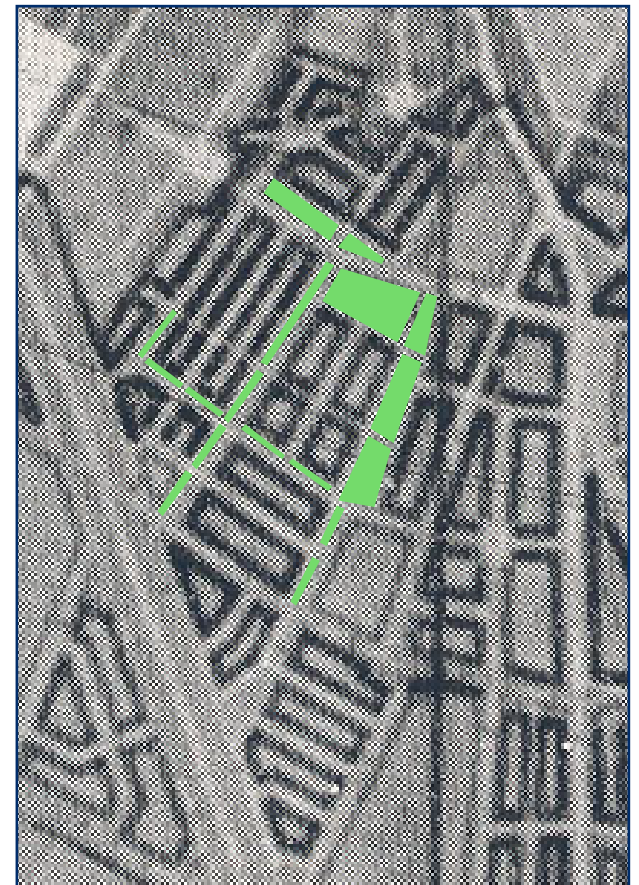

schoolgebouw aan de Timorstraat, architect onbekend - Bureau Gemeentewerken Nijmegen, Gemeentelijk monument

* Bron: Meijel drs. L.M.P. van, Derks drs. G.J.M., Vooroorlogse woonbuurten in Nijmegen, Arnhem 2001

Uitbreidingsplan Nijmegen van A. Siebers uit 1930-1934. (lit. 19)

uitsnede Galgenveld (lit. 19)

aparte plankaart met het groenschema illustreert de waarde die werd gehecht aan de stedelijke groenstructuur en de relatie van de stad met het landschap; uitsnede Galgenveld (lit. 19)

H. Petrus Canisiuskerk in de binnenstad van Nijmegen van A. Siebers uit 1958-1960. (lit. 9)

overwegend redelijk gaaf gebleven. De twee woningblokken aan de Lombokstraat zijn in de oorspronkelijke staat behouden.*

2.6 derde episode Galgenveld Het Algemeen Uitbreidingsplan 1934 van Alphons Siebers

Midden jaren dertig ondergaat Nijmegen op stedenbouwkundig gebied opnieuw een reveil, een vernieuwing van inzichten. Na de voorafgaande episode, waarin de esthetiek van de stedelijke ruimte centraal stond, brak nu een tijdvak aan waarin men de stad als geheel, zowel esthetisch alsook in haar wijze van functioneren, centraal stelde. Ondanks alle goede bedoelingen van stadsarchitect J.J. Weve had de snel groeiende stad toch te veel het karakter van een lappendeken van partiele stratenplannen gekregen. Met name de opkomst van het moderne wegverkeer en de industrialisatie werden in hun ontwikkeling belemmerd door de gebrekkige functionele structuur van de stad. Dit leidde op stadspolitiek niveau tot een roep om een meer integrale aanpak van de stadsontwikkeling. Nijmegen kon daarbij gebruik maken van een verruiming van de gemeentelijke planologische bevoegdheden, die zijn beslag had gekregen in de wijziging van de Woningwet van 1931. Deze gaf de gemeenten voor het eerst de bevoegdheid om, naast gronden voor verkeersdoeleinden en voor bebouwing, nu ook gronden aan te wijzen voor stedelijke functies als stadsparken, openbaar groen en speelgebieden. Voor Nijmegen was dit een belangrijke verworvenheid vanwege de toenemende kritiek op de wijze waarop het fraaie landschap aan de stadsrand werd verkwanseld, als gevolg van de ad hoc planning.

Als reactie op de snel uitdijende steden werd in deze episode door veel stedenbouwkundigen gezocht naar een harmonische en bestendige relatie tussen stad en omringend landschap. Het gevleugelde begrip dat daarbij veelvuldig werd gehanteerd luidt: organisch. Men zocht naar een wijze van vervlechten van stad en landschap zoals de vingers van twee handen ineengrijpen.

De Nijmeegse vrucht van dit stedenbouwkundig gedachtegoed is het Algemeen Uitbreidingsplan van 1934, ontworpen door een externe adviseur van de gemeente, de architect, stedenbouwkundige en publicist Alphons Siebers (1893-1978).

Siebers is, naast zijn vooroorlogse stedenbouwkundige werkzaamheden en zijn bijdragen aan het wederopbouwplan van de verwoeste binnenstad, van niet geringe betekenis geweest voor Nijmegen, door zijn ontwerp uit 1958 voor de nieuwe voorbouw van de H. Petrus Canisiuskerk in de Molenstraat, die in het bombardement van 22 februari 1944 gedeeltelijk werd verwoest. In de fraaie, hoge colonnade, waar de nieuwe campanile door heen steekt, en waarachter fragmenten van de historische kerk te voorschijn komen toont Siebers niet alleen zijn architectonisch vakmanschap, maar vooral een bijzondere, tijdloze mengvorm van moderniteit en traditionalisme, dat ook kenmerkend was voor zijn stedenbouwkundige opvattingen.

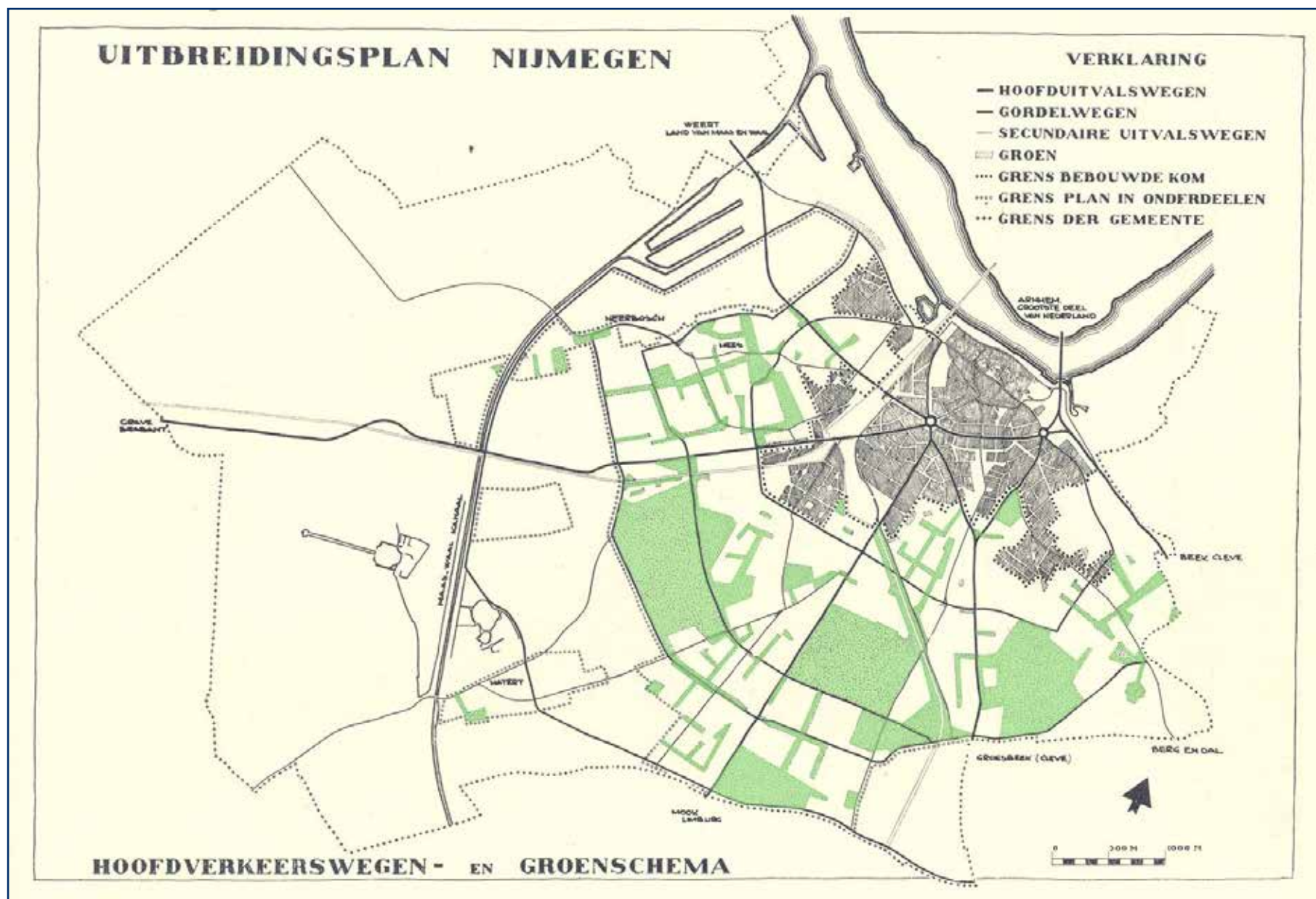
Siebers ontwierp voor Nijmegen een stadsuitleg die enerzijds gebaseerd is op traditionalistische principes, inclusief de leidende rol van de R.K. kerk en parochie in de verzuilde samenleving van toen, maar anderzijds ook een stadsuitleg die was afgestemd op de behoeften van de moderne industriële maatschappij, zoals die zich rond 1930 aan het ontwikkelen was.

De inrichting van de Nederlandse stad, het product van *"het samenleven van een gesloten volksgemeenschap"**, moest helpen om de traditionele structuren te bestendigen. Siebers was van mening dat de moderne tijd het leven niet innerlijk veranderd had. Opmerkelijk is hoe hij zijn opvatting kracht bij zet, door kritiek te uiten op de 'godfather' van de moderne stedenbouw, Le Corbusier. Een stad die uitsluitend op grond van rationele overwegingen is opgezet om materiële functies te dienen kon volgens Siebers niet voldoen, omdat het leven hogere zaken inhoudt dan comfort en hygiëne alleen. Een dergelijk ontwerp zou, zoals in het geval van Le Corbusier, ineen-schrompelen tot: *"zielloos aestheticisme; Het wekt onze sympathie dat hij (L.C.) ons ook beduidt, hoeveel waardiger zich zijn toekomstige stad zal voordoen dan de doolhofsteden van heden, maar wij blijven steken in onzen geestdrift om hem te volgen als wij aan het leven (allereerst het gezinsleven) denken, dat men in zijn stad zal leiden."*

Het Algemeen Uitbreidingsplan uit 1934 is, naar we moeten aannemen, helaas verloren gegaan. Gelukkig is het plan gepubliceerd**, voorzien van een uitgebreide bespreking door ir. Piet Verhagen.

* Bron: C.M. van Moorsel, De wederopbouw van door den oorlog verwoeste steden, R.K. Bouwblad 12, 1940-1941

** Bron: Tijdschrift stedenbouw en Volkshuisvesting, 1935, nummer 10

aparte plankaart met het groenschema illustreert de waarde die werd gehecht aan de stedelijke groenstructuur en de relatie van de stad met het landschap. (lit. 19)

De afbeelding van dit plan is in zwart-wit. Door deze afbeelding echter in kleur te bewerken komt het stedenbouwkundig concept dat Siebers in Nijmegen introduceerde goed naar voren. In de wijk Hengstdal heeft Siebers zijn stempel op de stadsuitleg het meest duidelijk weten te drukken. *

samenhang tussen verkeersstructuur en groenstructuur

Dit thema is een van de sleutel-elementen die door de pioniers van de vernieuwing van de stedenbouw werden ingezet als middel om de steeds grotere schaal van de stedelijke gebieden, de uitgestrekte huizenzee van de expansief groeiende steden te kunnen hanteren. Deze groene wiggen bestaan uit smalle groenstroken die vanuit het ommeland richting centrum lopen, in radiale richting dus. Ze vervullen vier doelen:

- ze zorgen voor een geleiding van de stad in buurten van overzichtelijke omvang.
- ze zorgen voor een korte afstand tussen de woonbebouwing en de groengebieden en de daarin opgenomen recreatieve voorzieningen.
- ze zorgen er voor dat het landschap van het ommeland diep kan binnendringen in het stedelijk territorium.
- ze worden ingezet in combinatie met een nieuwe visie op verkeer en mobiliteit, als middel voor de geleiding van de stedelijke mobiliteit.

Met vooruitziende blik anticiperen de stedenbouwkundige plannen uit de dertiger jaren op het toenemend gebruik van de auto. Daarvoor worden wegen geïntroduceerd die langs parkstroken de stad in lopen, de zogenaamde parkway's. In dit uit Amerika overgenomen concept wordt er van uitgegaan dat met name het woon-werkverkeer op een aangename en oogstrelende wijze vanuit het landschap de stad moet kunnen binnenrijden. Daarmee deed het motief van de fraai verzorgde, representatieve stadsentree, een motief dat in absolutistisch geregeerde staten ten tijde van de barok aanleiding was geweest voor de aanleg van de meest fraaie stadslandschappen, zijn herintrede in de moderne stad. Naast stadsesthetische motieven speelde hier uiteraard ook het oogmerk van een soepele verkeersdoorstroming dat het vrije parcours van een parkway biedt.

Deze thema's zoals de 'groene wig', zoals de 'parkway' en zoals de 'recreatieve voorzieningen in en om de stad', werden in Nederland geïntroduceerd op vakcongressen vanaf 1924, waarbij ook buitenlandse experts werden uitgenodigd, zoals stedenbouwers uit de Metropolitaine regio New York en zoals de befaamde stedenbouwkundige van Hamburg en Keulen, Frits Schumacher. Het stadsconcept waar deze groene wiggen onderdeel van uitmaken worden op verschillende wijzen aangeduid: Vingerstad of Organische stad. Al snel daarna wordt dit element toegepast in Nederland, met name in de stedenbouwkundige plannen die vanaf 1924 in opdracht van de Rotterdamse 'stadstimmerman' ir. Witteveen, werden ontworpen door ir. Piet Verhagen, een van de grote pioniers van stedenbouw in het interbellum.

het duo ir. Alphons Siebers en ir. Piet Verhagen

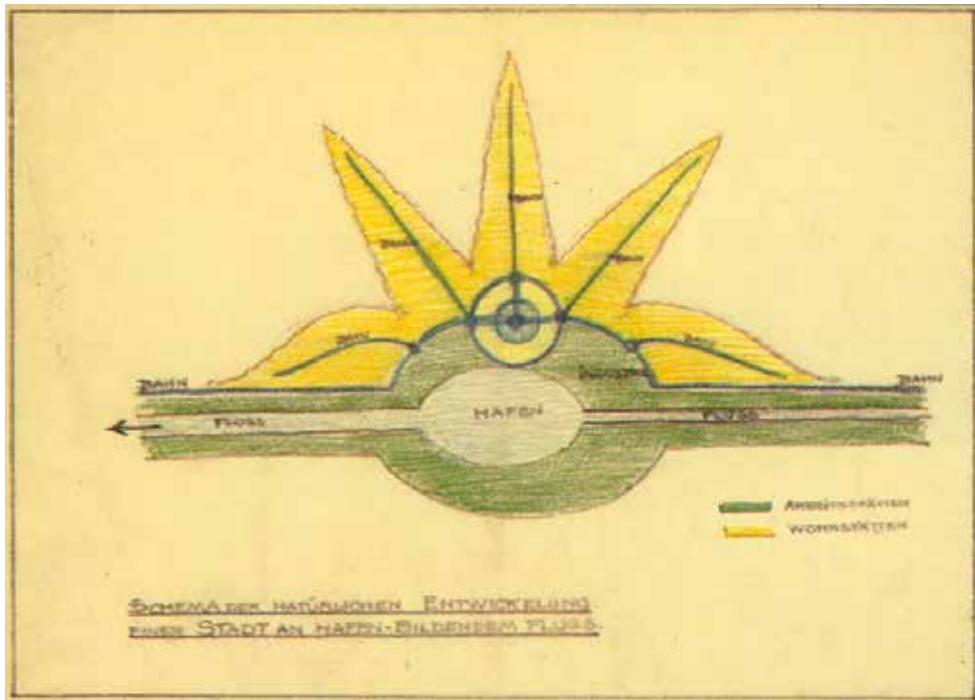
Vijf jaar later blijkt dezelfde stedenbouwkundige, Verhagen, van grote invloed te zijn geweest op de introductie van dit nieuwe stedenbouwkundige gedachtegoed in Nijmegen. Verhagen trad namelijk gedurende lange tijd op als persoonlijk adviseur op het gebied van de stedenbouwkunde voor ir. Alphons Siebers. Mogelijk kwam ook de benoeming van Siebers in Nijmegen op zijn voorspraak tot stand.

Deze gang van zaken dient te worden beschouwd tegen de achtergrond van het gegeven dat stedenbouwkunde in die tijd een relatief jong vakgebied was, met name in Nederland. De enorme vaktraditie uit de Gouden Eeuw, die Nederlanders wijd en zijd hadden weten te exporteren, was geheel in de vergetelheid geraakt in de episode van grote oorlogen met Engeland. In de late negentiende eeuw had zich een voorzichtige heropleving voorgedaan, toen de maatschappij dol dreigde te draaien na drie decennia onverwachte economische opbloei. Maar pas na de Eerste Wereldoorlog werd stedenbouw in de grotere steden een echt issue. Het benodigde wettelijk kader en de ambtelijke infrastructuur bij overheden kwamen vanaf 1900 langzaam tot stand. Ook duurde het lang voordat er zo iets als een stedenbouwkundige opleiding van de grond kwam. De eerste hoogleerare in dat vakgebied werd pas benoemd na de Tweede Wereldoorlog.

Voordien werd het vak stedenbouw hoofdzakelijk uitgeoefend door

* zie voor meer informatie:

- DE LIJN en Rein Geurtsen & Partners, Wikken en Wegen in waardevolle wijken; werkboek, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2001;
- Rein Geurtsen & Partners, Spoorbuurt Nijmegen, Beschermd stadsbeeld, juli 2005
- Rein Geurtsen & Partners, Bomenbuurt Nijmegen, Beschermd stadsbeeld, juli 2005

Fritz Schumacher, embleem van het concept van Die Organische Stadt, Hamburg, 1918

Plan Zuid, ir P. Verhagen, 1921

architecten die 'dat er zo'n beetje bij deden'. Vaak kozen ze hier bewust voor vanuit een maatschappelijke stellingname, bijvoorbeeld omdat zij zich inzetten voor de sociale woningbouw, of omdat zij zich beijerden voor meer publieke aandacht voor vraagstukken als stadsesthetiek of monumentenzorg. Slechts in uitzonderlijke gevallen kozen architecten er voor om zich grotendeels op de stedenbouw te gaan toeleggen. Wellicht zagen die zich hiertoe genoodzaakt door hun snel groeiende orderportefeuille op stedenbouwkundig gebied, maar het kan ook zijn dat ze daarvoor kozen vanwege de hoge mate van complexiteit en de snel voortschrijdende kennisontwikkeling op dat vakgebied.

Een van de eersten die van stedenbouw zijn specialisme maakte was de al eerder genoemde ir. Piet Verhagen. Al vanaf zijn diplomering werkte hij hoofdzakelijk als stedenbouwkundige in de gemeenten Utrecht, Den Bosch en Rotterdam, en vanaf midden jaren twintig in een eigen bureau. Alphons Siebers was aanvankelijk vooral als architect en meubelontwerper werkzaam. Hij vestigde zijn praktijk in 1919. Wel koesterde hij al vroeg belangstelling voor de stedenbouw. Die ontwikkelde hij in 1926/1927 tijdens een studiereis door de Verenigde Staten, waar hij onder andere een bijdrage leverde aan The Regional Survey of New York and it's Environs.* Vanaf 1928 was hij lid van de Stedenbouwkundige Raad van het Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw. Daarnaast had hij in de twintiger jaren veel over stedenbouw geschreven, in de periode dat hij penvoerder was voor de Vereniging voor Stadsverbetering Nieuw Rotterdam. In die tijd betoonde hij zich een warm voorstander van het Nieuwe Bouwen, een moderne, functionalistische benadering van stedenbouw, volkshuisvesting en architectuur, maar korte tijd daarna werd hij een van de spraakmakende vertegenwoordigers van het Rooms Katholieke Reveil.

Toen hij de opdracht kreeg voor het Algemeen Uitbreidingsplan van Nijmegen, meteen ook een ongekend grote stedenbouwkundige opdracht, had hij echter geen stedenbouwkundige praktijk. Vandaar dat het niet hoeft te verbazen dat Siebers zich liet bijstaan door een meer ervaren collega. Bekend is dat Siebers zich regelmatig liet adviseren en misschien ook wel bijscholen door ir. Piet Verhagen, die zich inmiddels tot een autoriteit op dit gebied had ontwikkeld.

* Report to the Laura Spelman Rockefeller Memorial, Archief Siebers (Nederlands Documentatiecentrum voor de Bouwkunst, Amsterdam)

** mededeling Marinke Steenhuis, architectuurhistoricus en promovendus op leven en werk van Verhagen

Siebers betaalde Verhagen voor diens adviezen zelfs een vast honorarium.** Toen Verhagen in 1935 zijn essay over het AUP Nijmegen 1934 in het Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw publiceerde liet hij dan ook niet na om veel waardering voor het plan uit te spreken. Enkele citaten ter illustratie:

"Plannen van een omvang en een ernst als dit van Nijmegen zijn er nog maar heel weinig, veel te weinig. Hier heeft een jonge en onvermoeide kracht uit locale en wettelijke gegevens, uit de samenwerking met het gemeentebestuur en uit zijn stedebouwkundige kennis, ervaring en aanleg, gehaald wat er uit te halen viel."

Verhagen vroeg begrip voor de lastige opgave waarvoor Siebers zich gesteld zag. Daarbij onthield hij zich niet van kritiek op de voorafgaande stedebouwpraktijk in Nijmegen: het onsamenhangende beeld, dat de bebouwing buiten de oude stad gaf, veroorzaakt doordat bebouwing vaak in het wilde weg werd gebouwd langs allerlei wegen, maakte het er niet makkelijker op een "geordend plan" zoals het Algemeen Uitbreidingsplan voor de stad te maken.

"Het plan 1918, gewijzigd in 1923, klaagt al over deze misstanden, maar bleek niet in staat de steeds toenemende kwaal tegen te gaan. Zolang nog ergens bebouwbare wegen waren, dacht men niet aan het aanleggen van woonstraten en blokken. De enige uitzondering op deze lintbebouwing vormden de gemeentelijke exploitaties en de wijken die de bouwverenigingen stichten."

Verhagen prees het gemeentebestuur voor zijn nieuwe stedebouwkundige koers:

"Het strekt het gemeentebestuur zeker tot eer, dat het den aandrang van den adviseur heeft gevolgd en, vrijwel met één slag, een eind heeft gemaakt aan de kwade gebruiken. Deze beleidswending verklaart echter ook tegelijk voor een groot deel dat er tegen het plan bij de honderd bezwaarschriften zijn ingekomen."

Tussen de regels door adviseerde hij om standvastig te blijven, zich te spiegelen aan de werken die hun voorgangers tot stand brachten ten tijden van de ontmanteling van de vestingwerken en zich te realiseren:

"Hoe deze uiting van burgerzin en burger trots nu, na zoovele jaren,

nog vruchten afwerpt bijv. voor de verkeersvraagstukken."

Als 'zorgenkind van Nijmegen' benoemde hij de wilde, verspreide of parasitaire bebouwing. De oorzaak hiervan wordt gevormd door de eerdere aanleg van eenvoudige openbare wegen die de buitengebieden van Nijmegen in alle richtingen doorkruisen en waarlangs een 'wilde speculatie in kleine-huizenbouw' heeft plaatsgevonden. Als hierin niet wordt ingegrepen ziet hij een explosieve groei van de 'snipperbebouwing' ontstaan, in een omvang waarmee de bevolking van de stad zou kunnen worden verdubbeld. Daarmee zou de mogelijkheid om tot een moderne en samenhangende verkeersstructuur te komen worden geblokkeerd. Verwijzend naar een eerdere uitspraak van de directeur van Gemeentewerken, J.J. Weve, uit 1918, dat een ideaal plan voor Nijmegen niet meer mogelijk was, stelde hij zich op het standpunt dat niettemin de hoofdstructuur op vele punten kan worden hersteld en aangevuld.

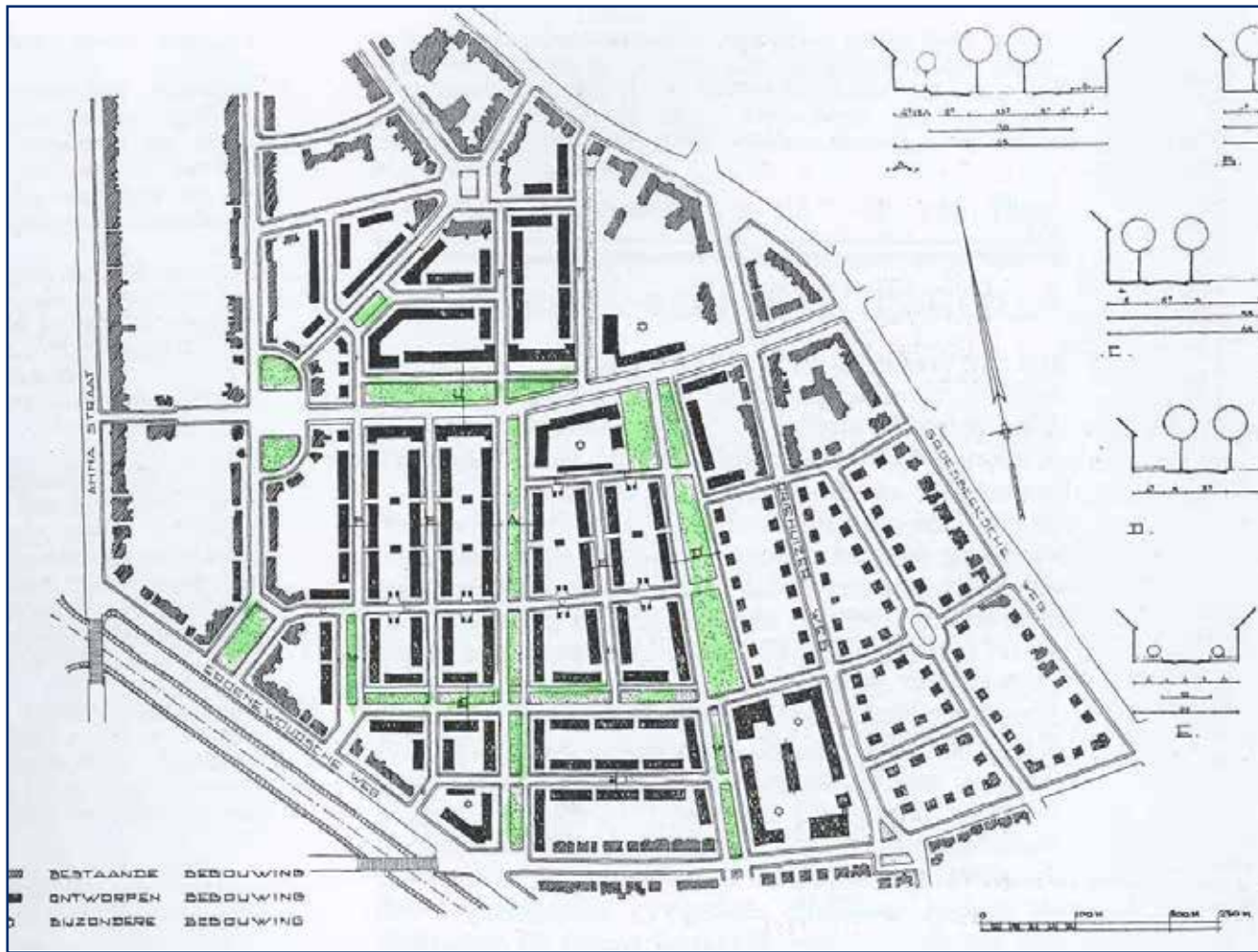
In de ogen van Verhagen is Siebers daar twee jaar later in geslaagd. Hij prijst het plan van Siebers, omdat hij er in geslaagd is dit Nijmeegse verkeersdilemma tot een oplossing te brengen en tegelijkertijd het verkeersvraagstuk heeft benaderd als onderdeel van integrale stedebouw. Met name bij de buitenste gordelweg ziet Verhagen een belangrijk verband tussen de verkeersfunctie en wat hij aanduidt als het "groen-verband".

Hij vervolgt dan: *"Het valt wat tegen dat de stad Nijmegen, met haar beroemde omstreken, zo weinig en zo weinig belangrijk groen in eigendom heeft in haar onmiddellijke omgeving. Des te nodiger zijn de groenstroken langs sommige straten in de woonwijken, die dan ook in ruime mate voorkomen."*

Daarmee wijst Verhagen onder meer op de wijzigingen die Siebers heeft aangebracht in het al enkele decennia oude stedebouwkundige plan van Galgenveld.

Voorts zegt hij over de projectie van de voor Nijmegen zo belangrijke gordelwegen:

"Na wat ik over de verwildering der bebouwing langs de bestaan-

derde episode Galgenveld, Indische buurt Uitbreidingsplan A. Siebers 1934

ontwerper: P.A.M. Siebers, eerste schetsen voor Galgenveld periode 1930-1934

de wegen vermeldde, is het wel duidelijk dat deze gordelwegen den ontwerper veel hoofdbrekens moeten hebben gekost. Overal brachten de bestaande bebouwingen de overzichtelijkheid van de tracés in gevaar, en de diep liggende spoorwegen vergrooten de moeilijkheden. Dit vooropstellende, mag men van een zeer gelukkige oplossing spreken; al heeft het totale tracé een eigenaardigen hoofdvorm gekregen, het doel de gordelwegen wordt toch nergens geheel losgelaten en zij vormen tezamen met de verdere groenstroken een behoorlijk samenhangend geheel in het bebouwingsorganisme."

Daarmee duidt hij op datgene wat in zijn visie op de moderne verstedelijking een van de meest essentiële aspecten was, het harmonische en organische samengaan van de stedelijke woongebieden, de verkeersstructuur en de hoofdgroenstructuur, die de stad aan het omringende landschap verankert. Met andere woorden het concept Vingerstad of de Organische Stad, met de integrale wijze waarop stedelijke gebieden zijn dooraderd door groene wiggen. Verhagen eindigt zijn essay dan ook met de opbeurende woorden:

"een blijde verrassing (..) te zien hoe van een zoo chaotisch gegeven nog een nieuwe organische eenheid is gemaakt, die den ouden roemruchten naam van Nijmegen op waardige wijze moge voortdragen."

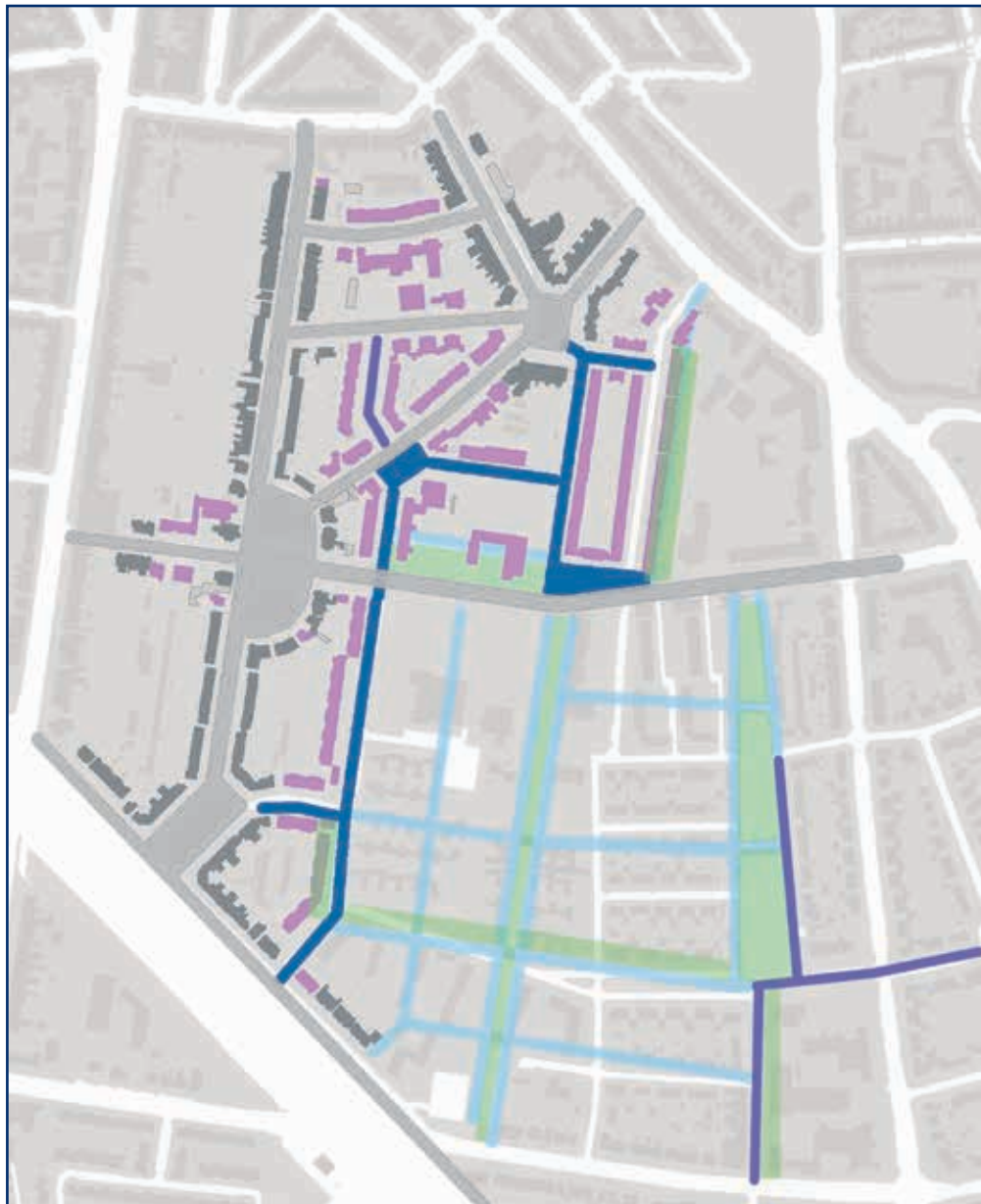
Samenvattend kan worden gesteld dat met de komst van de externe adviseur Siebers ook diens adviseur op de achtergrond, Verhagen, invloed uit wist te oefenen op het Algemeen Uitbreidingsplan, zodat het gedachtegoed dat Verhagen in de voorafgaande decennia had ontwikkeld, het gedachtegoed van de 'Organische Stad', tot het leidende principe werd voor de nieuwe opzet voor de stadsuitbreiding.

de nieuwe stedenbouwkundige opzet van Galgenveld

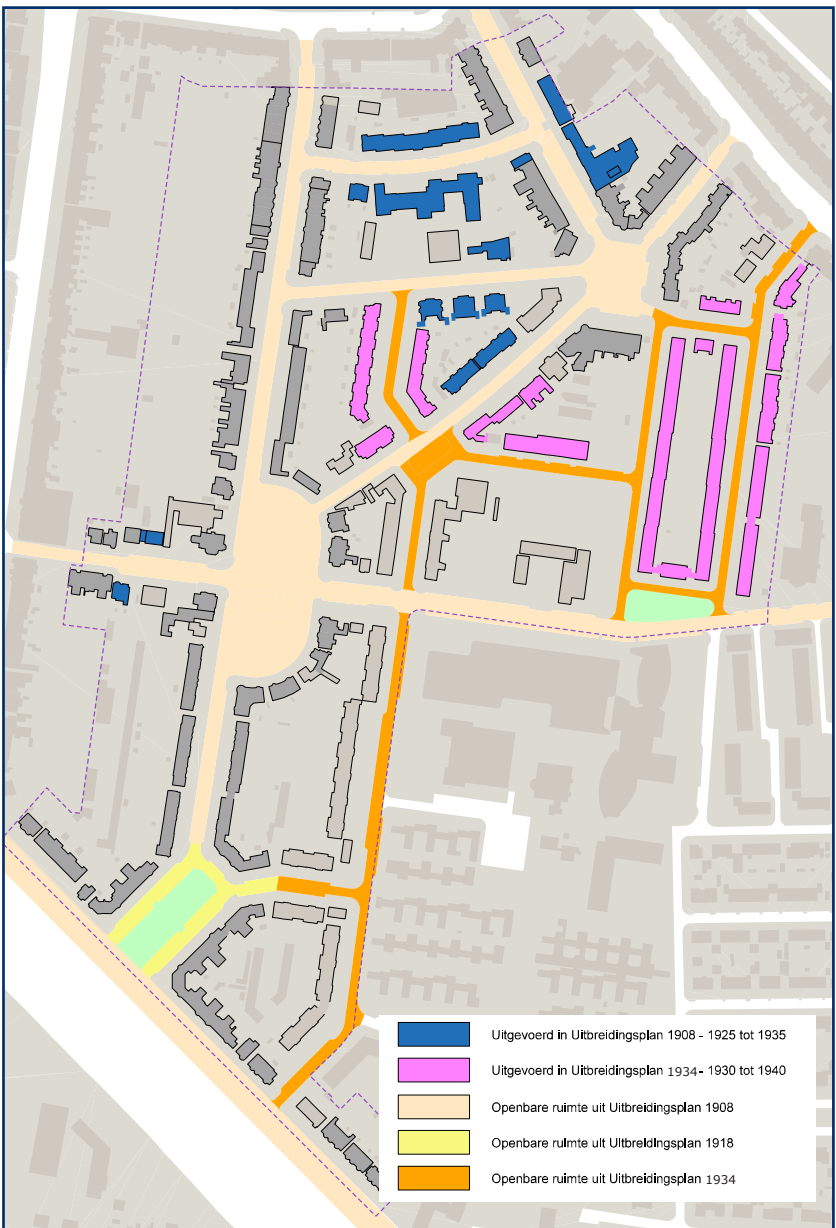
Alhoewel Galgenveld al voor een groot deel was gerealiseerd bracht Siebers in zijn Algemeen Uitbreidingsplan 1934 toch enkele belangwekkende wijzigingen aan in de stedenbouwkundige opzet, die overigens in de naoorlogse episode weer grotendeels teniet zijn gedaan. Aan de gewijzigde plankaart van Siebers voor Galgenveld is te zien

ontwerper: P.A.M. Siebers, eerste schetsen voor Galgenveld periode 1930-1934

derde episode; detail van Galgenveld, Indische Buurt, Uitbreidingsplan A. Siebers 1934
 donkerblauw: wel uitgevoerd, lichtblauw: niet uitgevoerd, lichtgroen: niet uitgevoerde groene pleinen

derde episode; detail van Galgenveld, Indische Buurt, Uitbreidingsplan A. Siebers 1934

dat hij probeerde om ook dit stuk stad aan te takken op het stelsel van groene wiggen en groene longen, waarmee hij de stad wilde dooraderen. Dit komt tot uiting in de wijziging die hij in de belangrijke oostwest-as, de Archipelstraat, wilde aanbrengen. Deze werd verbreed en voorzien van een parallelle groenzone, de uitloper van het stelsel van groene longen en wiggen dat vanuit het omringende landschap het stedelijk gebied binnendringt.

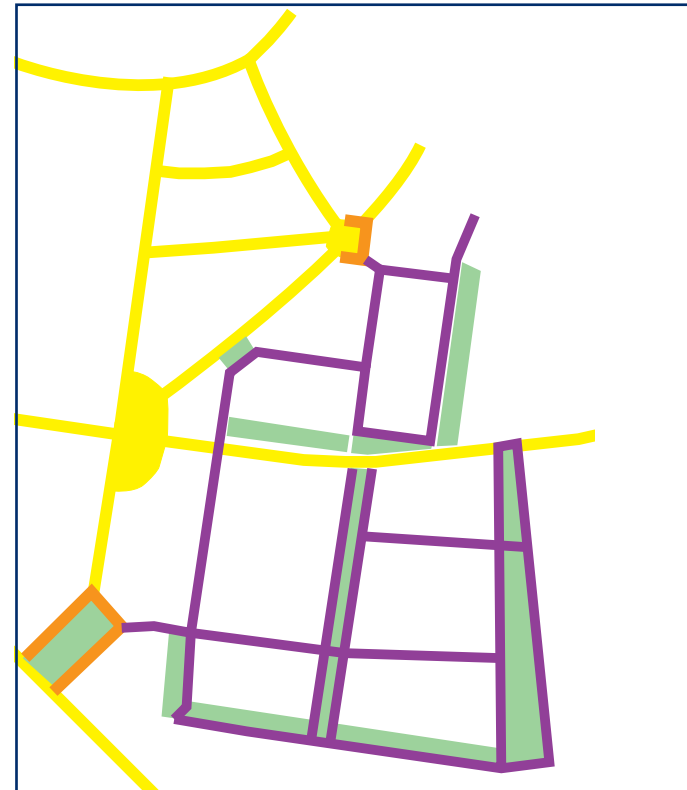
stedebouwkundig concept en ruimtelijke compositie

De wijzigingen die Siebers aanbrengt in de eerdere stratenplannen van Galgenveld spitsen zich op twee aspecten toe. Ten eerste: rationalisatie van het stratenpatroon en ten tweede: groene dooradering van het stedelijk weefsel.

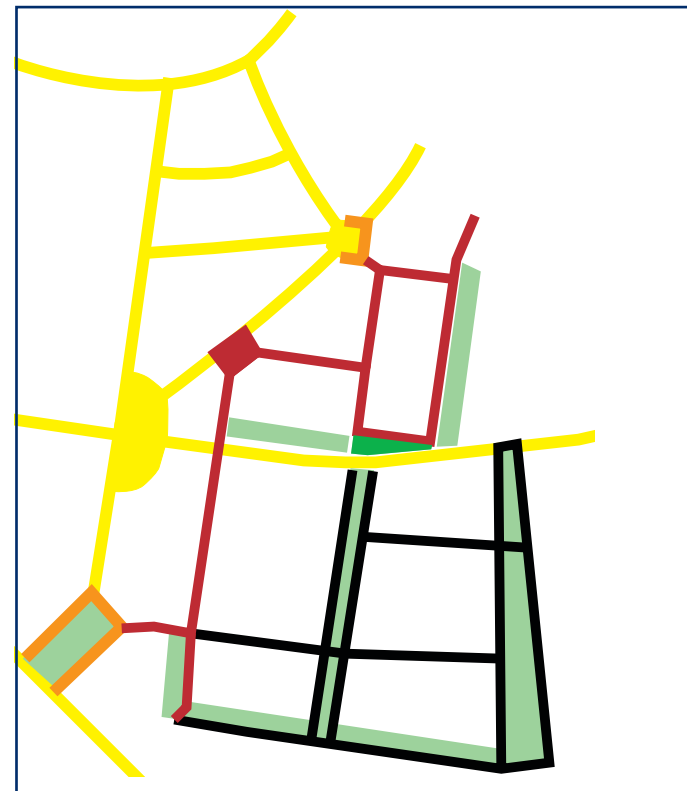
De rationalisatie van het stratenplan spitst zich met name toe op de oostelijke kwadranten van Galgenveld, waar Siebers het romantisch-pittoreske patroon, oorspronkelijk bedoeld als chique villawijk, heeft willen vervangen door een rechthoekig stratenpatroon, dat zich ontwikkelt parallel aan het bestaande kruis van hoofdassen, Javastraat en Archipelstraat. Voordeel van een rationeel stratenpatroon is dat het zich beter leent voor bebouwing met woningen in de lagere prijsklassen.

Alleen de Molukenstraat, tussen Oude Groenewoudseweg en Borneostraat, én de Archipelstraat en de Delistraat zijn volgens dit plan aangelegd. En ook het rechthoekige pleintje op de kruising van Borneostraat en Molukkenstraat, dat nog de stadsesthetische kenmerken van de voorafgaande episode draagt.

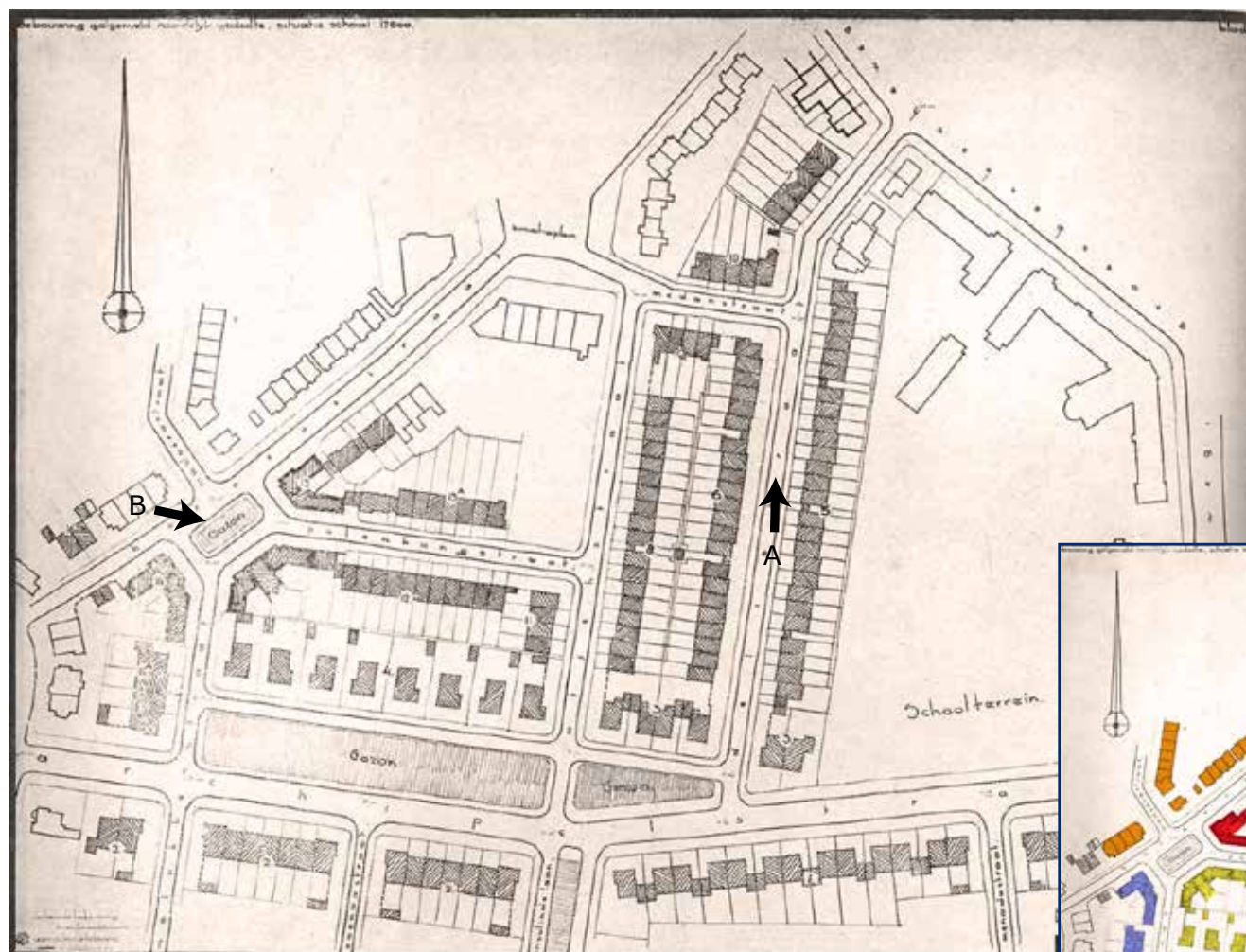
De groene dooradering van het stedelijk weefsel tekent zich op de plankaart van Siebers af in de vorm van een groot aantal groenstroken, eveneens in een rasterpatroon. Deze groenstroken zijn soms groene middenbermen van een brede laan, soms zijn het brede groene zijbermen, langgerekte plantsoenen die in de luwte van het straatverkeer liggen. Essentieel is dat deze groenstroken een doorgaand patroon vormen. Via een steeds breder naar buiten toe uitlopende groene wig langs de Prof. Cornelissenstraat staat dit groensysteem 'op organische wijze' in verbinding met het landschap buiten de stad.

compositorisch schema derde episode Galgenveld
geel is eerste episode, oranje is tweede episode en paars is de derde episode, waarbij groen het groene stelsel van openbare ruimtes is

dit schema toont aan dat een groot deel van het plan niet is uitgevoerd
rood is wel uitgevoerd, zwart niet, de enige groene uitgeoefende plek is donkergroen

- architect L.D. Kuipers
- architect R.D. van Rodenburg
- architect Th. Arens
- architect A. van de Kloot
- niet uitgevoerd

architectenkaart

pijl A op plattegrond; perspectief van de Delistraat, bebouwing van het Galgenveld te Nijmegen, architect B.J. Meerman en J. van der Pijll, foto: archief architect

In het midden de dwarsstraat Medanstraat. Bijzonder is de a-symmetrische wijze waarop deze dwarsstraat wordt aangeduid, met aan de linkerzijde een verhoogde dwarskap en aan de rechterzijde een verhoogde langskap. Eveneens bijzonder is de wijze waarop zeer gedetailleerd wordt aangegeven hoe het oplopende straatniveau moet worden opgevangen zonder dat de regelmatige hoogteopbouw van de straatwand wordt verstoord.

pijl B op plattegrond; bebouwing met winkels en bovenwoningen rondom het plein in de Borneostraat, architect B.J. Meerman en J. van der Pijll, foto: archief architect

Van dit veelbelovende, majestueuze bouwwerk is bar weinig terecht gekomen. Alleen van de groenstrook langs de Archipelstraat is nog slechts een klein, driehoekig gedeelte te herkennen, tussen de Atjehstraat en de Delistraat. De overige groenelementen zijn nooit gerealiseerd. De iets verdraaide richting van de Prof. Cornelissenstraat verraadt nog iets van de wigvorm die Siebers hier voor ogen stond.

beeldkwaliteitplan *avant-la-lettre*

Ook in deze episode bleef de behoefte bestaan aan een samenhangende esthetisch uitwerking van het stedenbouwkundig plan in de architectuur van de bebouwing. Het ideaalbeeld van het "stedelijk totaalkunstwerk" had nog niet afgedaan, maar er werd wel een ander accent gelegd. In de voorafgaande periode gebruikten de ontwerpers volop decoratieve middelen om de ruimtelijke intenties van het stedenbouwkundig plan leesbaar te maken, zoals de vooruit-springende kopgevels op staathoecken. In deze periode, die samen-viel met de grote internationale economische crisis, werd er daaren-teen meer rekening gehouden met de functionele vereisten van de woningbouw en met economische haalbaarheid.

Dit blijkt uit een voor die tijd bijzondere opdracht die, op voorstel van de Schoonheidscommissie, door de Gemeente werd verstrekt aan de architecten B.J. Meerman en J. van der Pijll, twee leerlingen

van architect Charles Estourgie.

Dit bureau ontwikkelde zich in het vooroorlogse Nijmegen tot een baanbrekend architectenbureau, met name door hun ontwerp voor het spectaculaire benzinestation aan de Graafseweg, gebouwd in 1937, een fraai voorbeeld van de Nieuw-Zakelijke architectuurstroming.

Deze nieuw-zakelijke en functionalistische benadering van de architectuur spreekt ook uit de studie die zij voor Galgenveld-Noord verrichtten.

De bedoeling achter hun opdracht formuleerden beide architecten in een publicatie uit 1942 als volgt:

*"Alvorens door de Gemeente Nijmegen werd overgegaan tot uitgifte van bouwterreinen werd op voorstel van de Schoonheidscommissie door het gemeentebestuur besloten van de toekomstige bebouwing vóóraf een bebouwingsontwerp te laten maken ter verkrijging van een harmonisch geheel. Dit is de eerste keer, dat in Nijmegen een dergelijke methode wordt gevolgd in verband met treurige ervaringen bij andere stadswijken opgedaan waar hier en daar van een chaos kan worden gesproken."**

In hun toelichting maakten Meerman en Van der Pijll duidelijk dat het hier bepaald niet om een vrijblijvende studie ging:

benzinestation NV Auto Palace (1936) Muldersweg Nijmegen, architecten: B.J. Meerman en J. van der Pijll

* Bron: Bouwkundig Weekblad, 28 maart 1942, nummer 13

straatprofiel Atjehstraat

panorama Delistraat 21-35

straatprofiel Delistraat

plein uit plan Siebers, gezien vanuit Borneostraat, richting Madoerastraat

*"Beoordeling van de door HH. Architecten in te dienen definitieve bouwplannen zal door de Schoonheidscommissie geschieden aan de hand van de ontworpen schema's."**

Het bijzondere van de verkavelingstudie van Meerman en Van der Pijll is dat deze voorzien is van een beeldkwaliteitplan "avant-la-lettre". Met enkele fraaie geaquarelleerde schetsen schilderden beide architecten hun visie op de totaliteit van het bebouwingsbeeld. Opvallend daarbij is dat er niet of nauwelijks decoratieve middelen worden ingezet. De stedenbouwkundig benodigde articulaties worden bereikt door plaatselijk een hogere verdiepingshoogte te gebruiken door kleine rooilijnsprongen, of een dwarskap met kopgevel toe te passen, zonder dat dit tot wijzigingen in de woningplattegrond leidt.

De wijze waarop de architecten te werk gingen blijkt uit de volgende fragmenten uit hun toelichting:

*"Eén der moeilijkste opgaven bij een dergelijke dicht bij elkander geprojecteerde bouwblokken was zeer zeker de noodige afwisseling te brengen en niet in herhalingen te vervallen waardoor een eentonig en saai geheel zou ontstaan." (...) "Bij het ontwerpen werd rekening gehouden, dat gevelaccenten werden verkregen als doorkijk eener straat welke hierop haaks was geprojecteerd. Hiermede werd dan tevens, in verband met het oplopen der straten, de oplossing gevonden voor het verspringen van het Peil."**

Meerman en Van de Pijll brachten enkele wijzigingen aan in het plan van Siebers, maar volgden toch in hoofdzaak zijn stedenbouwkundige intenties. Met name de hoofdstructuur van de groene zones in de Archipelstraat en de Insulindelaan werd overgenomen. Daardoor is er een tekening voorhanden waarmee de stedenbouwkundige gedachten van Siebers duidelijk naar voren komen.

openbare ruimte

Omdat slechts een klein deel van het stratenplan van Alphons Siebers is uitgevoerd kunnen over het aspect openbare ruimte slechts drie punten worden genoemd:

- de Delistraat. Deze werd in het plan van Siebers verbreed met een brede groene zijberm. Toch werd dit op een andere wijze uitgevoerd. In het verkavelingsplan van architect Meerman c.s.

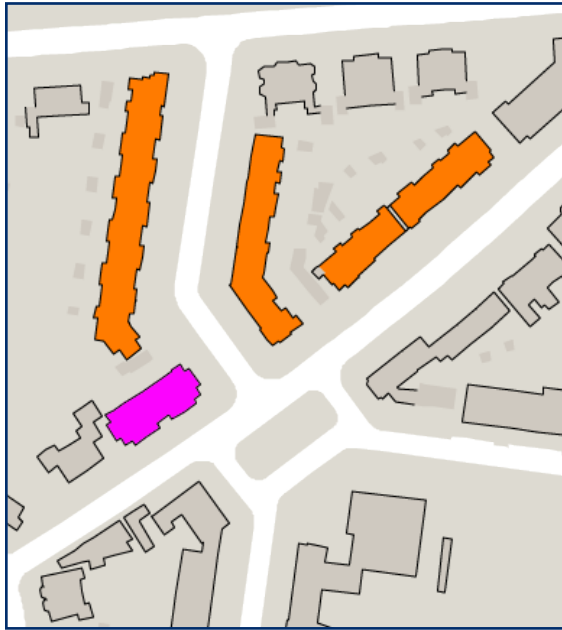
werd dit gewijzigd in een traditioneel symmetrisch straatprofiel, met voortuinen die zo diep zijn dat ze ruimte bieden voor forse stadsbomen. Daardoor heeft de straat toch nog een fraai groen karakter.

- de Atjehstraat. Deze werd in het plan van Siebers niet verbreed. Omdat de westzijde van de straat nooit is bebouwd is niet meer waarneembaar welk profiel hier Siebers voor ogen stond.
- de Archipelstraat, het plantsoen. Dit is het enige restant van de grote groenzone in oostwest-richting die Siebers hier voor ogen had. De fraaie verzorgde inrichting die je daar nu nog aantreft geeft een goed beeld van het effect dat Siebers met deze groenvoorziening had beoogd. Opmerkelijk is het vormcontrast tussen enerzijds de besloten sfeer van het Javaplein, esthetisch hoogtepunt uit de voorafgaande episode, én anderzijds het open karakter, van de opvatting over openbare ruimte van Siebers, opzettelijk niet begrensd en ingekaderd, met de nadruk

het enige uitgevoerde groene element uit plan Siebers: het plantsoen bij de Archipelstraat, gezien vanuit hoek met Delistraat

* Bron: Bouwkundig Weekblad, 28 maart 1942, nummer 13

Stedelijk Ensemble, architect: A van der Kloot aan de Madoera- en Borneostraat

Madoerastraat 13 - 17, architect A van der Kloot

- Stedelijk Ensemble, eveneens Architectonisch Ensemble
- maakt onderdeel uit van het Stedelijk Ensemble

Fragment van de oostelijke straatgevel van de Delistraat door architect L.D. Kuipers, 1938. De door Meerman en Van der Pijll bekritiseerde betonnen lateien tekent zich duidelijk af in het gevelbeeld.

op continuïteit en samenhang, op het dóórstromen van groen, natuur, licht en lucht door de stedelijke ruimte.

architectuur

De eerste bebouwing die binnen het plan Siebers van 1934 werd gerealiseerd is het complex middenstandswoningen in de Madoerastraat en een deel van de Borneostraat, opgebouwd uit vier min of meer autonome bouwblokken. Autonoom in de zin van architectonisch verschillend. Dit complex werd, als één esthetisch geheel, in 1934 ontworpen door architect A. van der Kloot, die na de Tweede Wereldoorlog bekend werd door zijn ontwerp voor de sterflat aan de St. Jacobslaan in de buurt Hatertse Hei, uit 1955-58.

Het is een stedelijk ensemble, dat de geknikte, secundaire straat Madoerastraat koppelt aan de Borneostraat. De compositie van de vier bouwblokken speelt in op de geknikte straatvorm door de asymmetrische opzet van de straathoeken op kruising met Borneostraat. Op de westelijk hoek wordt de wand van de Borneostraat doorgezet, op de oostelijke hoek die van de Madoerastraat. Dit compositorisch principe leidt tot een dynamische ruimtevorm, waardoor ook het plein aan de Borneostraat als geheel een asymmetrisch karakter heeft gekregen, ondanks de symmetrische grondvorm. Architectuur en stedenbouw spelen hier als het ware het spel van het contrapunt.

De architectuur van Van der Kloot wordt gekenmerkt door een sterk samenhangende bouwblokarchitectuur. De individuele woning is ondergeschikt aan de compositie van het blok als geheel. Dit effect wordt bereikt door een sterke horizontale belijning, middels grote gootoverstekken en gekoppelde erkers en ingangspartijen, alsmede door het accentueren van de uiteinden van de bouwblokken middels vooruitspringende volumes en dakvlakken.

De architectuur van de complexen die in deze episode tot stand kwamen is sterk beïnvloed door de hiervoor beschreven studie die architecten Meerman en Van der Pijll maakten in opdracht van het Gemeentebestuur. Hun rationalistische benadering van het streven naar een "stedelijk totaal kunstwerk" bepaalde de kaders voor de architectonische uitwerking door anderen. Dit, ondanks de relativerende woorden van beide architecten:

*"Aangezien het niet de bedoeling is, dat straks de architecten angstvallig het ontworpen zullen moeten aanhouden doch met inachtneming van de groote lijn alle vrijheid overblijft scheppend werk te verrichten zal dit aan het geheel zeer zeker ten goede komen."**

Opmerkelijk is de gedetailleerde wijze waarop beide architecten de stedenbouwkundige en stadsesthetische opgave onderzochten. Uit hun toelichting blijkt dat ze voor alle mogelijke problemen zochten naar een samenhangend repertoire van oplossingen:

*"De voorgeschreven bebouwing van dit nieuwe stadsdeel was een gesloten bebouwing. In straten, welke sterk oploopen (in Nijmegen een karakteristiek verschijnsel) was de opgaven moeilijk, doch zijn geslaagde oplossingen, zooals uit de plannen blijkt, bereikt."**

Waarschijnlijk als gevolg van de Duitse invasie in 1940 is slechts een klein gedeelte van het plan van Siebers en Meerman-Van der Pijll in overeenkomst met hun esthetische intenties uitgevoerd: slechts de helft van de oostelijke straatwand van de Delistraat. Niet te min kan uit de architectuur van dit stuk straatwand, ontworpen door architect L.D. Kuipers in 1938, worden afgeleid dat hun esthetische kaders vrij strikt werden nageleefd. Opmerkelijk is de wijze waarop met uiterst eenvoudige middelen een verruiming van het straatprofiel is gerealiseerd, in combinatie met een verhoging van de straatwand, als beëindiging van de dwarsstraat (Medanstraat). Deze articulatie is vormgegeven met de rationele middelen die Meerman en Van der Pijll hadden aangereikt: een kleine rooilijnsprong, gecombineerd met het iets optrekken van de kroonlijst. Dit motief van verruiming van het straatprofiel herhaalt zich in een regelmatig ritme in de langgerekte straatruimte en zorgt zo voor de beoogde afwisseling. Helaas is slechts een klein deel van de Delistraat op deze wijze uitgevoerd.

Toch waren Meerman en Van der Pijll bepaald niet erg tevreden over het werk van hun collega Kuipers:

"Van het geheel is een deel van bouwblok No. 5 reeds uitgevoerd. Het is jammer, dat hierop kennelijk het stempel 'eigenbouw' drukt, hetgeen tot uiting komt in de detaillering die niet geheel is ver-

* Bron: Bouwkundig Weekblad, 28 maart 1942, nummer 13

*antwoord. Vooral de zware lateien die als vele hinderlijke 'strepes' het gevelvlak vernielen. Ook de aanzetstukken zijn in vorm zonder eenig gevoel gedetailleerd."**

Beide architecten konden toen nog niet bevroeden, dat korte tijd later, na de ravage van de laatste oorlogsjaren, de kwalitatieve ambities aanzienlijk zouden worden teruggeschoefd. In de eerste jaren van de wederopbouw stonden bouweconomie en woningnood noodgedwongen boven aan de agenda. Dat blijkt uit de complexen die architect R.D. Rodenburg realiseerde in 1948 aan de Delistraat en de Atjehstraat, in plaats van de door Meerman en Van der Pijll geschetste bebouwing. Rodenburg realiseerde een complex portiek-etagewoningen van twee lagen met kap. Dit voor die tijd nieuwe type werd architectonisch gearticuleerd door hoge en transparante entreepuien toe te passen, waardoor de portieken zich lijken te openen naar de openbare ruimte. De grote lengte van de bouwblokken trachtte Rodenburg op te delen door een zaagtandsge wijze verspringing van de rooilijn, die tevens samenvalt met een hoogtesprong. Daarnaast zijn de verspringingen gearticuleerd door ter plaatse een bijzondere kopgevel toe te passen: een rechthoekig gevelvlak, voorzien van een topgevel in de vorm van een klein fronton.

Enkele jaren later realiseerde Rodenburg in de Molukkenstraat en de Bankastraat complexen appartementen in de sociale woningbouw, van drie en vier verdiepingen met zadeldak, waarbij de principes van rationalisatie van plattegronden en functionalistische architectuur nog verder werden doorgevoerd. De traditionele beslotenheid van het beeld van de voorgevel werd bij deze complexen losgelaten, wat voor het eerst in Galgenveld resulteerde in een open en transparante architectuur, met balkons en grote puien aan de straatzijde. Bijzonder aan deze complexen is de gevarieerde massaopbouw, waarbij de gestapelde complexen van drie en vier verdiepingen worden gecombineerd met lagere volumes van één en twee lagen hoog op de straathoeken, ontworpen als buurtwinkels. Met deze ingrediënten van bouwmasa en bebouwingsrichting realiseerde architect Rodenburg een fraaie a-symmetrische compositie van bouwblokken. De kruising van Bankastraat en Molukkenstraat is gearticuleerd door de kopgevels van de blokken aan de Bankastraat terug te plaatsen ten opzichte van de rooilijn van de Molukkenstraat en vervolgens op beide straathoeken een lager volume naar

voren te plaatsen, vrij in de ruimte, als een hoekpaviljoen. Deze paviljoens versterken de a-symmetrie. Het zuidelijke paviljoen is één laag hoog en staat haaks op de Molukkenstraat, het noordelijke paviljoen is twee lagen hoog en staat evenwijdig aan de straat. Het thema van de a-symmetrische ruimtevorm herhaalt zich op grotere schaal in de Molukkenstraat, enerzijds door een verschil in bouwhoogte tussen blokken van drie lagen en van vier lagen, anderzijds door het toepassen van drie verschillende rooilijnposities, waardoor zich in het midden van de straat een autonome, begrensde ruimte vormt.

De beide lage paviljoens zijn architectonisch bijzonder door de combinatie van een gesloten baksteenarchitectuur met grote gevelopeningen in de vorm van robuuste betonnen portalen en ook door de dakvormen.

Voor het totale ensemble geldt dat zeker de ruimtelijke hoofdvorm ter bescherming kan worden voorgedragen, zodat bij een eventuele vervangende nieuwbouw zeker de rooilijnposities, de bouwhoogten en de dakvorm zullen worden gerespecteerd. Daarnaast komen de beide paviljoens als geheel voor bescherming in aanmerking vanwege de samenhang tussen architectonische kwaliteiten en stedenbouwkundige kwaliteiten.

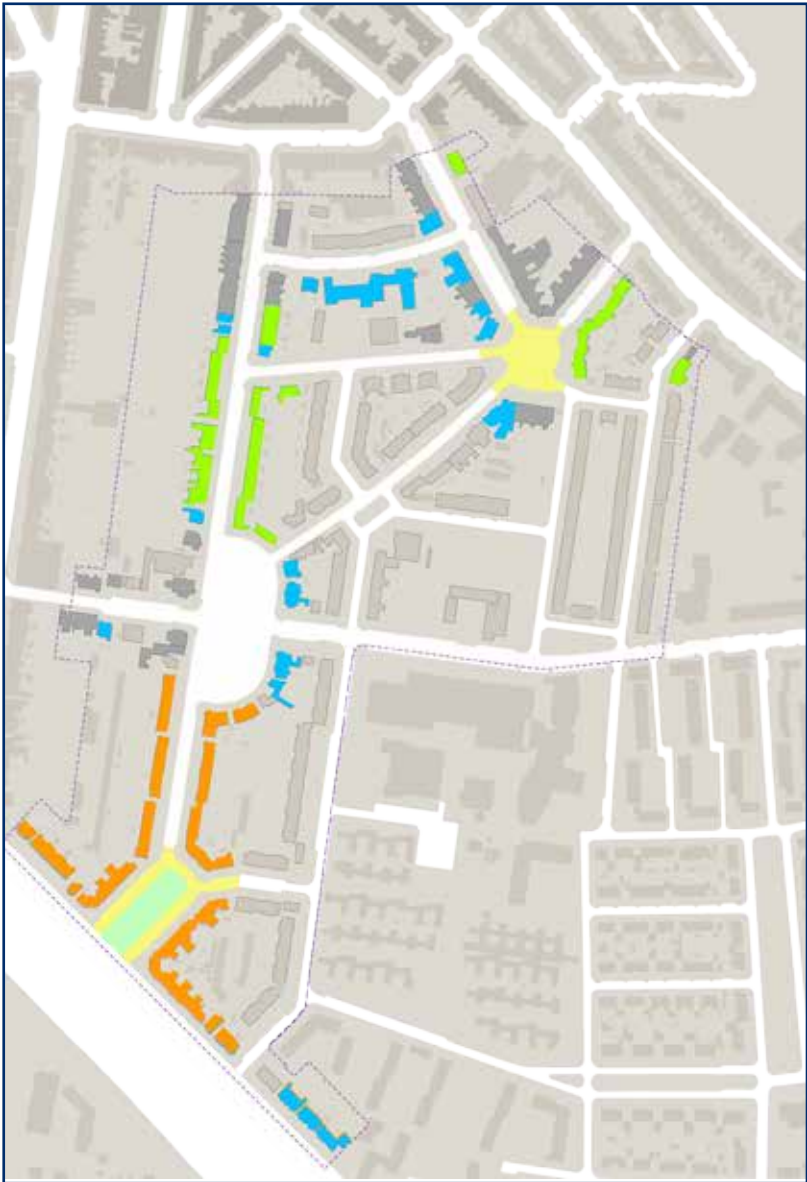
Molukkenstraat 148; 1954; architect: R.G. Rodenburg arch. B.N.A.; bijgebouw ten noorden van de Bankastraat, 2 lagen hoog

* Bron: Bouwkundig Weekblad, 28 maart 1942, nummer 13

stadsbeeldobjecten

stadsbeeldobjecten 1e episode

stadsbeeldobjecten 2e episode

- architectonisch**
bebouwing, deel uitmakend van een:
- Stedelijk Ensemble
 - Stedelijk Ensemble, accent op contour en ruimtevorm
 - Architectonisch Ensemble
 - Enkelvoudig Object

- openbare ruimte**
(is geen stadsbeeldobject, geef slecht aan welke openbare ruimte uit welke episode stamt)
- 1e episode
 - Stedelijk Ensemble 1e episode
 - 2e episode, Stedelijk Ensemble
 - 3e episode
 - Stedelijk Ensemble 3e episode

stadsbeeldobjecten 3e episode

De bescherming van Stadsbeelden is geregeld in hoofdstuk 4 van de Monumentenverordening 2003. Het stadsbeeld wordt daarin als volgt gedefinieerd:

"De waardevolle verschijningsvorm van een gebied, in zijn stedenbouwkundige en architectonische samenhang, zoals deze wordt gevormd door groepen van zaken, hieronder begrepen bomen, boomgroepen, tuinen, plantsoenen, parken, singels, wegen, straten, pleinen en bruggen, grachten, vaarten, sloten en andere wateren, die met één of meer tot de groep behorende monumenten een beeld vormen, dat van algemeen belang is wegens de schoonheid of het eigen karakter van het geheel."

De bescherming van het stadsbeeld wordt vastgelegd in een Atlas. De definitie daarvan luidt:

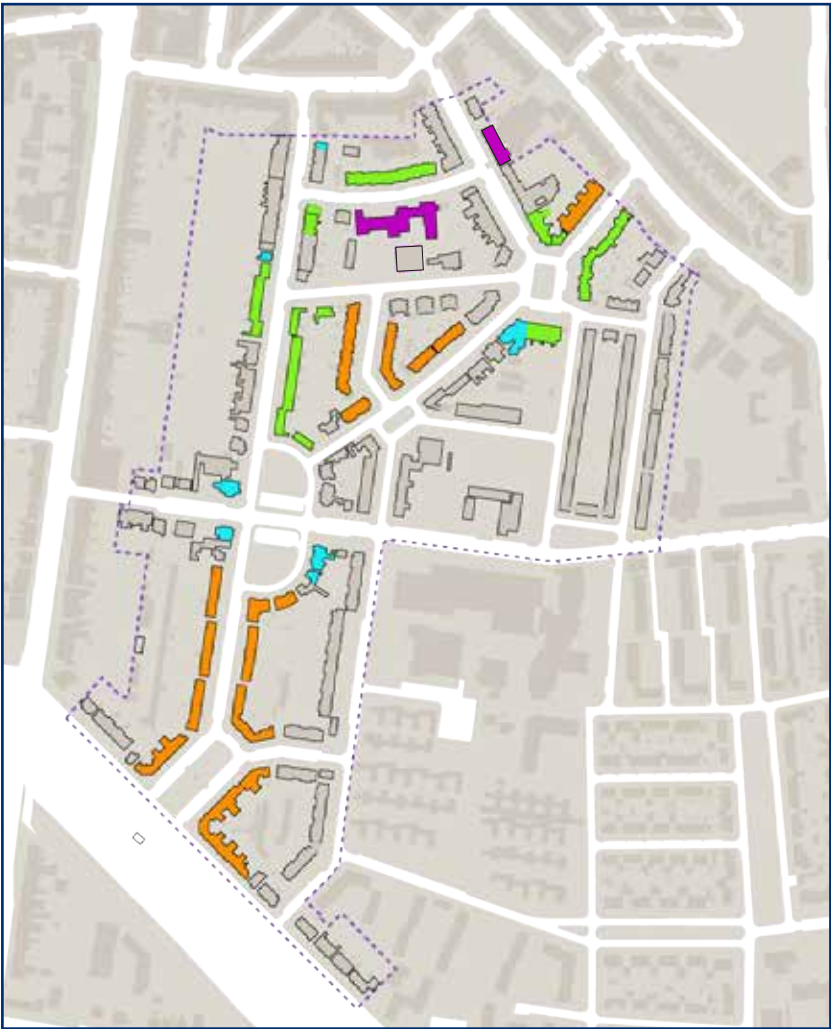
"het boekwerk waarin een beschrijving en waardering van het stadsbeeld en alle kwetsbare monumentale en stadsbeeldbepalende elementen aan en bij de in een beschermd stadsbeeld gelegen panden zijn opgenomen."

Voor stadsbeeldobjecten wordt de volgende definitie gehanteerd:

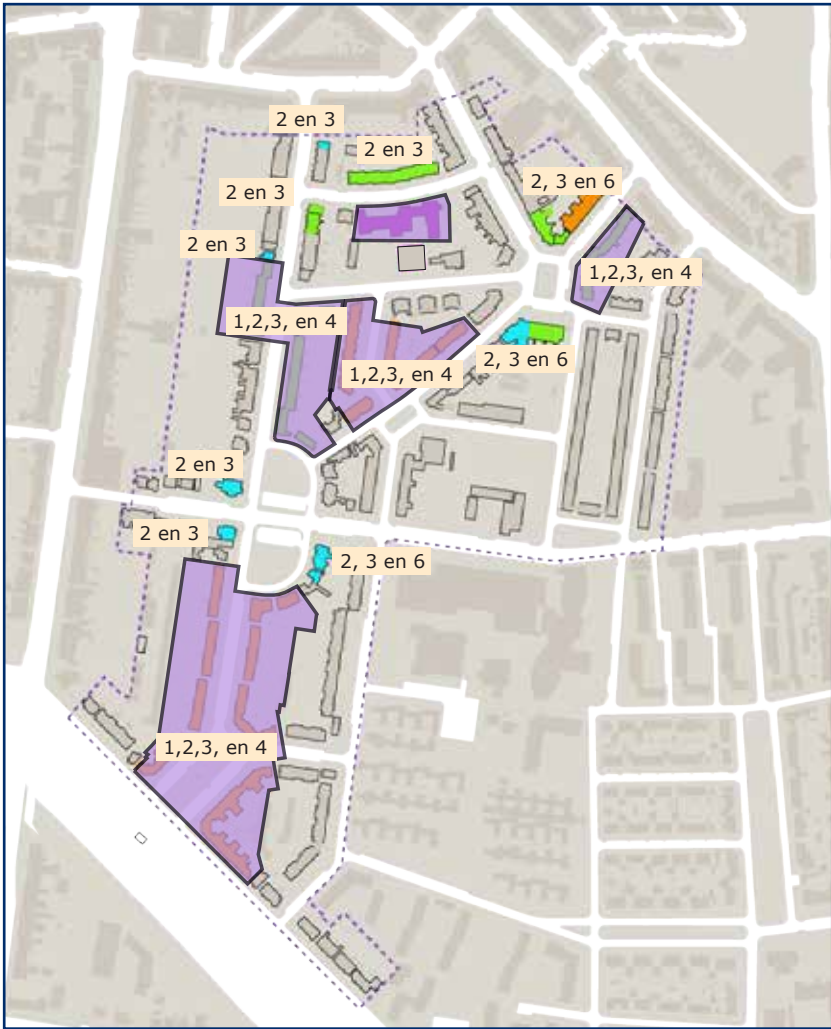
"bouwwerken die van beeldbepalend belang zijn voor het stadsbeeld en om die reden bescherming behoeven en waarvan de beeldbepalende elementen zijn opgenomen in de Atlas."

Uit de voorgaande ontrafeling van de rijke historische gelaagdheid van Galgenveld en de analyses van de stedenbouwkundige en architectonische ontwerpen wordt duidelijk dat de cultuurhistorische waardering op grond van meerdere invalshoeken moet plaatsvinden. Het bijzondere van dit stadsdeel is dat de verschillende stedenbouwkundige plannen die voor dit gebied zijn gemaakt elkaar

potentiële gemeentelijke monumenten (aanwijzing kent zelfstandig besluitvormingstraject)

voorstel gemeentelijke monumenten

redenen van waardering tot gemeentelijke monumenten (zie lijst hieronder)

bestaand		gemeentelijk monument - bestaand
nieuw		gemeentelijk monument - onderdeel van een Stedelijk Ensemble
		gemeentelijk monument - onderdeel van een Architectonisch Ensemble
		gemeentelijk monument - Enkelvoudig Object

Tot het moment waarop de gemeenteraad van Nijmegen over aanwijzing als gemeentelijk monument beslist, zijn de potentiële gemeentelijke monumenten aangemerkt als beschermde stadsbeeldobjecten.

Criteria voor aanwijzing tot gemeentelijk monument

- 1 stadsesthetische kwaliteit van het stedenbouwkundig plan en de openbare ruimte
- 2 intrinsieke samenhang tussen stedenbouw en architectuur
- 3 architectonische kwaliteit van het object of het ensemble
- 4 bijzondere sociaal-historische betekenis
 - manifestatie van corporatie gedachte (gemeenschapsideaal)
 - pioniersproject van onder architectuur gebouwde volks-woningbouw
- 5 bijzondere programmatische betekenis
- 6 bijzondere manifestatie van de historische gelaagdheid
- 7 intrinsieke stedelijke context van een rijksmonument

grotendeels overlappen, terwijl ook de bebouwing uit verschillende episoden min of meer kriskras door de buurt is vermengd. Duidelijke scheidslijnen tussen historische episoden en bouwstijlen zijn daardoor moeilijk te trekken. Daarom is gekozen voor een beschrijving van de stedenbouwkundige en architectonische waarden op drie schaalniveaus:

- **Stedelijke Ensembles**
Dit zijn gebieden waarbij zowel het stedenbouwkundig plan, als de architectuur én de openbare ruimte als één geheel zijn ontworpen, als een 'Totaal Kunstwerk'. Dit erfgoed dateert met name uit het decennium na de Eerste Wereldoorlog, toen de stadsesthetiek als een belangrijk maatschappelijk-politiek onderwerp werd beschouwd.
- **Architectonische Ensembles**
Dit zijn grotere complexen, meestal woongebouwen, die als één geheel zijn ontworpen, als onderdeel van een straatwand of pleinwand.
- **Enkelvoudige Architectonische Objecten**
De buurt bevat een groot aantal bijzondere panden, die als afzonderlijk object zijn ontworpen, soms zonder enige samenhang met het stedenbouwkundig plan, als willekeurige invulling van een straatwand, soms uitdrukkelijk in samenhang met het stedenbouwkundig plan.

Omdat de bebouwing uit verschillende episoden door de buurt verspreid voorkomen zijn de hierboven benoemde categorieën van cultuurhistorische waarden op drie verschillende kaarten aangegeven.

Waardestelling Indische Buurt Nijmegen

Welke waarden maken dat de Indische Buurt wordt aangewezen als Beschermd Stadsbeeld? Daarvoor zijn vele redenen aan te dragen. Allereerst de grote diversiteit van de buurt. Die uit zich op vele manieren: in de verschillende bouwstijlen die je er aantreft, in de uiteenlopende bouwperiodes, in de afwisseling tussen individuele percelen en de grotere complexmatige bebouwing, in de staalkaart van openbare ruimten en in de sterke menging van woonmilieus en van stedelijke functies. Deze diversiteit maakt de buurt tot een van de meest geliefde buurten van de stad.

De ruimtelijke structuur heeft daarnaast een boeiende stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis, wat de wijk een grote cultuurhistorische waarde meegeeft. De buurt laat zich lezen als een geschiedenisboek van de stedenbouw van de eerste helft van de twintigste eeuw. Om dat geschiedenisboek te kunnen lezen is echter wel een zeker geoefend oog nodig. De verschillende historische episodes zijn namelijk niet keurig afgebakend naast elkaar gelegen, maar zijn, zoals de golven van de branding, onstuimig door elkaar geschud en vermengd, zowel architectonisch als stedenbouwkundig.

Het stedenbouwkundig plan voor de buurt is enkele keren opnieuw ontworpen, vanuit verschillende opvattingen over de verschijningsvorm van een gegoede stedelijke woonbuurt, zodat het stratenpatroon iets heeft van een mooi patchwork. Dit gevoel van te wonen in een draaikolk of branding van tijdsgolven wordt nog versterkt doordat er zelfs nog sporen aanwezig zijn van de vóórstedelijke episode. In het extreem diepe bouwblok tussen St. Annastraat en Javastraat ligt het lommerrijke Javabosje verscholen, restant van een voormalige kwekerij. Deze verborgen schat functioneert voor de bewoners als een belangrijk centrum van het buurtleven. De stedenbouwkundige waarde van het beschermd stadsbeeld Indische buurt is dan ook groot.

Naast deze stedenbouwhistorische diversiteit tref je ook in vrijwel ieder deel van de buurt waardevolle architectuur aan uit verschillende ontstaansperiodes. Architecten zoals A.M. Van Wamelen, Ch. Estourgie, A. van der Kloot en M.E. Veugelers hebben gezorgd voor bijzondere architectonische projecten, zowel in de sociale woningbouw als in de particuliere sector. Het rijke cultuurhistorische

erfgoed is daardoor in alle dimensies opvallend aanwezig. Vrijwel overal is de staat van onderhoud van de gebouwen en van de verschillende overgangselementen tussen privé en openbaar uitzonderlijk goed. Duurzaamheid in cultuurhistorisch opzicht valt hier vrijwel naadloos samen met duurzaamheid in sociaal-economisch opzicht.

Ook in architectonisch opzicht liggen de historische lagen niet keurig als de jaarringen van een boom naast elkaar, maar is er sprake van een bonte mengeling. Vrijwel iedere straatwand is een staalkaart van bebouwing uit verschillende episodes.

De bijzondere openbare ruimte van Galgenveld heeft ervoor gezorgd dat de diversiteit aan bouwstijlen en bouwplannen niet heeft geleid tot een kakafonie van plannen. De openbare ruimte ademt juist de sfeer van een vroeg twintigste-eeuwse stadswijk, met monumentale pleinen en brede straten, beplant met grote stadsbomen. De openbare ruimte zorgt voor samenhang en cohesie in de buurt.

Genoeg redenen om de wijk te waarderen tot een beschermd stadsbeeld. Het karakter en de sfeer van de wijk dienen gerespecteerd te worden, zodat veranderingen in de wijk die de toekomst ons mag brengen niet kunnen leiden tot het verlies van identiteit.

Luchtfoto Javabosje

straatnamen Galgenveld - Indische Buurt

De atlas is chronologisch opgebouwd in drie episoden. Per episode is de hiervoor genoemde driedeling aangehouden in Stedelijke Ensembles, Architectonische Ensembles en Enkelvoudige Objecten. Per categorie zijn de meest aansprekende voorbeelden nader geanalyseerd. Samen geeft dit een goed totaalbeeld van de cultuurhistorische waarden van de buurt. De analysemethodiek is afgestemd op de verschillen in complexiteit tussen deze drie categorieën.

Voor de aanduiding van de verschillende stedenbouwkundige en architectonische ingrediënten is een uitgebreide **legenda** opgesteld, die is afgedrukt op het uitklapbare deel van de achterkaft.

De analyse vindt op twee niveaus plaats:

a stedenbouw

Centraal staat de ruimtelijke compositie van het stedenbouwkundig plan. Deze analyse is uitsluitend toegepast bij de Stedelijke Ensembles. Daarbij gaat het om de wijze waarop stedenbouwkundig plan en de architectuur met elkaar een samenspel aan gaan. Anders gezegd: de wijze waarop middels architectonische elementen de stedenbouwkundige compositie leesbaar wordt gemaakt. Hierbij hoort ook: de wijze waarop de architectuur reageert op de topografische gegevens, zoals hoogteverschillen.

De volgende elementen komen hierbij aan bod:

a-1 de hiërarchische opbouw van de ruimtelijke compositie in een primaire laag, een secundaire laag en een tertiaire laag

a-2 de middelen van stedenbouwkundige articulatie, zoals:

- rooilijnen en rooilijnsprongen, verwijdingen en insnoeringen van de straatruimte
- bouwhoogten en hoogtesprongen
- articulatie van een zicht-as door een geaccentueerd architectonisch element

- articulatie van een symmetrie-as door een geaccentueerd architectonisch element
 - articulatie van bouwblokhoecken door een geaccentueerd architectonisch element
 - de overgang tussen openbaar gebied en privé-domein, de private stoepen, de voor- en zijtuinen
 - inspelen op het reliëf
- a-3 openbare ruimte
- straatprofielen, met beplanting en overgangsgebieden
 - vorm, afmeting en inrichting van pleinen

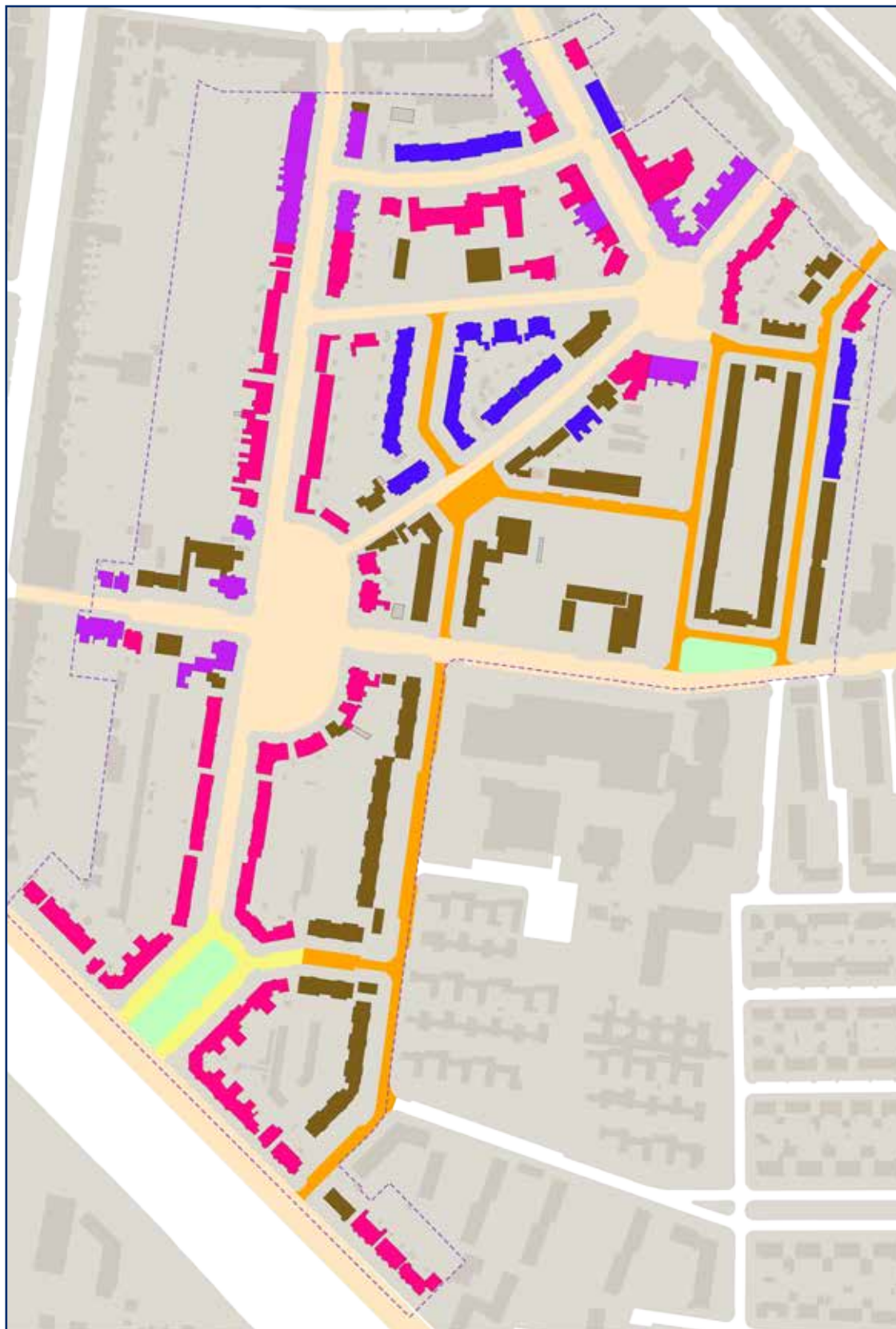
b architectuur

Centraal staat de analyse van de kenmerken van de architectuur. Deze analyse is toegepast bij alle drie categorieën, het Stedelijk Ensemble, het Architectonisch Ensemble en het Enkelvoudige Architectonische object.

De volgende elementen komen hierbij aan bod:

- a architectuurhistorische periode, stijl, auteursgegevens
- b bouwmassa
 - opbouw bouwmassa, goothoogtes en nokhoogtes,
 - dakvorm
- c overgang tussen openbaar- en privé-domein
 - voortuin, stoep, erfafscheiding, loggia, portiek, collonade, galerij, sokkel, overstek
- d gevelcompositie
 - symmetrie - asymmetrie
 - gelaagdheid (plint, kroonlijst, middenpartij (Corps de Logis)), ordonnantie
 - openingen
 - proporties - maatverhoudingen
 - ritmiek
- e architectonische articulaties
 - fronton (middenrisaliet) en hoekaccent (hoekrisaliet)
 - rooilijnsprong
 - gelede bouwmassa (toegevoegd dwarsvolume, toegevoegd kopvolume)
 - verspringing goothoogte
 - bijzondere gevelelementen (entreeportiek, erker, loggia,

- Frans balkon, luifel, pui, plantenbak, trap/bordes, terras,
- verticale accenten (schoorstenen, penanten, hoektoren)
- inspelen op het reliëf
(hoe zijn topografische hoogteverschillen, zoals deze binnen het stedenbouwkundig plan zijn geïncorporeerd, in de architectuur opgevangen)
- f materialisatie (materiaal en wijze van verwerken)
- g ornamentiek, bijzondere details, beeldende kunst

kaart overzicht bouwjaren Galgenveld - Indische Buurt

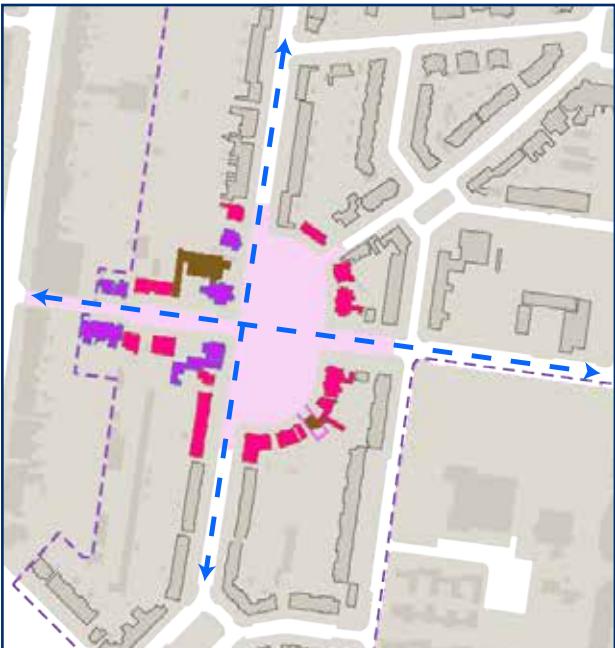
bouwwerken

- 1e episode - tot 1918
- 2e episode - 1918 tot 1934
- 3e episode - 1934 tot 1945
- 3e episode - na 1945

openbare ruimte

- 1e episode
- 2e episode
- 3e episode

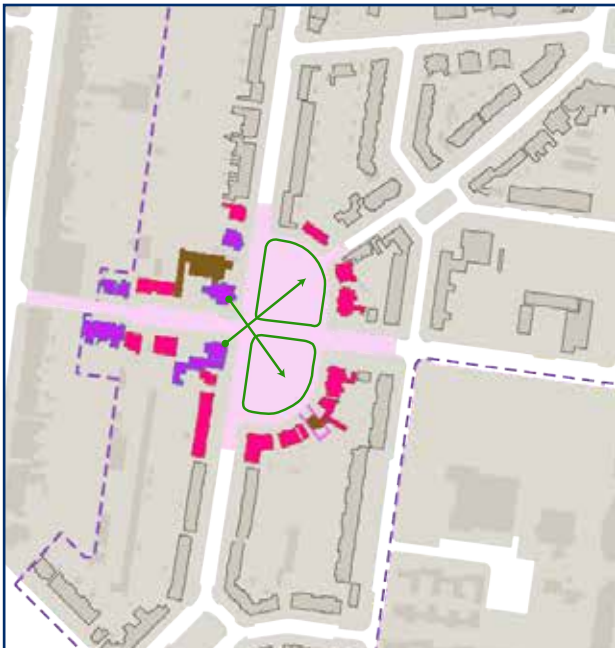
stedelijk ensemble Balistraat - Lombokstraat, ruimtelijke compositie

primaire laag

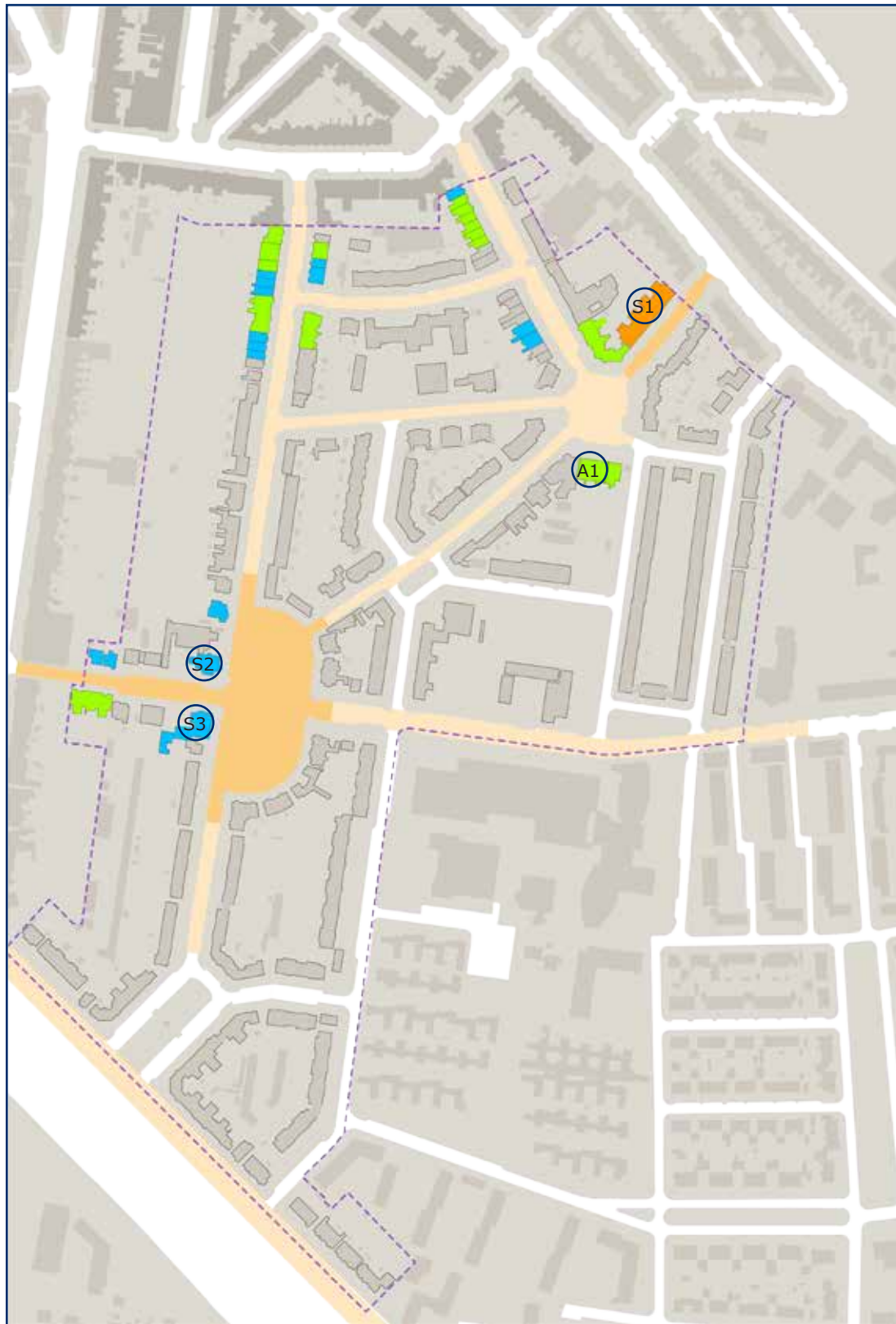
secundaire laag

tertiaire laag

Met name in de eerste episode was de individuele stadsvilla één van de belangrijkste bouwstenen van het stedenbouwkundig plan. Grote stadsvilla's werden zodanig ontworpen dat ze optimaal profiteerden van hun ligging in het stratenplan, als zichtpunt in de monumentale assen die aan het plan ten grondslag liggen, of met fraaie erkers en serres profiterend van het uitzicht over pleinen en prospecten. Opmerkelijk is het verrassingseffect van de aankomst op het plein, vanuit verschillende aanlooprichtingen op een verschillende manier

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 1e episode
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 2e episode
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 3e episode, na 1945
- het "halve sterplein", bindend element

Stedelijk Ensemble 1 = architect P. Langhout, 1913, blz 72

Stedelijk Ensemble 2 = architect Charles Estourgie, 1913, blz 74

Stedelijk Ensemble 3 = architect onbekend, 1918, blz 76

Architectonisch Ensemble 1 = architect P. Langhout, 1913, blz 78

architectonisch

- Stedelijk Ensemble
- Architectonisch Ensemble
- Enkelvoudig Object

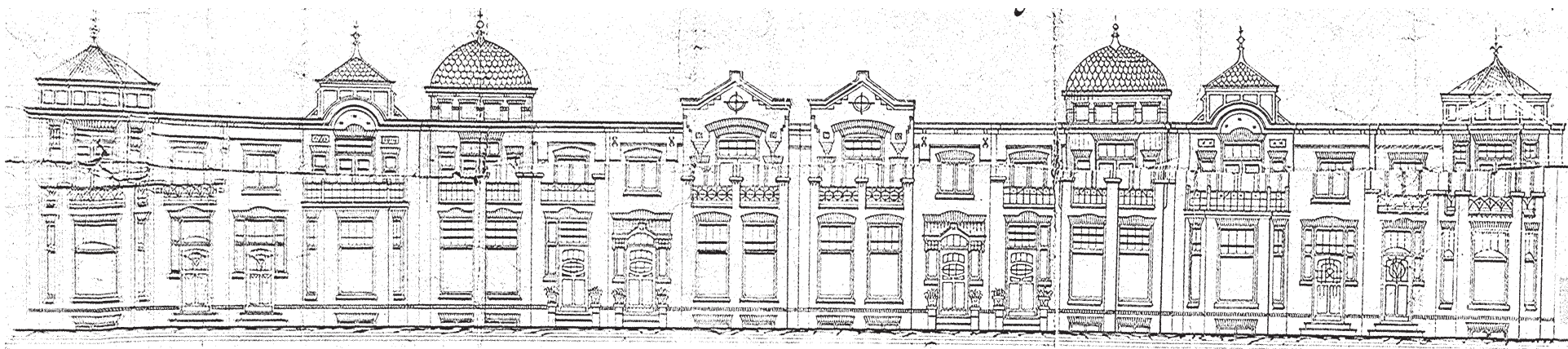
openbare ruimte

- 1e episode
- Stedelijk Ensemble

S1 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Sumatrastraat 6-20

Sumatrastraat 6-20

1913 - architect: P. Langhout

rechthoekige uitbouw met balkon

driehoekig gevormde uitbouw met balkon

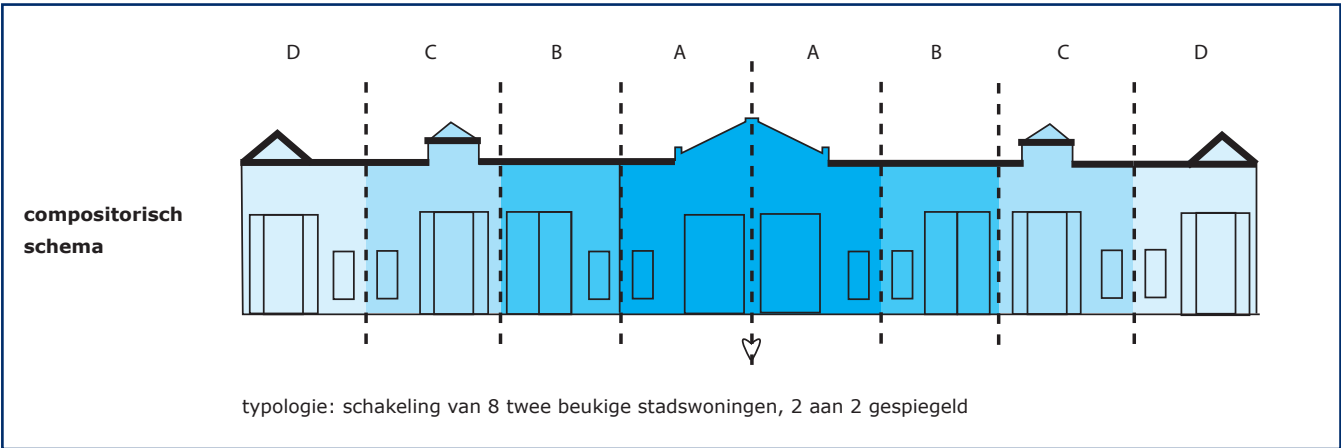

uitbouwen t.p.v. centrale kopgevel

ijzeren hekwerk op natuurstenen plint als erfafscheiding

S1 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Sumatrastraat 6-20

- locatie bouwblok P. Langhout
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- het sterplein, bindend element

ornamenten in centrale kopgevel

articulatie door gevelbekroning met fronton, boog en torentje

detailfoto dakrand

Nadere typering te beschermen waarden

Architect P. Langhout, bouwjaar 1913
Stedelijk Ensemble: monumentale entreestraat

- relatie architectuur-stedebouw: sterke relatie tussen stedebouw en architectuur. De bouwblokarchitectuur over de volle lengte van de straat maakt op monumentale wijze zichtbaar dat het hier om een belangrijke entree van de buurt gaat.
- compositie: bouwblokarchitectuur met ver doorgevoerde symmetrie. Articulatie door drie verschillende gevelbekroningen en drie verschillende uitbouwen. De combinatie van deze motieven leidt tot 2x4 verschillende gevels. Daarnaast gelaagdheid in de architectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij en kroonlijst.
- articulatie: frontons op de hoeken van het bouwblok en in midden bouwblok. Uitbouwen, torentjes, ornament in centraal fronton, gemetselde balkons in combinatie met hekwerk en sierrollagen
- erfafscheidingen: stalen hekwerk op natuurstenen plint
- materiaalgebruik: bakstenen gevels, houten deuren, ramen, metaal hekwerk bij balkons en erfafscheiding
- kleurgebruik: rood-bruine bakstenen gevels, gele bakstenen ter articulatie, crème-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

entree vesterkt door positie omliggende ramen

S2 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javastraat 104a

zijgevel Javastraat 104a

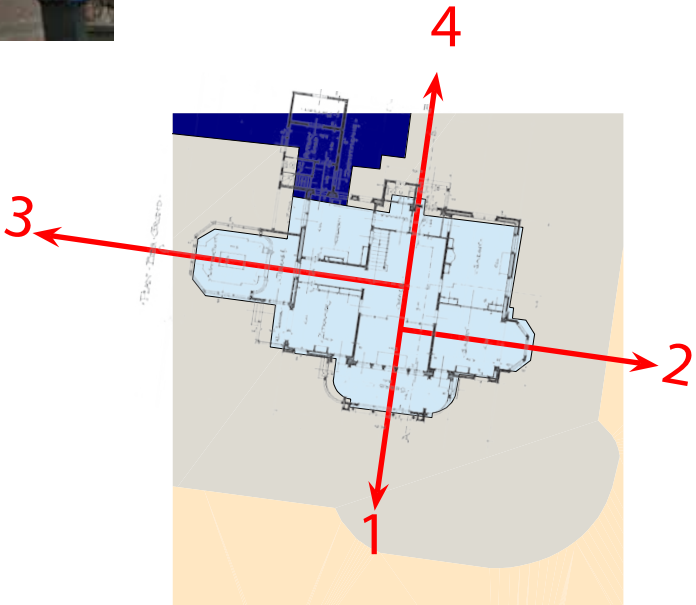
Javastraat 104a

Gevel Archipelstraat: as 1
gevel 1913 - architect: Charles Estourgie

gevel Javastraat: as 2

plattegrond

ronde erker t.p.v. kopgevel as 1

overhoekse dakrand

verticale reeks van glas-in-lood ramen (trappenhuis)
én detail van dakkapellen in gevel as 4

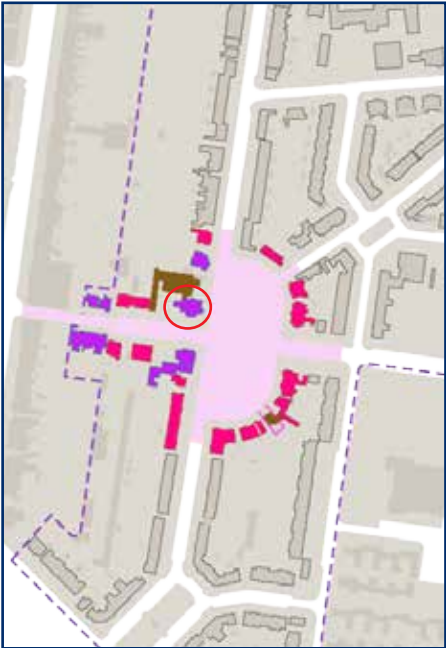
serre aan achterzijde van het huis (as 3())

S2 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javastraat 104a

Villa Saxon Holme aan de Javastraat in Nijmegen.

De villa is gebouwd in 1913 in opdracht van de Engelse accountant F.H. Hague. Het is het tweede ontwerp dat Charles Estourgie in Nijmegen uitvoerde. Zijn eerste opdracht betrof het Landhuis Heyendael, dat hij in 1912 ontwierp voor de industrieel Frans Jurgens uit Oss. Hague was de accountant van Jurgens. Estourgie verhuisde in 1921 zelf van de Oude Stadsgracht naar de Javastraat, waar hij het pand tegenover Saxon Holme betrok. De villa vertoont met haar klassieke elementen en vakwerk topgevels zowel kenmerken van de Nieuw Historiserende stijl als de Cottagestijl. De invloed van Estourgie's Amsterdamse leermeester Eduard Cuijpers is onmiskenbaar aanwezig. Estourgie werd geboren in 1884 te Amsterdam. Zijn opleiding kreeg hij op het architectenbureau van Ed. Cuijpers wat een ware broedplaats was voor jong talent. Tegelijkertijd met Charles Estourgie waren hier ook de later beroemd geworden architecten van de Amsterdamse School M. de Klerk en P. Kramer werkzaam. Zijn eerste zelfstandige opdracht kreeg Estourgie in 1912. Het betrof een kantoorgebouw voor de margarinefabiek van Jurgens in Oss. In hetzelfde jaar vroeg Frans Jurgens hem een landhuis te bouwen in Nijmegen, Huis Heijendael. Charles Estourgie besloot met zijn gezin naar Nijmegen te verhuizen. De eerste jaren werkte Estourgie veel in Oss, met name voor de familie Jurgens. Hij bouwde er diverse fabrieken, twee arbeiderswijken, een middenstandswijkje, een aantal woonhuizen en tekende er een uitbreidingsplan en het ontwerp voor een nieuw stadhuis. Vanaf de jaren twintig kreeg Estourgie steeds meer opdrachten in Nijmegen vooral van religieuze orden en congregaties. Deze gaven hem opdrachten voor studiehuisen, kloosters en scholen. Hij was huisarchitect van de Zusters J.M.J., voor wie hij onder meer klooster en internaat Mariënbosch bouwde. Ook ontwierp hij de uitbreiding van het Canisiuscollege en het Bisschop Hamerhuis met de Chinese pagode. Estourgie introduceerde de architectuur van de Amsterdamse school in Nijmegen. Verspreid over Nijmegen staan nog talloze huizen van zijn hand, die kenmerken hebben van deze stijl. De betekenis van architect Estourgie voor Nijmegen kan moeilijk worden overschat. Hij verrijkte de stad met een groot aantal markante gebouwen, die vrijwel allemaal een fantasievol ontwerp combineren met een bijzondere detaillering en een gedegen uitwerking. In 1950 overleed Estourgie. (Bron: <http://www.architectuurcentrumnijmegen.nl>)

situatiekaart

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 1e episode
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 2e episode
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 3e episode, na 1945
- het halve sterplein, bindend element

as 1: kopgevel Archipelstraat

as 2: kopgevel Javastraat

as 3: kopgevel tuinzijde

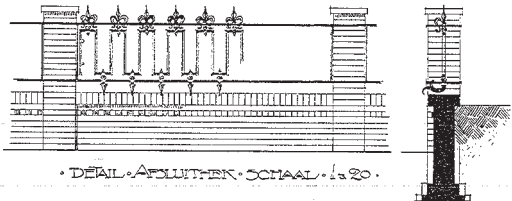
as 4: zijentree in portiek met ornamenten in de luifel en t.p.v. de deur

Nadere typering te beschermen waarden

Architect Charles Estourgie, bouwjaar 1913
Stedelijk Ensemble (onvoltooid)

- relatie architectuur-stedebouw:* vrijstaande stadsvilla met een alzijdige architectonische compositie. Een van de twee "wachters" die het kruispunt bewaken waar je vanuit de hoofdentree van de buurt het symmetrische plein opkomt. Deze positie is doorgewerkt in de architectonische hiërarchie van de villa: as 1 is dwars op de entreeweg (Archipelstraat), as 2 is gericht op het plein. As 3 en 4 zijn meer introvert van karakter.
- gevelcompositie:* gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkapellen
- articulatie:* kopgevels in hiërarchische opbouw, (ronde) erkeruitbouwen, gemetselde balkons, sierrollagen, zuilen, glas-in-lood ramen, metselwerk decoraties in gevel, ornamentaal hekwerk als erfafscheiding en balkonhek, serre op bakstenen plint, ronde vensterramen
- erfafscheidingen:* stalen hekwerk op bakstenen plint
- materiaalgebruik:* bakstenen gevels, houten deuren, ramen en frontons, glas-in-lood ramen,
- kleurgebruik:* rood-bruine bakstenen gevels, crème-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

- thema's:
- eenheid in detaillering
 - hiërarchische opbouw: verschil tussen de kopgevels (zie plattegrond)
 - alzijdigheid

originele bouwtekening ontwerp afsluithek

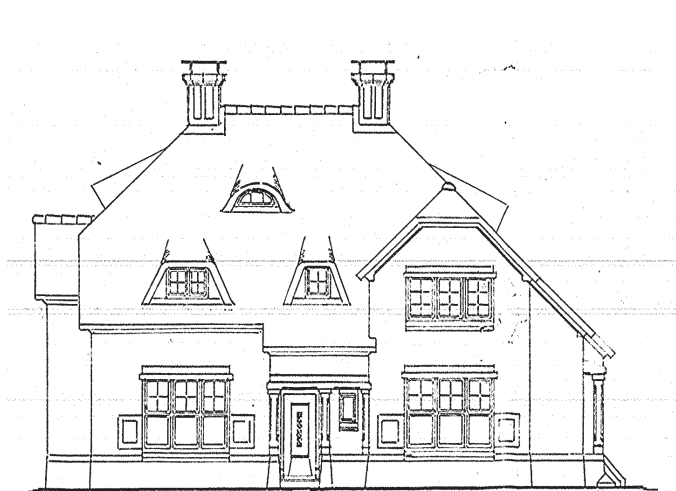
S3 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javastraat 106

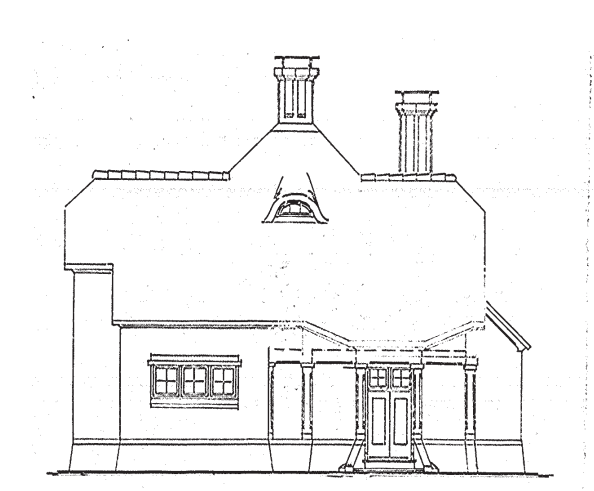
Javastraat 106

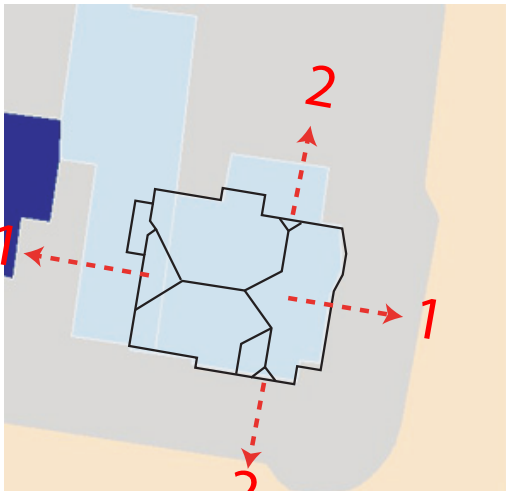
zijgevel Javastraat 106

1918

rechterstuk verbouwd door zeer waarschijnlijk Charles Estourgie

kappenplan

door toepassing van een rieten kap wordt de architectonische eenheid niet aangetast door toepassing van verschillende dakkapellen

aansluiting riet op baksteen

voordeur aan de Javastraat, gelegen in een portiek

ornamenten opgenomen in de erker aan de Archipelstraat

S3 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javastraat 106

erfafscheiding: gemetselde muur met hekwerk

houten gevel, waarin een kleine gevelopening is opgenomen

detailfoto metselwerk schoorsteen

detailfoto glas-in-lood ramen gevel Archipelstraat; Arts and Crafts invloed, een van de 4 3-voudige ramen

situatiekaart

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 1e episode
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 2e episode
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 3e episode, na 1945
- het halve sterplein, bindend element

Nadere typering te beschermen waarden

Architect onbekend, bouwjaar 1918; hoekwoning

Voorbeeld van vroeg-moderne villa architectuur. Tegenover de eclectische collage-architectuur is hier een architectuur geplaatst in een homogene stijlopvatting. Deze is geïnspireerd op de Engelse Arts and Crafts beweging (Luytjens) en op regionale boerenlandelijke architectuur. Dit pand werd enkele jaren bewoond door Charles Estourgie.

- relatie architectuur-stedebouw:

vrijstaande stadsvilla met een alzijdige architectonische compositie. Een van de twee "wachters" die het kruispunt bewaken waar je vanuit de hoofdentree van de buurt het symmetrisch plein opkomt. Deze hiërarchie is met name zichtbaar in de samengestelde kapvorm van de villa. Deze is gecomponeerd op basis van twee hoofdassen met een hiërarchisch verschil. As 1 (de hoofdkap) is gericht op de entreeweg (Archipelstraat), as 2 is gericht op het plein.
- gevelcompositie:

toepassing van 3-voudige ramen. Deze spelen, binnen het traditionalistische handschrift, in op de moderne behoefte aan licht en uitzicht
- articulatie:

erkeruitbouw, glas-in-lood ramen, bijzondere dakkapellen
- erfafscheidingen:

stalen hekwerk op wit geverfde bakstenen plint
- materiaalgebruik:

bakstenen en houten gevels, houten deuren, ramen, glas-in-lood ramen, rieten dak, gemetselde schoorsteen
- kleurgebruik:

wit geverfde bakstenen gevels, crème-kleurig houtwerk, rieten daken

Thema's: eenheid in detaillering, hiërarchische opbouw

A1 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Sumatraplein 31-33

Sumatraplein 31-33

Sumatraplein 31-33 1913

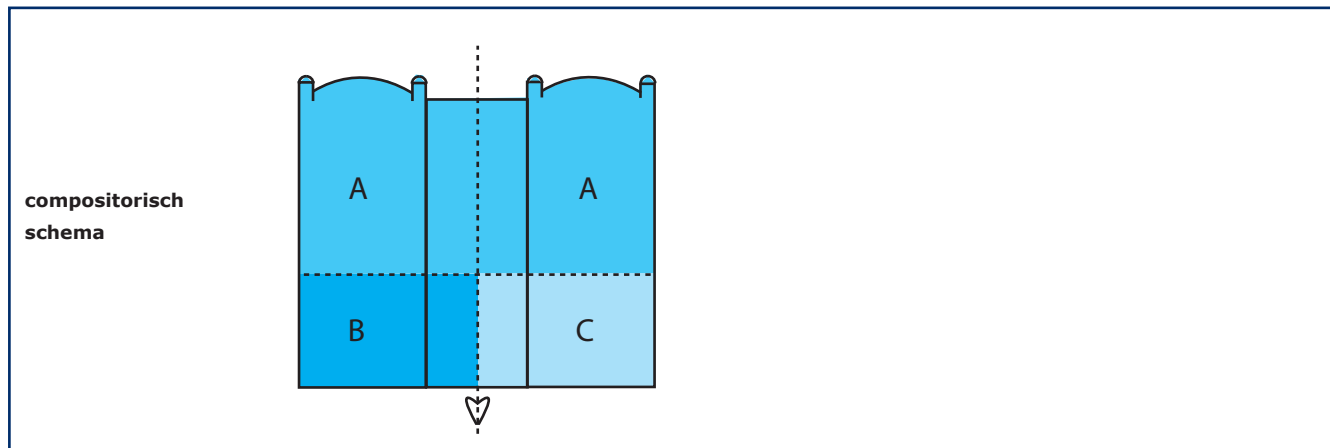
entree als een groot gebaar ontworpen door samenspel van deur, ramen en bakstenen ornamenten

binnen de symmetrische hoofdropzet krijgen de woningen een individueel accent door toepassing van twee verschillende uitbouwen; links trapeziumvormig, rechts rechthoekig

A1 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Sumatraplein 31-33

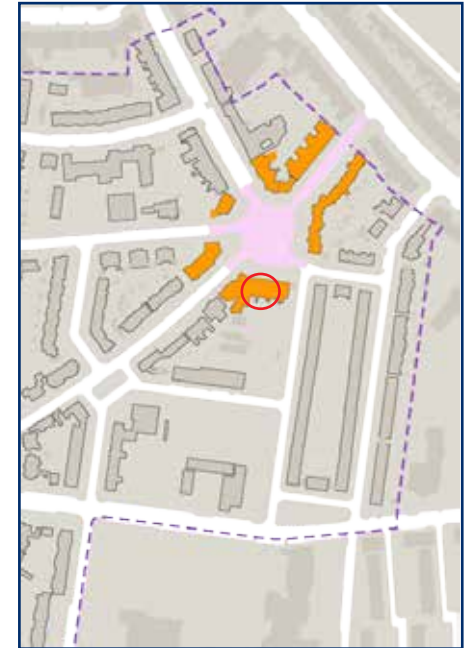

ornamenten in gevelbekroning

consequent doorgevoerde detaillering in metselwerk t.p.v. dakkapel en uitbouwen (zie hiernaast)

situatiekaart

maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble

het sterplein, bindend element

Nadere typering te beschermen waarden

Architect P. Langhout, bouwjaar 1913
rijwoning, Architectonisch Ensemble

relatie architectuur-stedebouw: sterke relatie tussen architectuur en stedebouw, symmetrie-as woonhuizen correspondeert met de dwars-as van het Sumatraplein

compositie: symmetrisch dubbel woonhuis, gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij en kroonlijst

articulatie: frontons op de hoeken van het bouwblok, erkeruitbouwen, gemetselde balkons, sierrollagen, ornamenten in fronton, kelderentree aan straatzijde, metselwerk decoraties in gevel, gebogen ramen op eerste verdieping

erfafscheidingen: stalen hekwerk op bakstenen plint

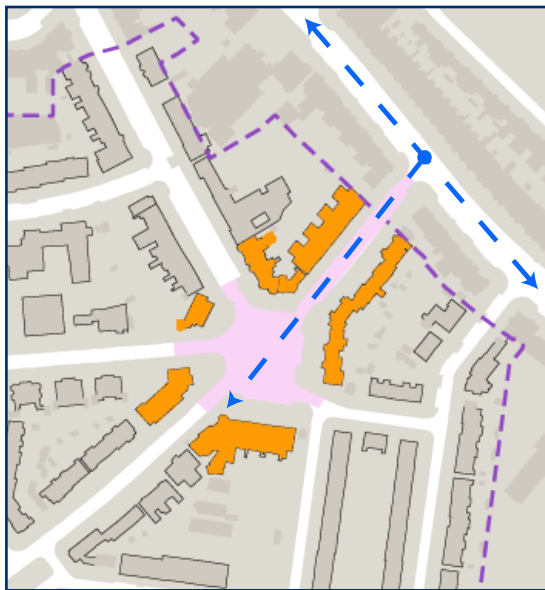
materiaalgebruik: bakstenen gevels, houten deuren, ramen, metaal hekwerk bij balkons en erfafscheiding

kleurgebruik: rood-bruine bakstenen gevels, gele bakstenen ter articulatie, daken met gesmoorde rode keramische pannen

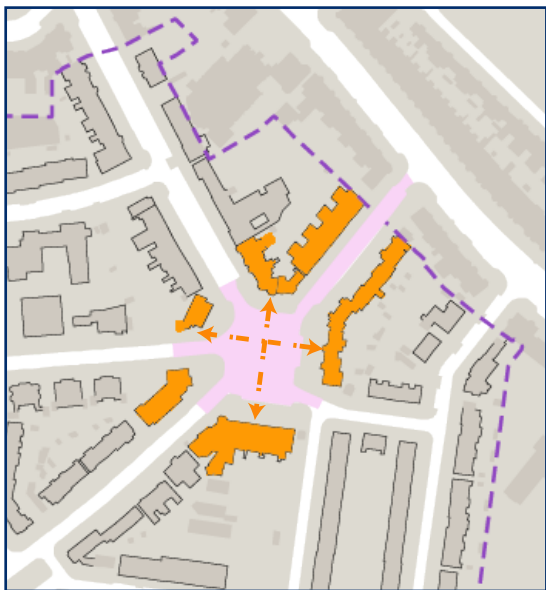
Thema's:

- frontaliteit (monumentaliteit)
- overhoekse gerichtheid
- verlenging uitzicht over de diagonaal van de straat (wooncomfort)
- symmetrie - asymmetrie (zie schema); hoofdopzet samen symmetrisch, individueel verschillend door verschillende uitbouwen

Stedelijk Ensemble Sumatraplein

primaire laag

secundaire laag

tertiaire laag

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- het sterplein, bindend element

Stedelijke Ensembles

- S1 = architect P. Langenaart, 1925, blz. 86
 S2 = architect M.E. Veugelers, 1921, blz. 88
 S3 = architect M.E. Veugelers, 1921, blz. 90
 S4 = architect M.E. Veugelers, 1921, blz. 92
 S5 = architect M.E. Veugelers, 1921, blz. 94
 S6 = architect M.E. Veugelers, 1921, blz. 96
 S7 = architect M.E. Veugelers, 1921, blz. 98
 S8 = architect M.E. Veugelers, 1921, blz. 100
 S9 = architect Th. Arens, 1922, blz. 102
 S10 = architect Th. Arens, 1922, blz. 104

Architectonische Ensembles

- A1 = architect A.H. van Wamelen, 1920, blz. 108
 A2 = architect A.H. van Wamelen, 1920, blz. 110
 A3 = architect A.H. van Wamelen, 1920, blz. 112
 A4 = architect Gebr. A.J. en G.B. Smits, 1922, blz. 114

Enkelvoudige Objecten

- E1 = architect P. Langhout, 1918, blz. 116
 E2 = architect T. Kiemstra, 1924, blz. 118
 E3 = Gemeentewerken Nijmegen, 1931, blz. 120

architectonisch

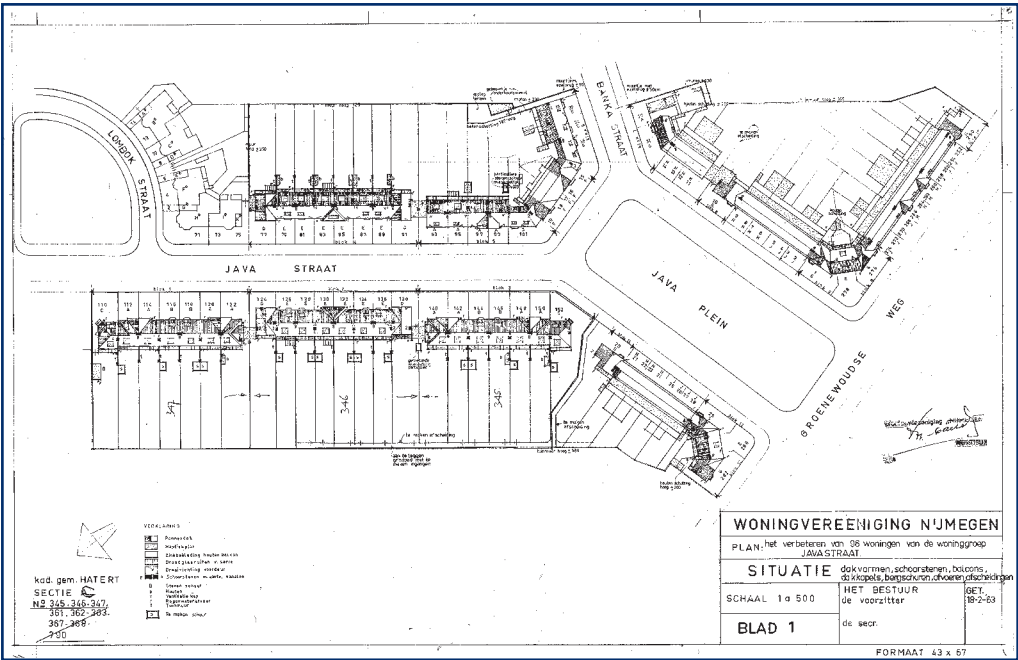
- onderdeel van een Stedelijk Ensemble
 onderdeel van een Architectonisch Ensemble
 Enkelvoudig Object

openbare ruimte

- 2e episode, Stedelijk Ensemble

Stedelijk Ensemble; Middenstandswoningen (1921) Javaplein/ Javastraat/ Oude Groenewoudseweg / Lombokstraat; Architect: M.E. Veugelers

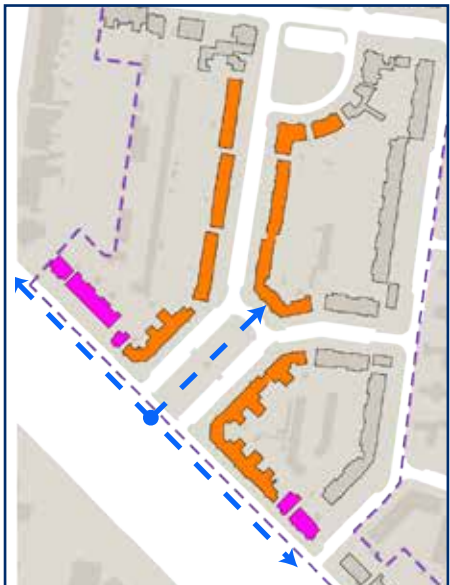
Het ensemble Javaplein/Javastraat/Oude Groenewoudseweg/Lombokstraat van de architect M.E. Veugelers kenmerkt zich door een sterke samenhang tussen stede­bouw, architectuur en openbare ruimte. Het is opgezet als een totaalkunstwerk, in de geest van de vroeg 20ste eeuwse pionierprojecten van monumentale sociale woningbouw van architecten als Berlage en De Bazel. Een samenspel tussen architectuur en stedelijke ruimte (pleinvorm, twee symmetrische zijstraten, inrichting van de openbare ruimte).

bouwtekening renovatieplan door Woningbouwvereniging Nijmegen, 1963

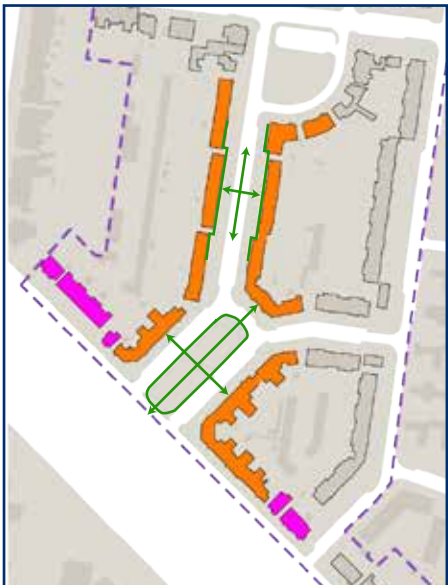
het Javaplein gezien vanuit de Oude Groenewoudseweg

primaire laag

secundaire laag

tertiaire laag

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble; architect: M.E. Veugelers

stedebouwkundige context Javaplein - Javastraat, architect M.E. Veugelers

panorama Javaplein vanuit Bankastraat;
De hoektoren is een a-symmetrisch element in de totaalcompositie. Deze articuleert de overgang van Javaplein naar Javastraat.

entree Javastraat gezien vanuit Javaplein

S1 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Oude Groenewoudseweg 286-296

Oude Groenewoudseweg 286-296

1925 - architect: P. Langenaart

detailfoto uitbouw

entree met voorbordes en luifel (vernieuwde deur)

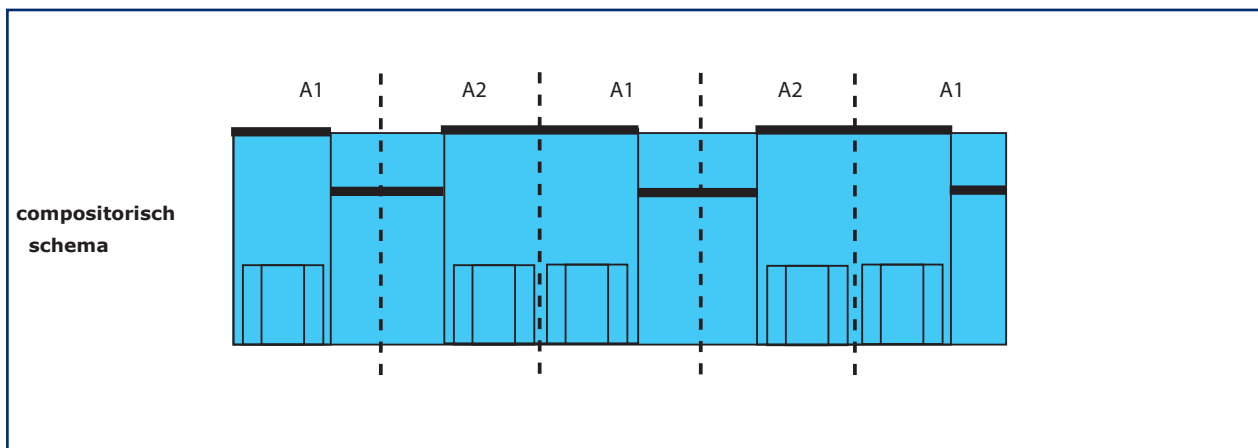

houten balkonhek en raampartij

beëindiging blok met lager bouwblok met kap en dakkapel

S1 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Oude Groenewoudseweg 286-296

Nadere typering te beschermen waarden

architect: P. Langenaart; bouwjaar 1925

In rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

erfafscheidingen: eenheid d.m.v. gietijzeren hekwerk

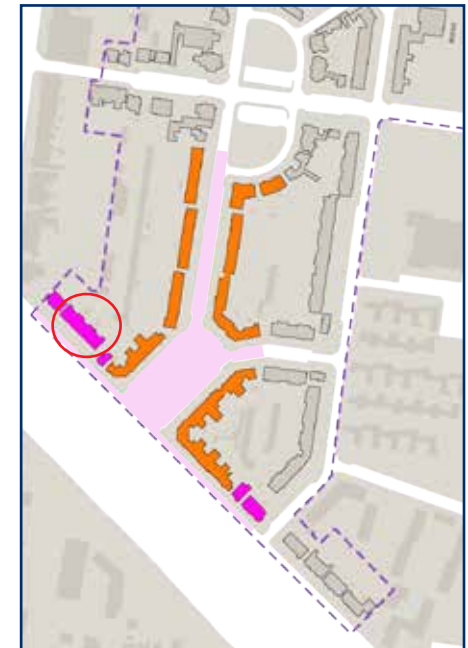
gevelcompositie: bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in het bebouwingsbeeld die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkapellen

articulatie: erkers in kopgevel met balkon erboven, entree met voorbordes/trap en luifel, gemetselde ornamenten

materiaalgebruik: bakstenen gevels, houten deuren, ramen en balkonshekken

kleurgebruik: rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

Stylistisch: overgangsarchitectuur tussen laat 19e eeuws – eclectisch en rationalistisch; bv. balkonhekken zijn 19e-eeuws, baksteen siermetselwerk en deurkozijnen zijn rationalistisch.

situatiekaart

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble; architect: M.E. Veugelaers
- het Javaplein, bindend element

hekwerk als erfafscheiding

detailfoto dakkapellen

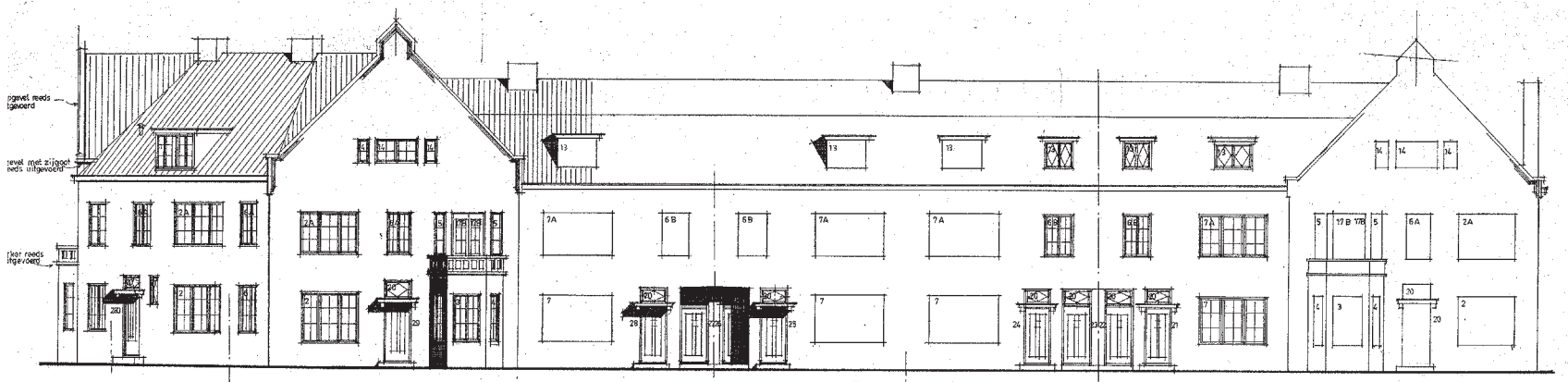

siermetselwerk in topgevel

S2 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javaplein 20-29

Javaplein 20-29

1921 - architect: M.E. Veugelers oorspronkelijke raamindeling gewijzigd en oorspronkelijk gemetselde borstwering van de balkons vervangen door metalen hekwerk

deurensemble (originele deuren)

detailfoto erker

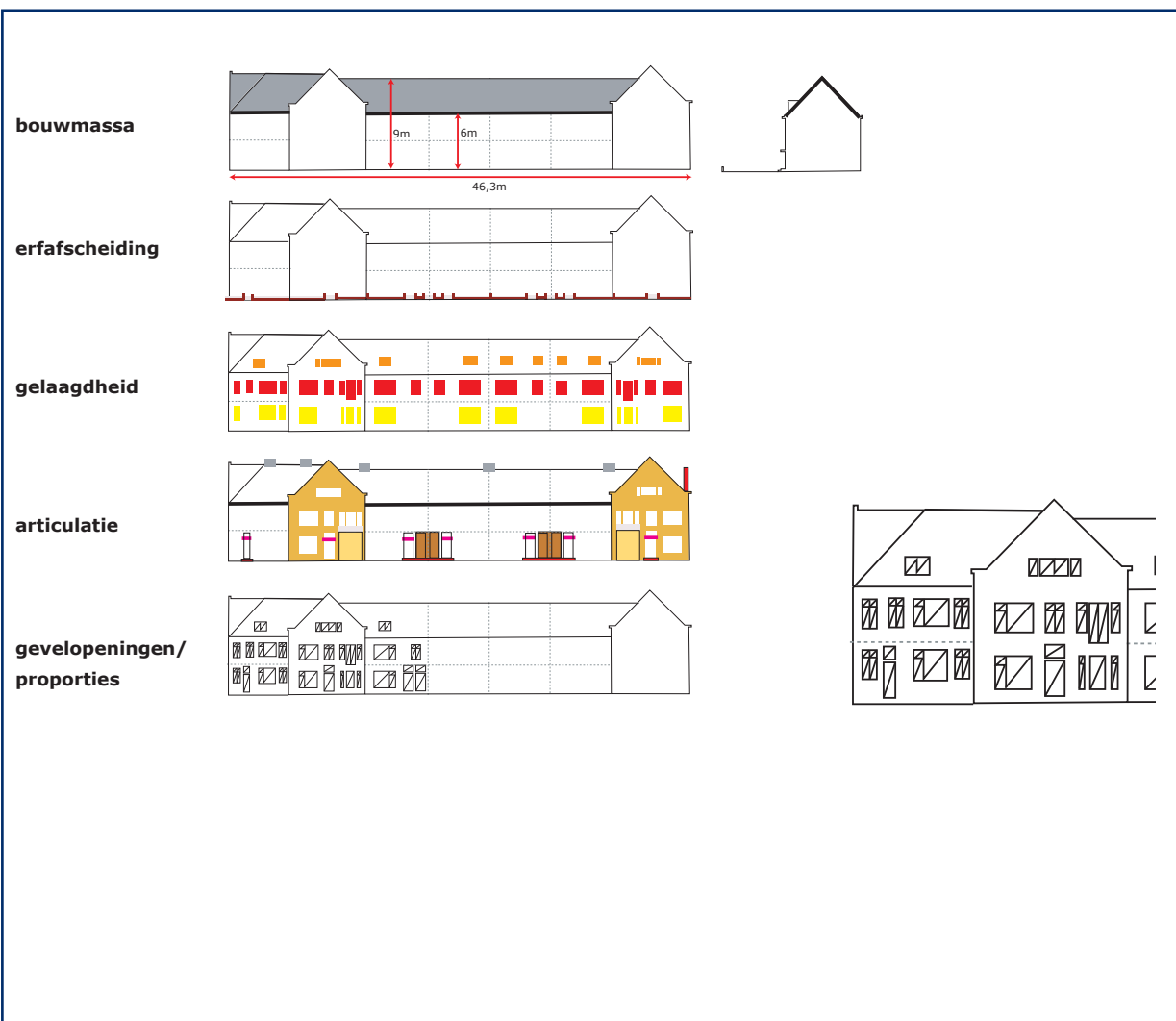
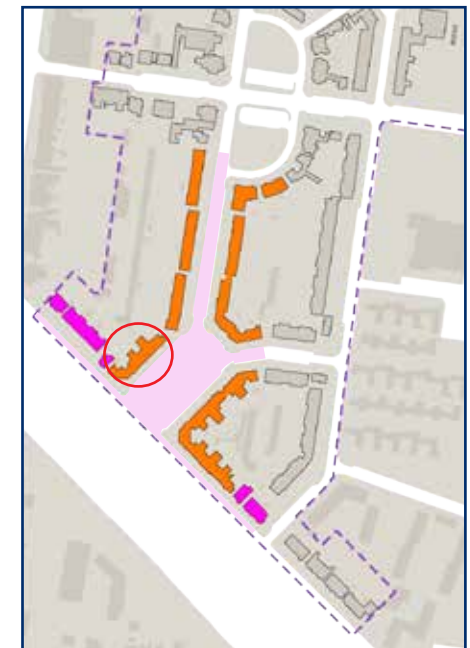

detailfoto hoe bouwblok

metselwerkaccent boven deuren-semble

S2 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javaplein 20-29

situatiekaart

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble; architect: M.E. Veugelers
- het Javaplein, bindend element

Nadere typering te beschermen waarden

Woningbouwvereniging Portaal (voorheen "Nijmegen"), architect M.E. Veugelers, bouwjaar 1921.

In rijen aaneen geschakelde beneden-boven-woningen. Bouwmassa: twee lagen met kap.

erfafscheidingen: eenheid d.m.v. lage gemetselde tuinmuurtjes met metalen buis

gevelcompositie: bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de pleinwand; gelaagdheid in het de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkapellen

articulatie: fronton op de hoeken van de bouwblokken, erkers in combinatie met balkonhekwerk erboven, entreepartij met portiek, voorbordes/trap en luifels, gemetselde schoorstenen, gemetselde ornamenten in fronton en langsgevel

materiaalgebruik: bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen, grote dakoverstekken

kleurgebruik: rood-bruine bakstenen gevels en creme-keurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

Stylistisch: de architectuur van Veugelers kenmerkt zich door een bijzondere combinatie van Hollandse traditionele baksteen architectuur en gestyleerde art-deco motieven.

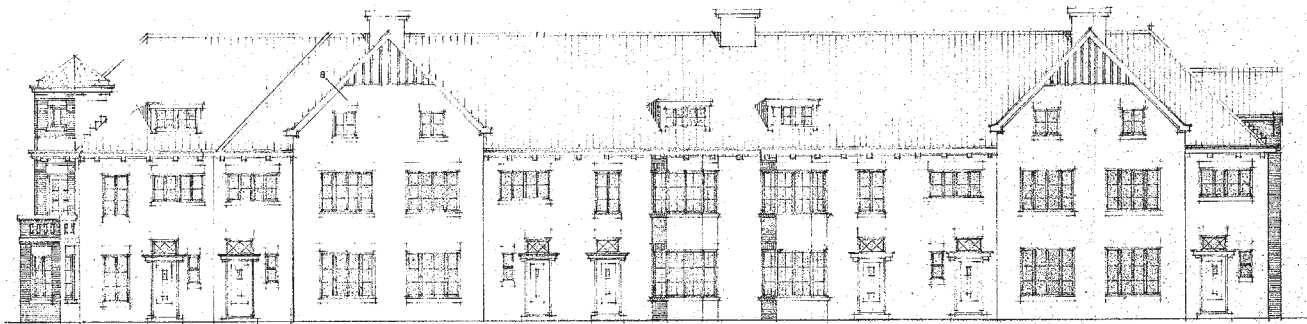

rijk gedetailleerd fronton; gemetselde ornamenten

S3 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javastraat 140-152

Javastraat 140-152

1921 - architect: M.E. Veugelers oorspronkelijke raamindeling gewijzigd

hoge erker met gemetselde ornamenten en “muizentanden”

uitbouw met balkon en geprofileerde en gemetselde originele borstwering

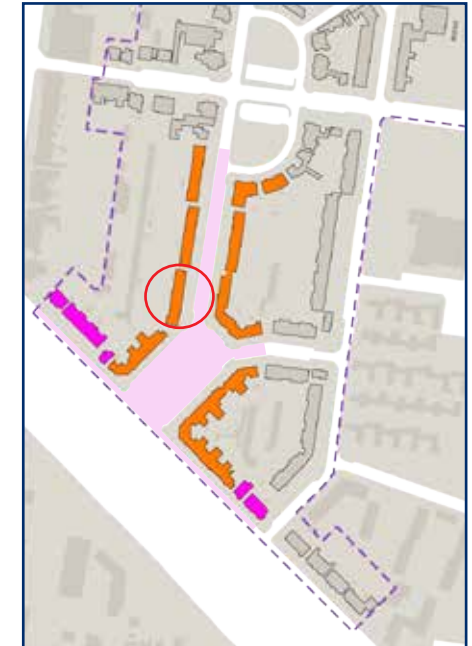

combinatie van hout en baksteen in fronton; gemetselde ornamenten

rooilijsprong t.p.v. kopgevel

S3 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javastraat 140-152

situatiekaart

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble; architect: M.E. Veugeliers
- het Javaplein, bindend element

Nadere typering te beschermen waarden

Woningbouwvereniging Portaal (voorheen "Nijmegen"), architect M.E. Veugelers, bouwjaar 1921.
In rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

<i>erfafscheidingen:</i>	eenheid d.m.v. lage gemetselde tuinmuurtjes met stalen railing
<i>gevelcompositie:</i>	bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toe passing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkappellen
<i>articulatie:</i>	hoekorentje, fronton in het midden en op de hoek van het bouwblok, centraal gepositioneerse erkers, entree met voorbordes/trap en luifel, gemetselde schoorstenen, gemetselde ornamenten, grote dakoverstekken
<i>materiaalgebruik:</i>	bakstenen gevels, houten deuren, ramen, dakkapellen en topstuk van fronton
<i>kleurgebruik:</i>	rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

Stylistisch: de architectuur van Veugelers kenmerkt zich door een bijzondere combinatie van Hollandse traditionele baksteen architectuur en gestyleerde art-deco motieven.

articulatie op hoek d.m.v. torentje; brede dakoverstekken met geprofileerde consoles; versterking van verticaal effect door siermetselwerk op de hoeken van de toren. De hoektoren is een asymmetrisch element in de totaalcompositie. Deze articuleert de overgang van Javaplein naar Javastraat.

S4 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javastraat 124-138

Javastraat 124-138

1921 - architect: M.E. Veugeliers; verbouwingstekening; zie voor originele tekeningen basistoe Bb en Bd oorspronkelijke raamindeling gewijzigd

metselwerkdetails in fronton; siermetselwerk in rollaag en penanten

rooilijnsprong t.p.v. middenpartij

originele brievenbus

uitbouw

The diagram illustrates the five levels of architectural design, showing a progression from a simple mass to a detailed facade with windows and doors.

- bouwmassa**: Shows a simple mass with a roofline. Dimensions are indicated: 9m, 6m, and 49,5m. A small sketch of a house is shown to the right.
- erfafscheiding**: Shows the mass divided into sections by a horizontal line, representing the erfafscheiding (boundary line).
- gelaagdheid**: Shows the mass divided into sections by a horizontal line, representing the gelaagdheid (layered structure).
- articulatie**: Shows the mass divided into sections by a horizontal line, representing the articulatie (articulation).
- gevelopeningen/propoorties**: Shows the mass divided into sections by a horizontal line, representing the gevelopeningen/propoorties (facade openings/doorways).

On the right side, a detailed sketch of a house is shown, illustrating the final result of the design process.

S5 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Oude Groenewoudseweg 250 -270

Oude Groenewoudseweg 250 - 270

1921 - architect: M.E. Veugelers

oorspronkelijke raamindeling gewijzigd en oorspronkelijk gemetselde borstwering van de balkons vervangen door metalen hekwerk

deurensemble beneden-bovenwoningen; portiek ter accentuering van de bovenwoningen, met erboven metselwerkornament; het siermetselwerk verbindt de verschillende bouwkundige elementen

rooilijnsprong t.p.v. fronton

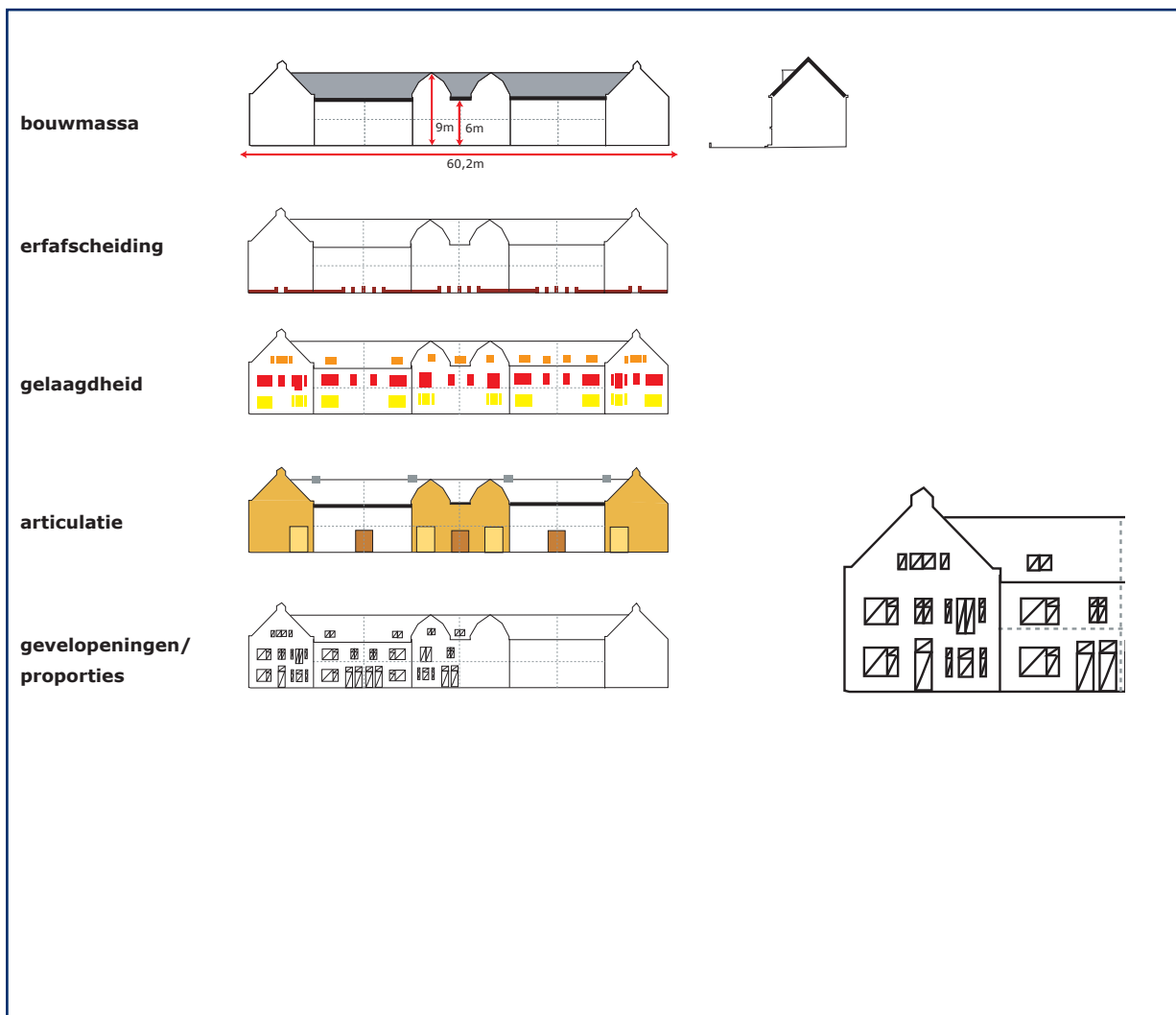
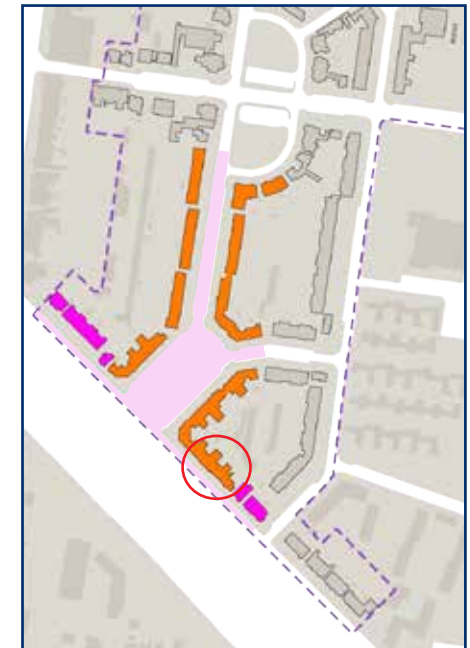

detailfoto erker, originele bakstenen
borstwering gesloopt; siermetselwerk
in rollagen

afsluiting bouwblok; siermetselwerk
langs daklijst

S5 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Oude Groenewoudseweg 250 -270

situatiekaart

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble; architect: M.E. Veugeliers
- het Javaplein, bindend element

Nadere typering te beschermen waarden

Woningbouwvereniging Portaal (voorheen "Nijmegen"), architect M.E. Veugelers, bouwjaar 1921.

In rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

erfafscheidingen: eenheid d.m.v. lage gemetselde tuinmuurtjes met metalen buis

gevelcompositie: bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkapellen

articulatie: fronton op de hoeken en het midden van het bouwblok, erkers in kopgevel met balkon erboven, entree als ensemble gegroepeerd met portiek, gemetselde schoorstenen, gemetselde ornamenten in fronton en gevel, grote dakoverstekken, midden van het bouwblok geaccentueerd door dubbele topgevel met mansardekap

materiaalgebruik: bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen

kleurgebruik: rood-bruine bakstenen gevels en creme-keurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

De architectuur van Veugelers kenmerkt zich door een bijzondere combinatie van Hollandse traditionele baksteen architectuur en gestyleerde art-deco motieven.

detailfoto kopgevel met siermetselwerk in topgevel en daklijsten

S6 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Lombokstraat 8 -14

Lombokstraat 8-14

1921 - architect: M.E. Veugelaers

oorspronkelijk gemetselde borstwering van de balkons vervangen door metalen hekwerk

gemetselde muren als erfafscheiding

erker met origele ramen

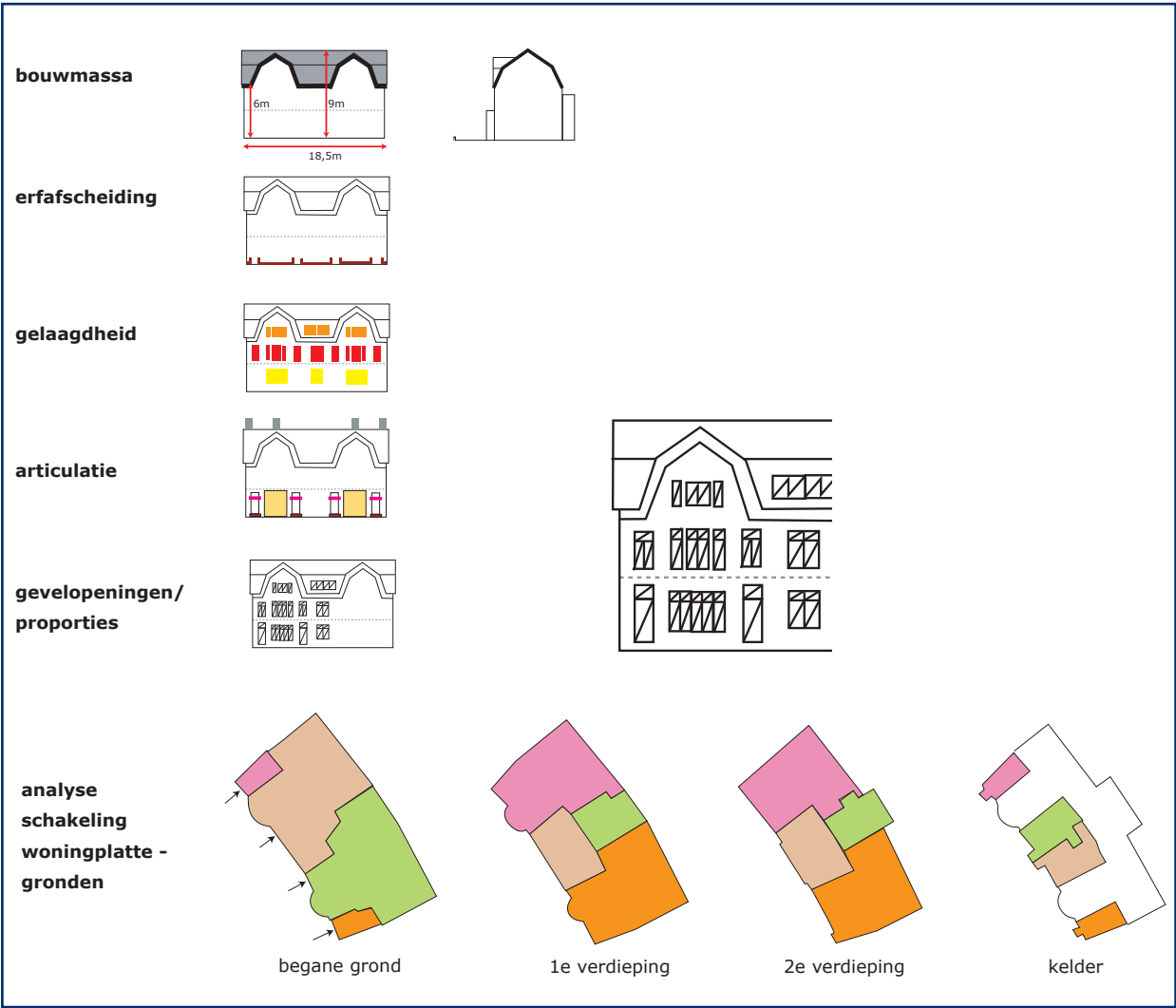

entree met luifel, trapje en metalen decoraties

aansluiting balkonhek op gevel

S6 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Lombokstraat 8 -14

Nadere typering te beschermen waarden

Woningbouwvereniging Portaal (voorheen "Nijmegen"), architect M.E. Veugelers, bouwjaar 1921.
Aaneengeschakelde beneden-boven-woning met de allure van een twee-onder-een-kap villa

- erfafscheidingen:

eenheid d.m.v. lage gemetselde tuinmuurtjes met metalen buis
- gevelcompositie:

bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de pleinwand; gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkapellen fronton op de hoeken van het bouwblok, erkers in kopgevel met balkon erboven, entree met voorbordes/ trap en luifel, gemetselde schoorstenen, gemetselde ornamenten
- articulatie:
- materiaalgebruik:

bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen
- kleurgebruik:

rood-bruine bakstenen gevels en creme-keurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pan-nen

Sociale woningbouw voor de middenstand voegt zich in de allure van het chique stadsplein met statige villa bebouwing. De architectuur van Veugelers kenmerkt zich door een bijzondere combinatie van Hollandse traditionele baksteen architectuur en gestyleerde art-deco motieven.

fronton waarbij de originele ramen intact zijn gebleven; siermetselwerk langs daklijst

S7 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javastraat 71-75

Lombokstraat 2-6

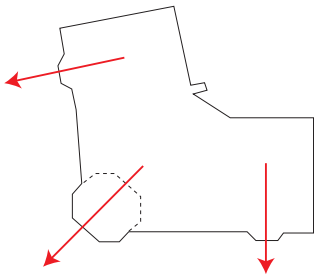
Javastraat 71-75

1921 - architect: M.E. Veugelers

oorspronkelijke raamindeling gewijzigd en oorspronkelijk gemetselde borstwering van de balkons vervangen door metalen hekwerk

plattegrond; dubbel hoekaccent, bestaande uit een halve achthoekige hoektoren en idem uitbouw, markeert overgang van straat naar plein

verbijzondering van de bovenwoning door erkeruitbouw, houten betimmering van latere datum

originele deur met luifel, trapje en metselwerkdecoraties

erker op de hoek

verticaal siermetselwerk, onderdeel van de achthoekige toren

aansluiting fronton op zadeldak

bouwmassa

erfafscheiding

gelaagdheid

articulatie

gevelopeningen/proporities

analyse schakeling woningplatte - gronden

begane grond

1e verdieping

2e verdieping

kelder

S8 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javaplein 15-19

Javaplein 15-19

1921, architect: M.E. Veugelers oorspronkelijke raamindeling gewijzigd en oorspronkelijk gemetselde borstwering van de balkons vervangen door metalen hekwerk (1965)

brede dakoverstekken met geprofileerde consoles; versterking van verticaal effect door siermetselwerk op de hoeken van de toren.

details in metselwerk in fronton zorgen voor een versterking van de verticaliteit

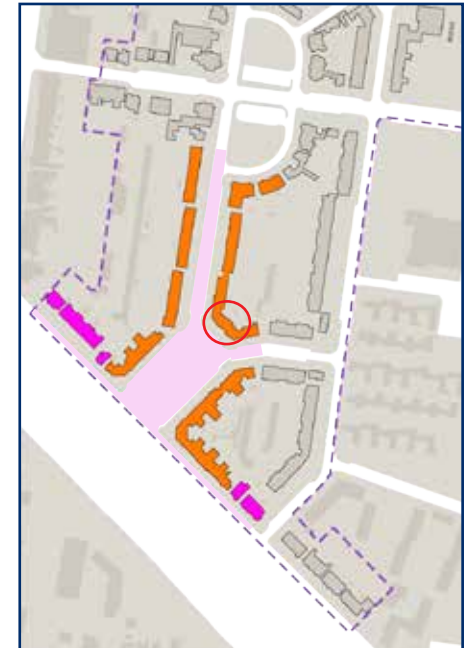

detialfoto uitbouw

dakkapel; siermetselwerk in centraal deel van de gevel

S8 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Javaplein 15-19

situatiekaart

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble; architect: M.E. Veugeliers
- het Javaplein, bindend element

Nadere typering te beschermen waarden

Woningbouwvereniging Portaal (voorheen "Nijmegen"), architect M.E. Veugelers, bouwjaar 1921.
Aaneengeschaalde beneden-boven-woning van twee lagen met kap

erfafscheidingen: eenheid d.m.v. lage gemetselde tuinmuurtjes met metalen buis

gevelcompositie: bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de pleinwand; gelaagdheid in hde gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkappellen

articulatie: symmetrische compositie als articulatie van de hoofdas van de stedenbouwkundige compositie. Fronton op de hoeken van het bouwblok, erkers in kopgevel met balkon erboven, gegroepeerde entrees met voorbordes/trap en luifel, gemetselde schoorstenen, gemetselde ornamenten, midden partij rijk gedecoreerd, grote dakoverstekken

materiaalgebruik: bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen

kleurgebruik: rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

De architectuur van Veugelers kenmerkt zich door een bijzondere combinatie van Hollandse traditionele baksteen architectuur en gestyleerde art-deco motieven.

origineel raam

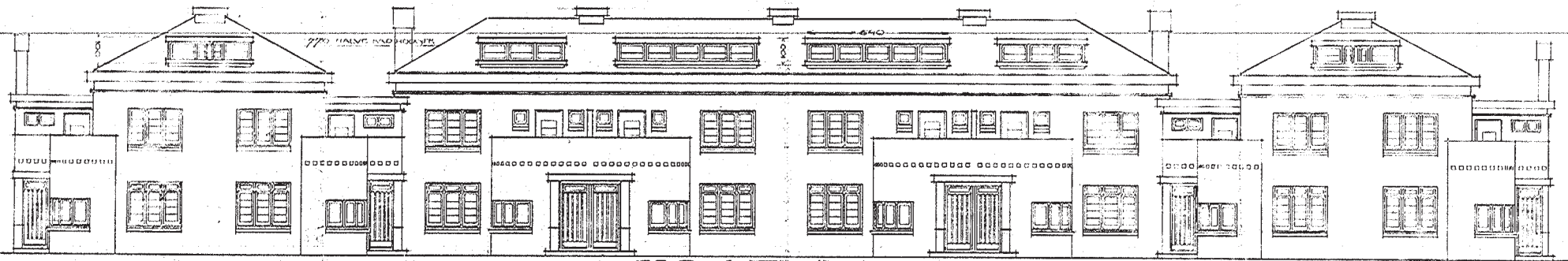

metselwerk als ornament in midden-
parij; luifel van drie deuren samen

S9 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Sumatrastraat 3-17

Sumatrastraat 3-17

1922 - architect: Th. Arens

centrale naar voren liggende entree

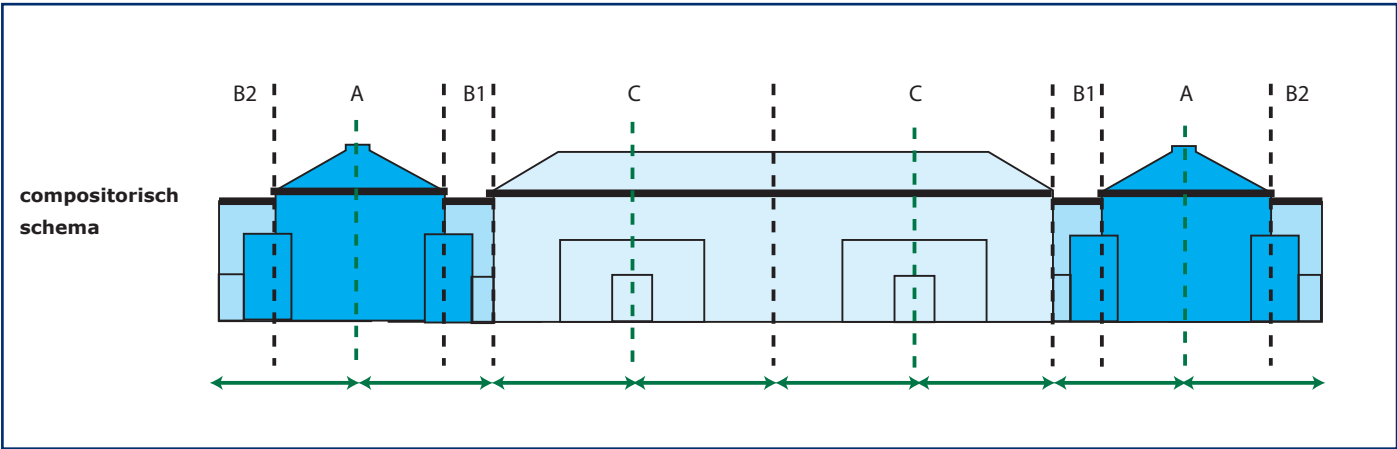

entree gewijzigd uitgevoerd

detailfoto metselwerkornament

S9 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Sumatrastraat 3-17

Nadere typering te beschermen waarden

Architect Th. Arens, bouwjaar 1922
Stedelijk Ensemble; in rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap, als eenheid vormgegeven wanden van entreestraat en plein

- stedebouw:* samenhang tussen architectuur en stedelijke ruimte (pleinvorm en inrichting openbare ruimte)
- erfafscheidingen:* eenheid d.m.v. lage gemetselde muren
- gevelcompositie:* bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van een afwisselende, ritmische totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van afgeronde aanbouwen, kroonlijst en lage kap met horizontale reeks dakkapellen
- articulatie:* kopgevels op de hoeken van het bouwblok (in rooilijn verspringend), gemetselde ornamenten, gemetselde rollaag, originele deuren, rond gevormde erkers met rond gebogen ramen op de hoeken ervan en balkons erboven met metselwerkdetails
- materiaalgebruik:* bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen
- kleurgebruik:* rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

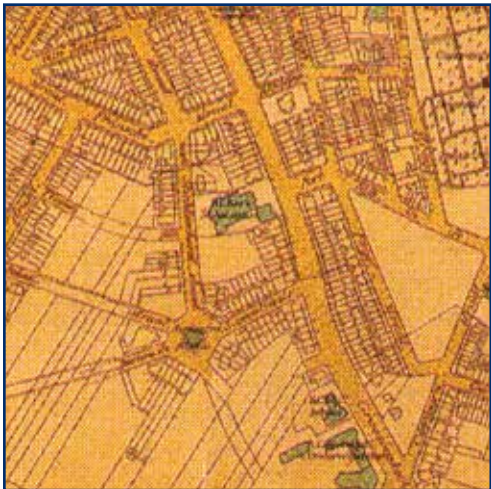
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- het sterplein, bindend element

ronde erker op de hoek met balkon

entree in de oksel van de uitbouw

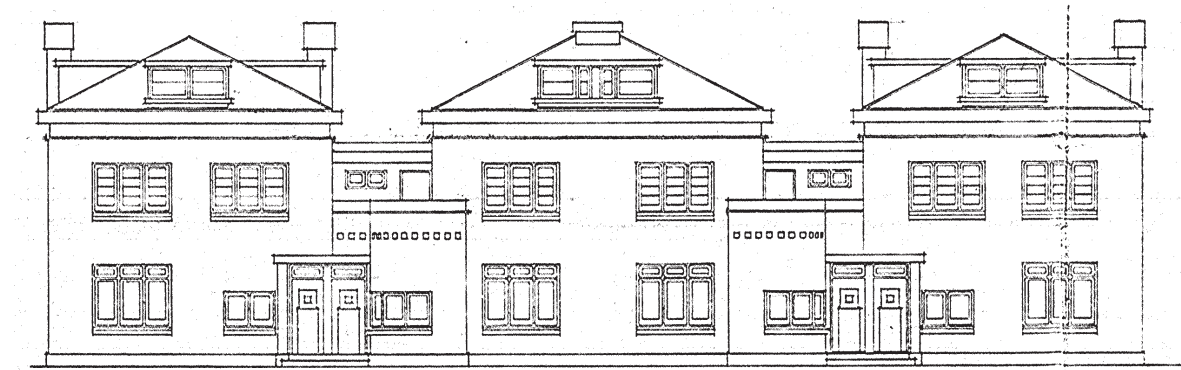

uitsnede plankaart J.J. Weve

S10 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Sumatraplein 19-25

Sumatraplein 19-25

1922 - architect: Th. Arens

uitsnede plankkaart J.J. Weve

ronde gevormde uitbouw met rooi-
lijnsprongen

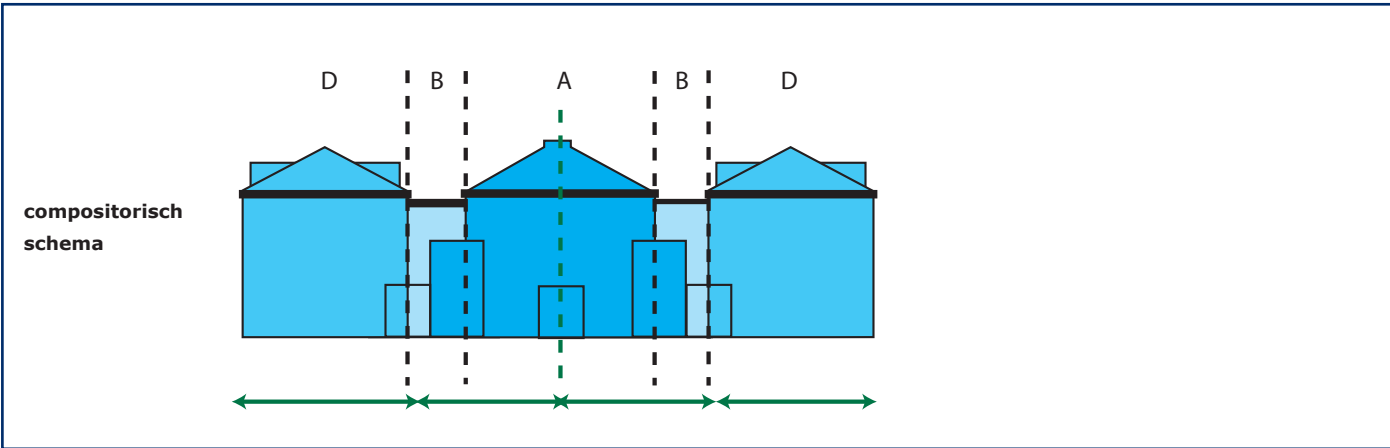

entree is gepositioneerd in de oksel van de uitbouw

siermetselwerk, rollaag en dakoverstek

S10 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Sumatraplein 19-25

Nadere typering te beschermen waarden

Architect Th. Arens, bouwjaar 1922
Stedelijk Ensemble; in rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap, als eenheid vormgegeven wanden van entreestraat en plein

- stedebouw:* samenhang tussen architectuur en stedelijke ruimte (pleinvorm en inrichting openbare ruimte)
- erfafscheidingen:* eenheid d.m.v. lage gemetselde muren
- gevelcompositie:* bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van een afwisselende, ritmische totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van afgeronde aanbouwen, kroonlijst en lage kap met horizontale reeks dakkapellen
- articulatie:* kopgevels op de hoeken van het bouwblok (in rooilijn verspringend), gemetselde ornamenten, gemetselde rollaag, originele deuren met luifel en voorbordes, rond gevormde erkers met rond gebogen ramen op de hoeken ervan en balkons erboven met metselwerkdetails
- materiaalgebruik:* bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen
- kleurgebruik:* rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

ronde gevormde uitbouw

originele deuren met luifel, trapje en glas-in-lood raam erboven

gemetselde muren als erfafscheiding

detailfoto uitbouw

Twee-onder-een-kap middenstadswoning van A.H. van Wamelen aan de Balistraat

profiel Javastraat t.p.v. woningbouw Zonnewijk

Architectonisch Ensemble: middenstandswoningen (1920) Javastraat/ Celebesstraat/ Balistraat; Architect: A.H. van Wamelen

Het architectonisch meest bijzondere complex van Galgenveld is ontworpen door architect A.H. van Wamelen. Dit zijn de woningen van woningbouwvereniging "Zonnewijk", gebouwd in 1920 in de Javastraat, de Balistraat en de Celebesstraat. In de architectuur van Van Wamelen manifesteren zich zowel invloeden van de flamboyante expressionistische Amsterdamse School, alsook van het kubistisch expressionisme van architect W.N. Dudok.

Goed beschouwd gaat het hier om een tussenvorm tussen een Stedelijk Ensemble en een Architectonisch Ensemble. De architect bouwde in een bestaand stratenplan, waaraan hij geen wijzigingen kon aanbrengen. Niet te min wist hij alle mogelijke kansen te benutten om binnen dit keurslijf zijn stadsesthetische inzichten te laten gelden. Zo paste hij op het kruispunt van Javastraat en Celebesstraat het principe van het autonoom maken van stedelijke knooppunten toe, middels een kleine sprong in de rooilijn van de westelijke straatwand van de Javastraat, waardoor een verbreding ontstond die op de uiteinden weer is ingesnoerd door twee vooruitspringende, markante kopgevels. Tevens trachtte hij de eentonigheid van de lange negentiende-eeuwse stadsstraten te doorbreken door een deel van de Javastraat als autonome ruimte te markeren, opnieuw middels het toepassen van een terugliggend middendeel, dat op de uiteinden wordt begrensd door vooruitspringende bouwmassa's. Nu geen topgevels met een verticaal effect, maar volumes met een langskap, met een sterk horizontaal effect.

Opmerkelijk zijn daarnaast de twee vrijstaande dubbele woonhuizen, beide met een hoog zadeldak, aan het grote plein (Balistraat) verbreed door toepassing van een geknipt dak, aan de Celebesstraat in een slankere versie.

panorama Javastraat kijkend richting Celebesstraat

stedebouwkundige context Javastraat, architect Van Wamelen

secundaire laag

tertiaire laag

Architectonisch Ensemble van de architect A.H. van Wamelen

A1 - Uitwerking Architectonisch Ensemble javastraat 41 - 67

Javastraat 41-67

1920 - architect A. H. van Wamelen **geen bouwtekeningen beschikbaar**

parabolische muuropening bij entree-
portiek en gemetseld erfafscheiding

houten luiken met hartje in kopgevels

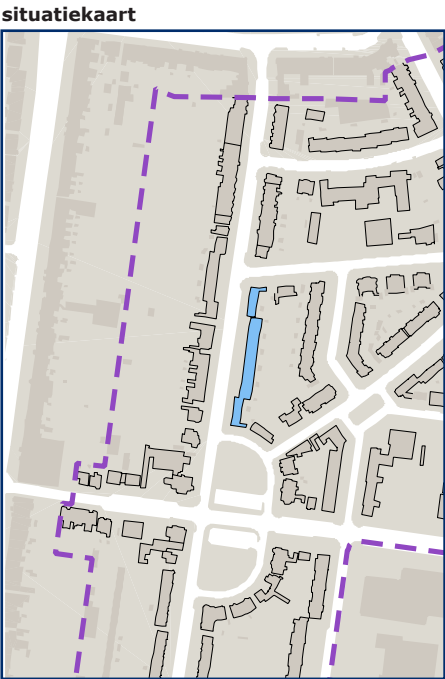
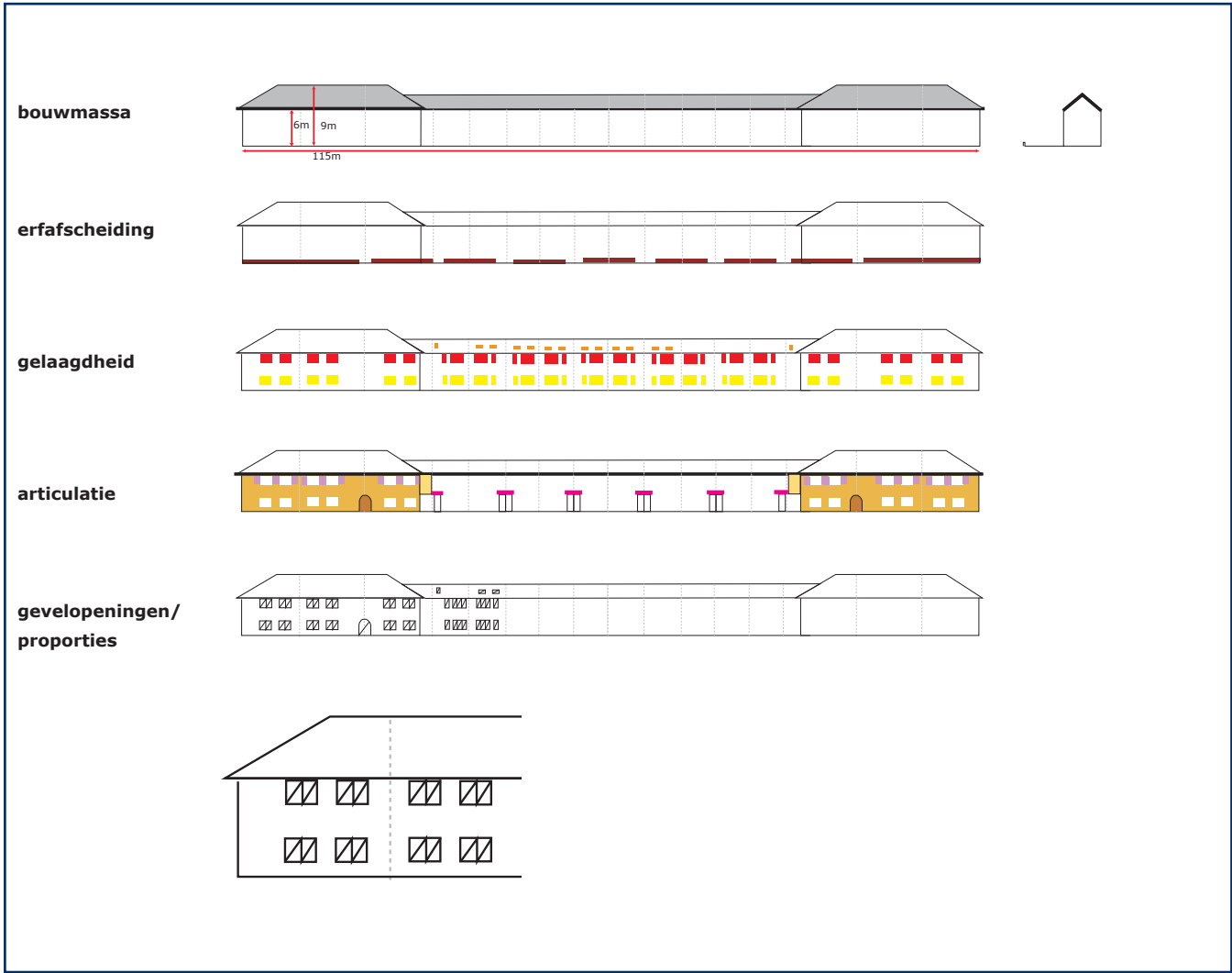

houten erker tussen kopgevel en mid-
denpartij

zijgevel met markante schoorsteen en
gebogen vorm in de gevel

A1 - Uitwerking Architectonisch Ensemble javastraat 41 - 67

bijzonder raam naast entree in zijgevel

Nadere typering te beschermen waarden

Woningbouwvereniging Zonnewijk, architect A. H. van Wamelen, bouwjaar 1920.
In rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

<i>erfafscheidingen:</i>	eenheid d.m.v. lage gemetselde tuinmuurtjes
<i>gevelcompositie:</i>	bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in het bebouwingsbeeld die ontstaat door de toepassing van plint en kroonlijst
<i>articulatie:</i>	kopgevels op de hoeken van het bouwblok, gegroeppeerde entrees in portiek in de kopgevel en met opgehagen luifel in middenpartij, gemetselde schoorstenen (verbijzonderd in zijgevel), ramen met houten luiken, rooilijnsprong tussen kopgevel en middenpartij is opgevangen
<i>door</i>	houten ronde erker op 1e verdieping
<i>materiaalgebruik:</i>	bakstenen gevels, houten deuren, ramen, luiken en erkers
<i>kleurgebruik:</i>	rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

deurensemble met opgehangen luifel

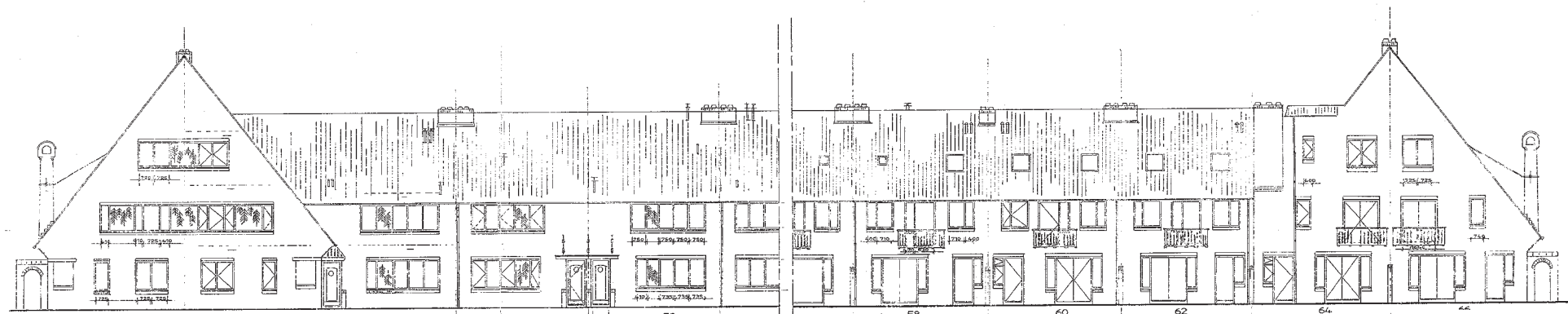

entree onder houten erker wordt begeleid door gemetselde muren

A2 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Javastraat 48 - 66

Javastraat 48-66

1920 - architect: A. H. van Wamelen

markante schoorsteen en hoekafwerking

aansluiting kopgevel op terugliggende middenpartij, articulaties van entrees

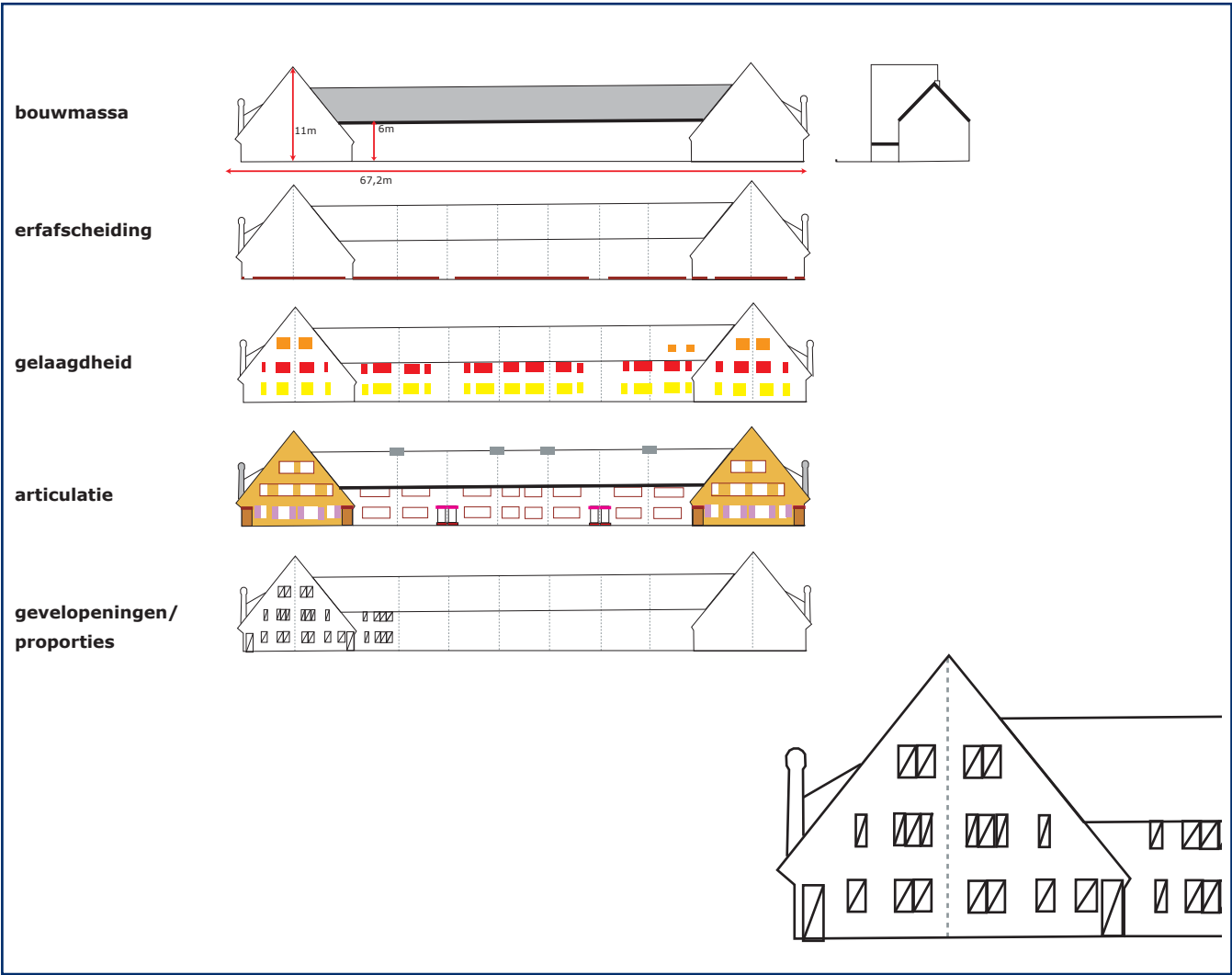

entree op de hoeken van de kopgevels

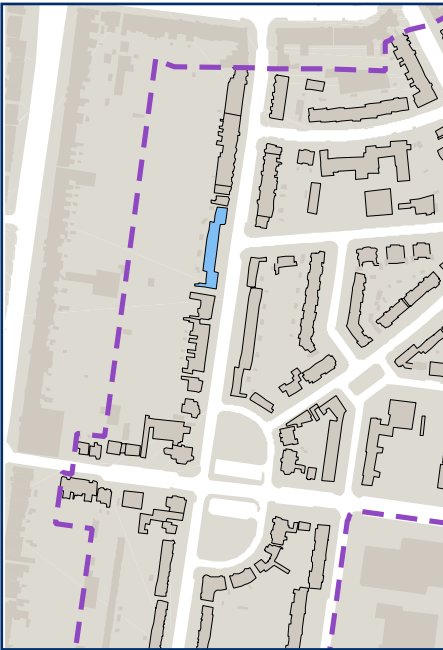

houten luiken met hartje in kopgevels

A2 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Javastraat 48 - 66

situatiekaart

samenbinden kozijnen tot horizontaal element in de de gevel middels toepassing van kozijnvulling met decoratief metselwerk

deurensemble met expressieve ophanging van de luifel

Nadere typering te beschermen waarden

Woningbouwvereniging Zonnewijk, architect A. H. van Wamelen, bouwjaar 1920.
In rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

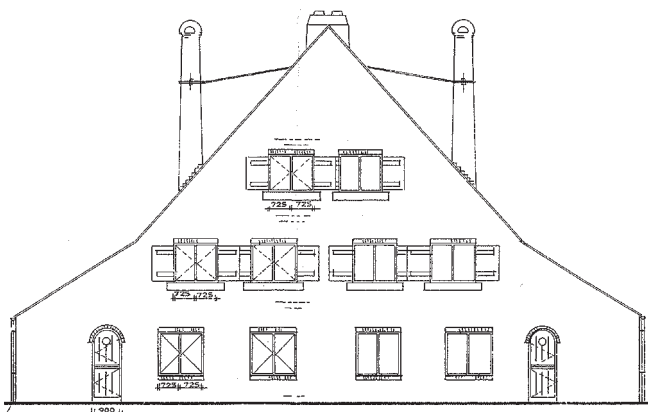
- erfafscheidingen:* eenheid d.m.v. lage gemetselde tuinmuurtjes
- gevelcompositie:* bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in de gevel-opbouw die ontstaat door de toepassing van plint en kroonlijst
- articulatie:* setback blokken zijn uniform: strook en repetitie; fronton blokken zijn verschillend, wel beide expressieve megavorm; kopgevels op de hoeken van het bouwblok, gegroepeerde entrees in portiek in de oksel van de kopgevel, gemetselde schoorstenen (verbijzonderd in zijgevel), ramen met houten luiken (hartjes), rooilijnsprong tussen kopgevel en middenpartij is opgevangen door houten hoekdetail (zie foto)
- materiaalgebruik:* bakstenen gevels, houten deuren, ramen, luiken en hoekpartij
- kleurgebruik:* rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

Stylistisch: expressieve schoorsteenkoppen; expressieve baksteen architectuur; robuust; corporatieve expressie; opvoedende betekenis, gesloten huid

A3 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Balistraat 3 - 8

Balistraat 3 - 8

1920 - architect: A. H. van Wamelen

ramen met houten luiken en bloembakken

markante schoorsteen, metselwerkac-
centen langs dakrand

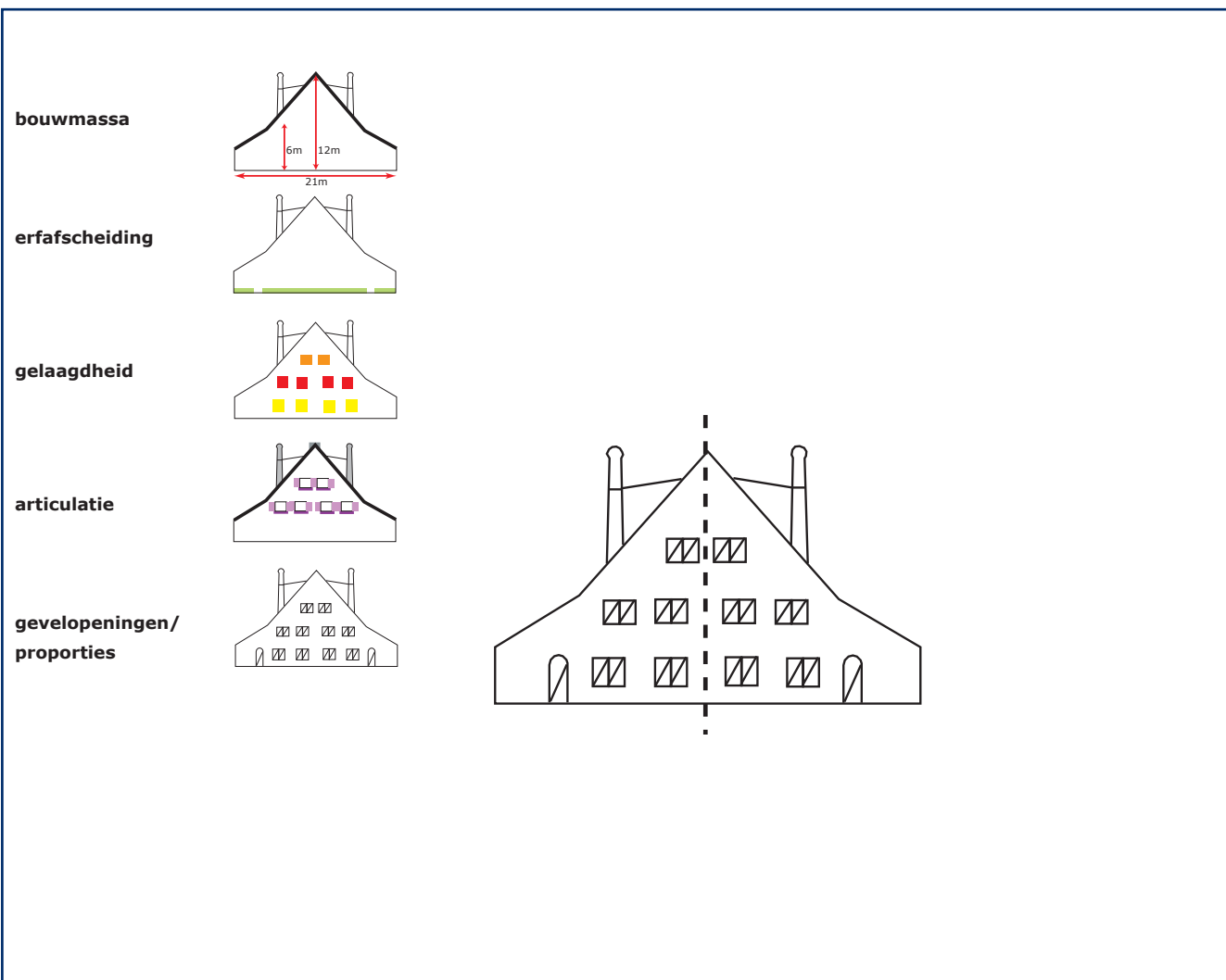
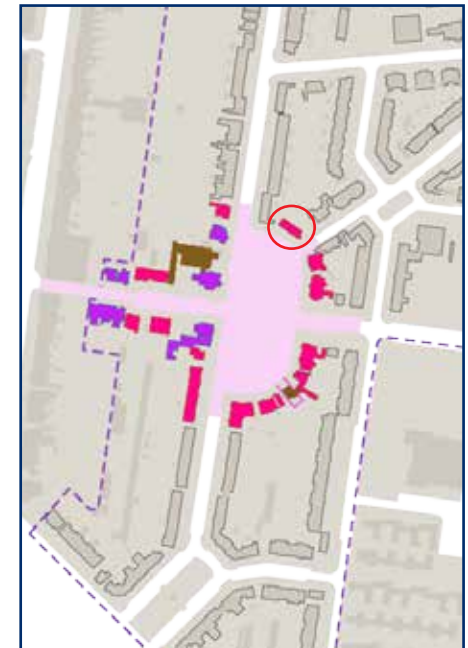

foto zijgevel

uitbouw zorgt voor terugspringing in dak van zij-
gevel

A3 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Balistraat 3 - 8

situatiekaart

	maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 1e episode
	maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 2e episode
	maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 3e episode, na 1945
	het halve sterplein, bindend element

Nadere typering te beschermen waarden

Woningbouwvereniging Zonnewijk, architect A. H. van Wamelen, bouwjaar 1920.
Twee-onder-een-kap middenstadswoning, waarbij het gebruikte zadeldak zorgt voor extra breedte, pleingevel

<i>stedebouw:</i>	is integraal onderdeel van het Stedelijk Ensemble, maar volgt zich tevens als Enkelvoudig architectonisch Object in een Stedelijk Ensemble van oudere datum, met halve sterplein
<i>erfafscheidingen:</i>	eenheid d.m.v. lage gemetselde begroeide tuinmuren
<i>gevelcompositie:</i>	bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de pleinwand; gelaagdheid in het bebouwingsbeeld die ontstaat door de toe passing van plint, middenpartij en kroonlijst
<i>articulatie:</i>	gemetselde verbijzonderde schoorstenen, ramen met houten luiken (hartjes), rond gebogen deuren, bloembakken
<i>materiaalgebruik:</i>	bakstenen gevels, houten deuren, ramen en luiken
<i>kleurgebruik:</i>	rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

Styltisch: expressieve schoorsteenkoppen; expressieve baksteen architectuur; robuust; corporatieve expressie; opvoedende betekenis, gesloten huid

ronde deuren met voorbordes

A4 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Javastraat 84-98

Javastraat 88-98

Javastraat 84-86

1922 - architect: Gebr. A.J. en G.B. Smits

1927

verticale accentuering door uitbouw met balkon type C

topgevel type D

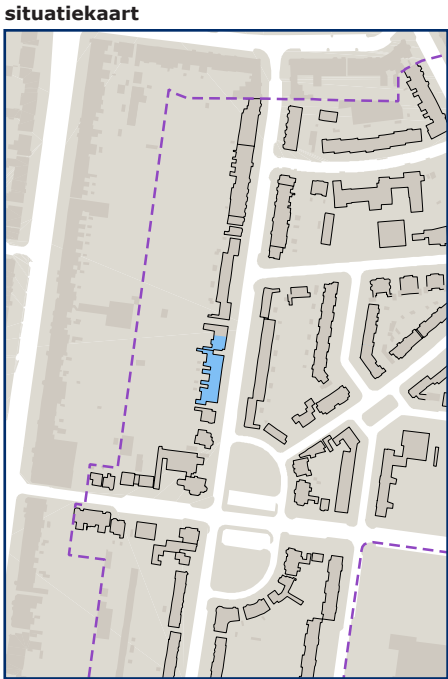
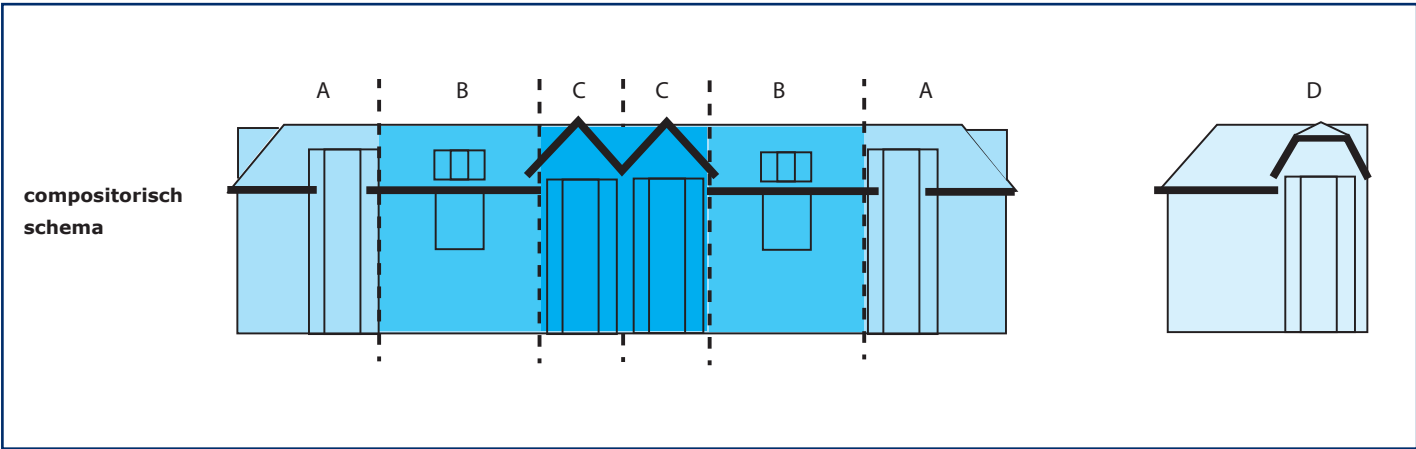

toegangen tot kelderverdieping aan straatzijde type A

originele tegels bij entree naar voordeuren

A4 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Javastraat 84-98

Nadere typering te beschermen waarden

Architect: Gebr. A.J. en G.B. Smits, bouwjaar nr. 88-98: 1922, bouwjaar nr. 84: 1927
In rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

- erfafscheidingen:* eenheid d.m.v. lagen gemetselde muren met stalen hekwerk
- gevelcompositie:* bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, midden partij, kroonlijst en dakkapellen
- articulatie:* kopgevels in midden van bouwblok, vetrticaal gegroepeerde erkers, gemetselde ornamenten, originele brievenbussen, entree naar kelderverdieping aan straatzijde, entree hoekwoning in zijgevel met luifel
- materiaalgebruik:* bakstenen gevels, houten deuren en ramen
- kleurgebruik:* rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

entree met gemetselde erfafscheiding

originele brievenbussen

glas-lood-ramen type B

entree van type A ligt in de zijgevel en heeft een ornamentale luifel

uitbouw over gehele gevel benadrukt verticaliteit, type A

erker op 1e verdieping en dakkapel type B

E1 - Uitwerking Enkelvoudig Object Sumatraplein 35-37 en Borneostraat 1-3b

Sumatraplein 35-37

Borneostraat 1-3b

Sumatraplein 35-37 ca. 1910; architect: P. Langhout
nr. 37: uitbouw verbouwd

Borneostraat 1-3 **verbouwd, ernstig aangetast**

detailfoto glas-in-lood raam boven deur van nr. 35

erkeruitbouw op 1e verdieping

driehoekig gevormde erkeruitbouw

positie erkers t.o.v. elkaar

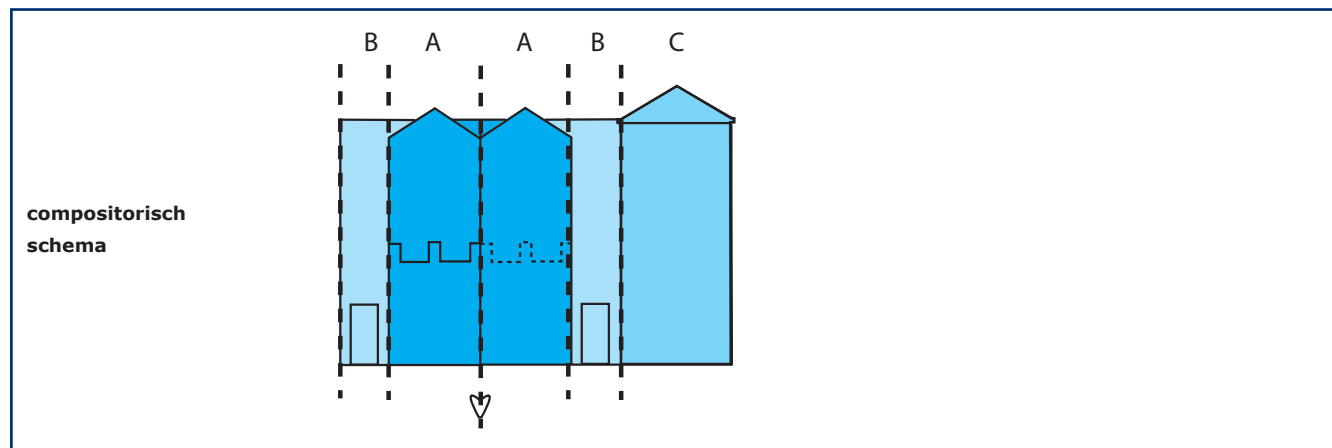

accent van hoekpositie d.m.v. een torentje

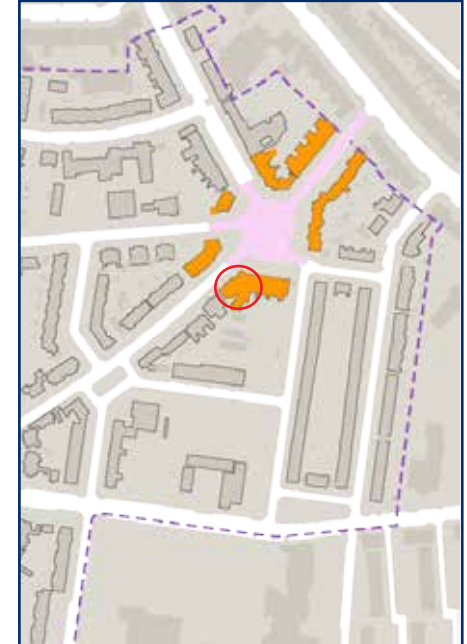

detailfoto dak van torentje

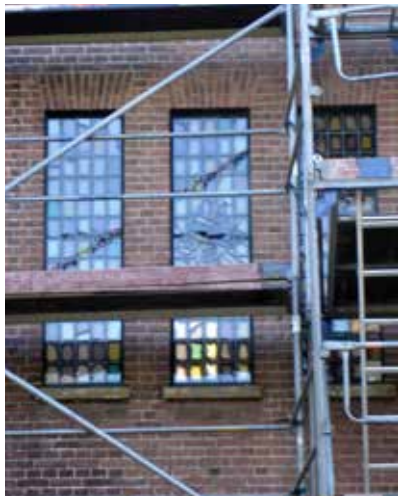
E1 - Uitwerking Enkelvoudig Object Sumatraplein 35-37 en Borneostraat 1-3b

situatiekaart

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble
- het sterplein, bindend element

rijk gedecoreerde glas-in-lood ramen in de gevel aan de Borneostraat

entree met trappen en nieuw verbouwde luifel én bijzonder gebogen raamvorm en metselwerdetaillering

Nadere typering te beschermen waarden

Architect P. Langhout, bouwjaar 1918

Hoekwoning, oorspronkelijk ontworpen als Architectonisch Ensemble (dubbel woonhuis) (zie originele bouwtekening), uitgevoerd als Enkelvoudig Object (zeer gewijzigd uitgevoerd)

relatie architectuur-stedebouw: architectuur ondersteunt het stedebouwkundig plan. Dit gebouw kent twee gezichten. De gevel aan het Sumatraplein valt binnen de typologie van geschakelde en gespiegelde rijbebouwing uit deze periode. Daarnaast is de hoek van plein en straat sterk geaccentueerd door toevoeging van een hoektoren. De woning aan de Borneostraat heeft een unieke (éénmalige) compositie alsof het, samen met de hoektoren, een afzonderlijke villa is.

compositie: gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij en kroonlijst

articulatie: toren ter articulatie van hoekpositie, erkeruitbouwen, gemetselde balkons, sierrollagen, glas-in-lood ramen ornamenten in fronton, metselwerk decoraties in gevel, gebogen raam op eerste verdieping

erfafscheidingen: stalen hekwerk op betonnen plint aan Sumatraplein, aan Borneostraat geen erfafscheiding, maar trap

materiaalgebruik: bakstenen gevels, houten deuren, ramen, glas-in-lood ramen, nieuwe betonnen luifel

kleurgebruik: rood-bruine bakstenen gevels, gele bakstenen ter articulatie, crème-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

Thema's:

- frontaliteit (monumentaliteit)
- overhoekse gerichtheid (wooncomfort/genot)
- symmetrie - asymmetrie (zie schema); hoofdopzet samen symmetrisch, individueel verschillend (dit is door de verbouwingen nauwelijks meer terug te vinden, zie schema)

E2 - Uitwerking Enkelvoudig Object Balistraat 13-17

Balistraat 13-17

1924 - architect: T. Kiemstra

detailfoto uitbouw met balkon

gemetselde erfafscheiding

siermetselwerk t.p.v. dakkapel

detailfoto kroonlijst

E2 - Uitwerking Enkelvoudig Object Balistraat 13-17

Nadere typering te beschermen waarden

Architect T. Kiemstra, bouwjaar 1924
Twee-onder-een-kap villa

- relatie architectuur-stedebouw:

is integraal onderdeel van het Stedelijk Ensemble, maar voegt zich tevens als Enkelvoudig architectonisch Object in een Stedelijk Ensemble van oudere datum, met halve sterplein
- gevelcompositie:

gelaagdheid in het bebouwingsbeeld die ontstaat door de toepassing van plint, midden partij, kroonlijst en dakkapellen
- articulatie:

gemetselde ornamenten, gemetselde rollaag, originele deuren met luifel en voorbordes, erkers met balkons
- erfafscheidingen:

eenheid d.m.v. lagen gemetselde muren
- materiaalgebruik:

bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen
- kleurgebruik:

rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

situatiekaart

- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 1e episode
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 2e episode
- maakt deel uit van het Stedelijk Ensemble, gebouwd in 3e episode, na 1945
- het halve sterplein, bindend element

horizontaal siermetselwerk in gevel

bloembakken onder raamparij

gemetselde erfafscheiding t.p.v. entrees

E3 - Uitwerking Enkelvoudig Object Timorstraat 5

Timorstraat 5

1931

entree met boog en met ronde vormen gemetselde erfafscheiding

terugliggende ramen en ornamentale details in metselwerk

gebogen vormen bij de entree aan de achterzijde

E3 - Uitwerking Enkelvoudig Object Timorstraat 5

School voor het B.L.O. (Buitengewoon Lager Onderwijs)
 GEMEENTELIJK MONUMENT
 REDENGEVENDE OMSCHRIJVING VAN HET MONUMENT

Langgerekt, bakstenen schoolgebouw op onregelmatige grondslag, over twee bouwlagen en voorzien van pannengedekte zadeldaken, deels voorzien van overstekken. Het gebouw omvat aan de Timorstraat een tweetal vrijwel identieke, maar van elkaar gescheiden en verspringende bouwdelen met gangen. De lesruimten zijn gesitueerd aan de Celebesstraat. De wanden zijn voorzien van een teruggeplaatste serie rechthoekige, liggende vensters. In de onderste bouwlaag worden de vensters van elkaar gescheiden door middel van bakstenen kolommen, in de tweede bouwlaag door houten kozijnen. Dorpels en lateien van de vensters van de eerste bouwlaag zijn uitgevoerd in beton en vormen een ononderbroken band. Een uitbouw over twee bouwlagen en voorzien van een puntgevel deelt beide bouwdelen. Deze uitbouw, min of meer centraal gesitueerd in het complex, herbergt een van de trappartijen. Dubbele deuren onder rondboogvormige gemetselde strekken verschaffen toegang. Een tweede uitbouw uiterst links met rondboogvormige ingangspartij (voorzien van gekleurd glas) is in de vorm van een puntgevel met opmerkelijke overstekken. Uiterst links gaat deze uitbouw over in een driezijdig trappen huis, dat aan alle zijden is voorzien van hoge, 2 maal 20 ruits-vensters; ook deze uitbouw beschikt over een rijk uitgewerkt overstek. Een derde uitbouw met puntgevel rondt de gevel rechts af.

Het gebouw beschikt over zorgvuldig vormgegeven perceelscheidingen, in de vorm van een bakstenen onderbouw met uitstekende pijlers, waartussen een sierlijk ijzeren hekwerk.

Bouwjaar: 1931

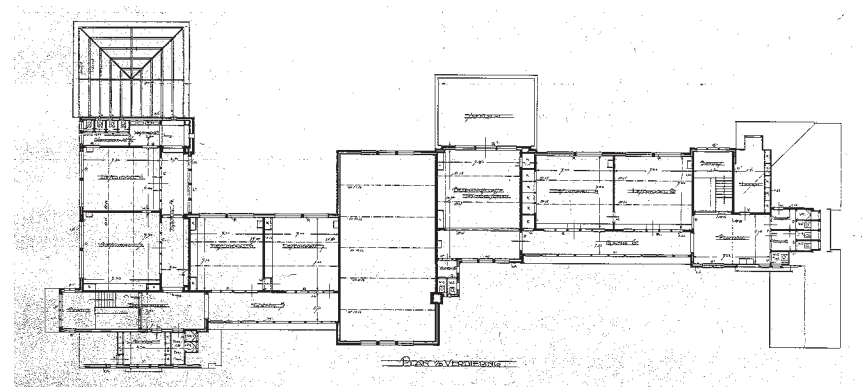
Architect: Bureau Gemeentewerken Nijmegen

Goed voorbeeld van een schoolgebouw uit de jaren '30, rijk gedetailleerd. Bovenal aan de Timorstraat goed bewaarde gebleven. Deze zijde komt voor bescherming in aanmerking. Verbouwingen en aanbousels hebben de oorspronkelijke staat van het gebouw aan de Celebesstraat echter aangetast. De delen aan deze straat komen dan ook niet voor bescherming in aanmerking, met uitzondering van de uitbouw uiterst rechts, waarin onder een torenachtige opbouw een ingangspartij is gesitueerd.

entree aan achterzijde gebouw in voet van de toren

situatiekaart

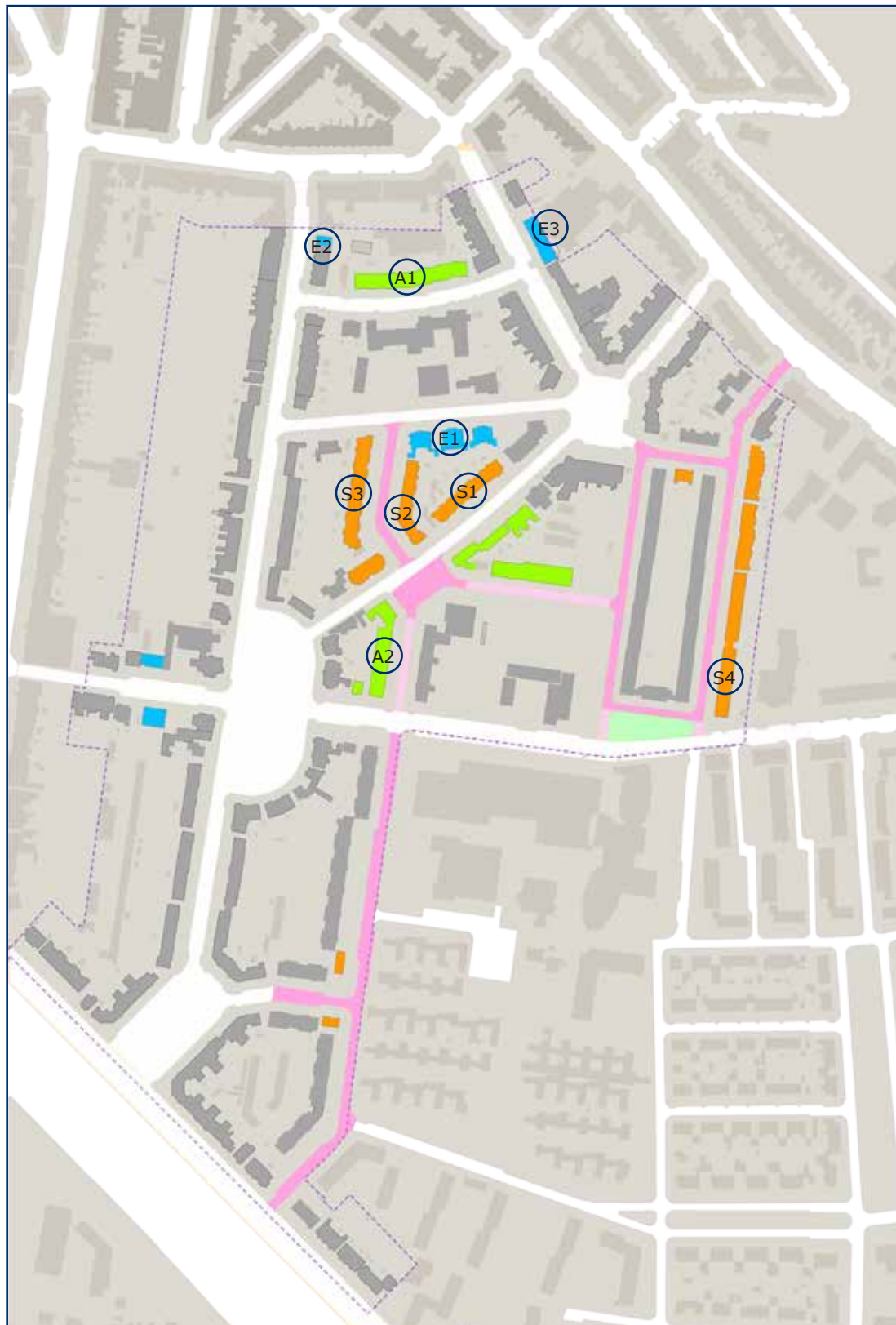
plattegrond

ramen met diepe neggen op maaiveldniveau

terugliggende entree in voorgevel, rooilijnsprong

Stedelijk Ensemble 1 = architect A. van der Kloot, 1934, blz. 126

Stedelijk Ensemble 2 = architect A. van der Kloot, 1934, blz. 128

Stedelijk Ensemble 3 = architect A. van der Kloot, 1934, blz. 130

Stedelijk Ensemble 4 = architect R.D. Rodenburg, 1948, blz. 132

Architectonisch Ensemble 1 = architect M.M. Reijnaart, 1938, blz. 134

Architectonisch Ensemble 2 = architect L.D. Kuipers, 1950, blz. 136

Enkelvoudig Objecten 1 = architecten onbekend, 1934-35, blz. 138

Enkelvoudig Object 2 = architect L.D. Kuipers, 1946, blz. 140

Enkelvoudig Object 3 = architect J.J. van Halsteren, 1925 (niet afzonderlijk beschreven)

architectonisch

- Stedelijk Ensemble
- Architectonisch Ensemble
- Enkelvoudig Object

openbare ruimte

- 3e episode
- Stedelijk Ensemble 3e episode

Stedelijk Ensemble: middenstandswoningen (1934)
Madoerastraat/Borneostraat; Architect: A. van der Klood

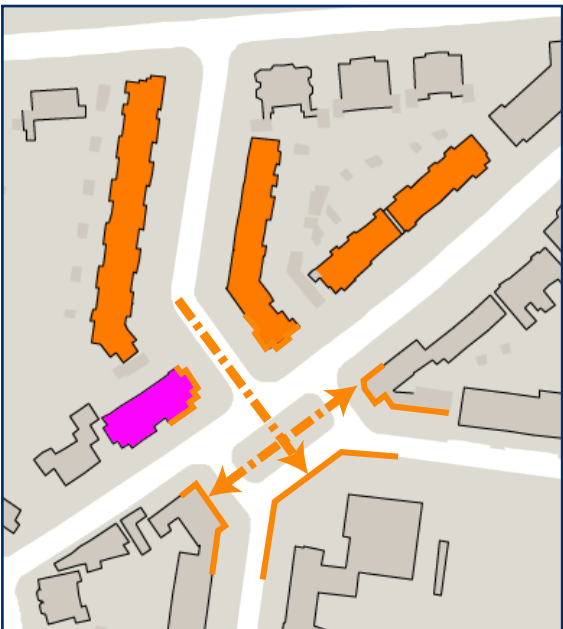
Dit is het eerste Stedelijke Ensemble dat werd gerealiseerd in de derde episode, op basis van het stedenbouwkundig plan van Siebers van 1934. De woningen zijn gebouwd door een particuliere bouwer voor de gegoede middenstand. Vanaf begin jaren dertig was dit een groeiende doelgroep op de woningmarkt. Het bestaat uit vier bouwblokken. Deze hebben een zelfde hoofdvorm, maar ze zijn architectonisch alle vier verschillend, door andere voordeurnissen, erkers en uitbouwen.

In dit Stedelijk Ensemble wordt de geknikte, secundaire straat Madoerastraat gekoppeld aan de Borneostraat. De compositie van de vier bouwblokken speelt in op de geknikte straatvorm door de asymmetrische opzet van de straathoeken op de kruising met de Borneostraat. Op de westelijk hoek wordt de wand van de Borneostraat doorgezet, op de oostelijke hoek die van de Madoerastraat. Dit compositorisch principe leidt tot een dynamische ruimtevorm, waardoor ook het plein aan de Borneostraat als geheel een asymmetrisch karakter heeft gekregen, ondanks de symmetrische grondvorm.

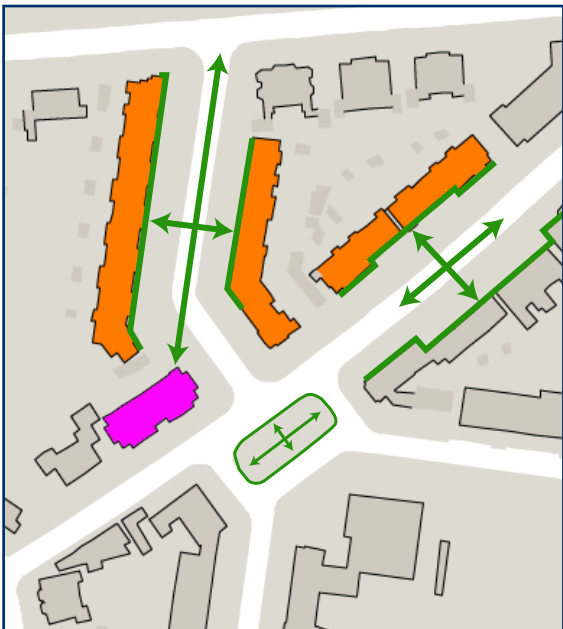
De architectuur van Van der Klood wordt gekenmerkt door een sterk samenhangende bouwblokarchitectuur. De individuele woning is ondergeschikt aan de compositie van het blok als geheel. Dit effect wordt bereikt door een sterke horizontale belijning, middels grote gootoverstekken en gekoppelde erkers en ingangspartijen, alsmede door het accentueren van de uiteinden van de bouwblokken middels vooruitspringende volumes en dakvlakken.

panorama Madoerastraat vanuit Borneostraat

secundaire laag
(oranje pijlen geven de ruimtevorm van de secundaire laag aan)

tertiaire laag
(groene pijlen geven de ruimtevormen van de tertiaire laag aan)

- eveneens Architectonisch Ensemble
- maakt onderdeel uit van het Stedelijk Ensemble

stedebouwkundige context Madoerastraat - Borneostraat

panorama Borneostraat t.p.v. bouwblok van Van der Kloot

panorama Madoerastraat vanuit Borneostraat

S1 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Borneostraat 6 - 22

Borneostraat 6-22

1934 - architect: A. van der Kloot

balkon opgenomen in kopgevel

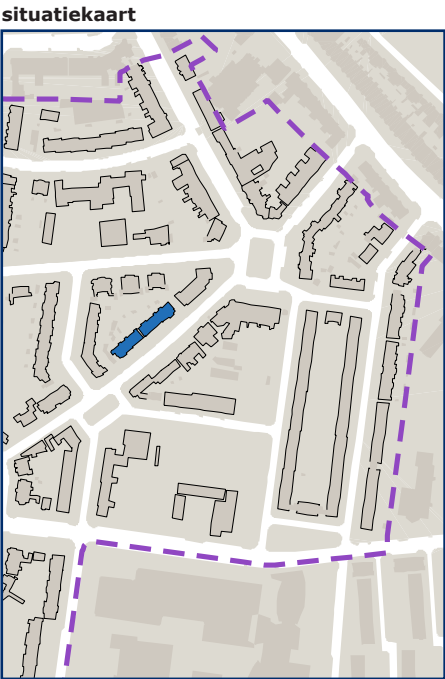
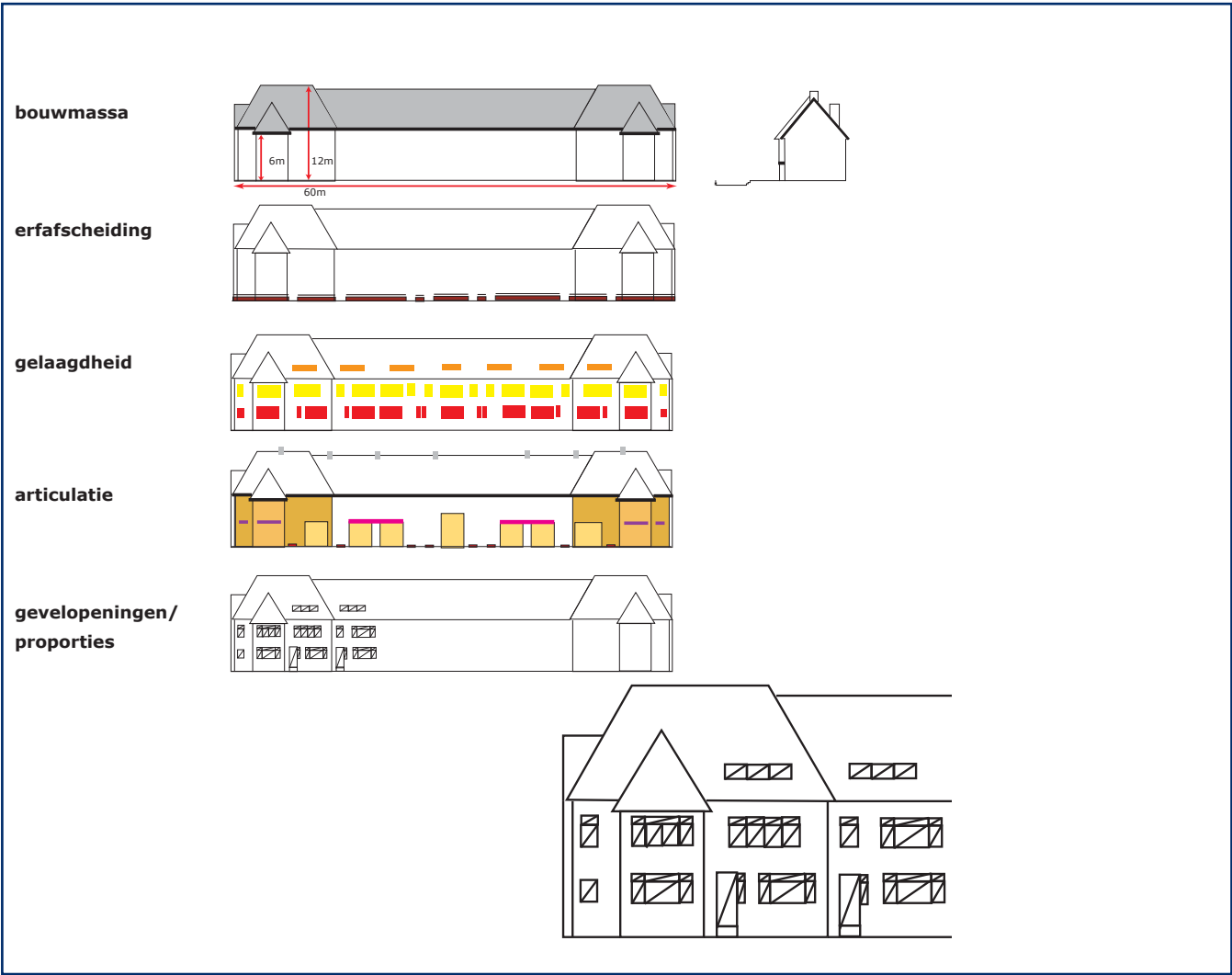

detailfoto uitbouw

dynamiek van dakoverstekken in zijgevel

S1 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Borneostraat 6 - 22

Nadere typering te beschermen waarden

Architect: A. van der Kloot, bouwjaar 1934

Stedelijk Ensemble; in rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

erfafscheidingen:

gevelcompositie:

articulatie:

materiaalgebruik:

kleurgebruik:

eenheid d.m.v. lage gemetselde muren met trapje t.p.v. entree

bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand, die wordt gearticuleerd door twee hoekpaviljoens met vooruit geschoven frontons. Gelaagdheid in de gevelopbouw ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkapellen

kopgevels op de hoeken van het bouwblok (in rooilijn verspringend), drie-hoekig gevormde erker in midden van bouwblok, overige erkers twee aan twee gekoppeld door doorlopend luifel links en rechts van midden. Bloembakken in kopgevel

bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen

rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

eenheid in ontwerp van gemetselde erfafscheiding, trapjes en hekwerk

rooilijnsprong t.p.v. kopgevel

Beeldatlas Galgenveld

RG&P

127

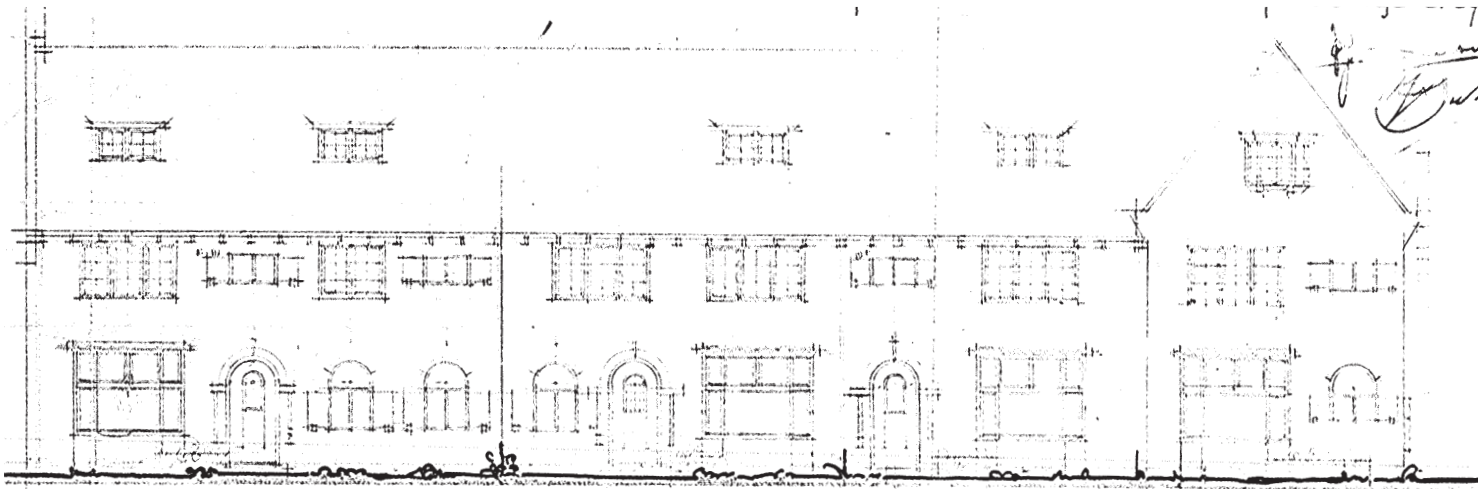
S2 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Madoerastraat 13 - 17

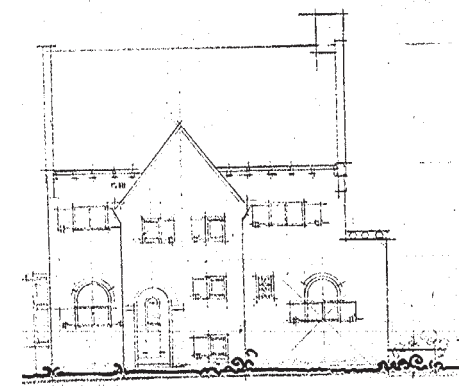
Madoerastraat 13 - 17

Borneostraat 24

1934 - architect: A. van der Kloot

1934 - architect: A. van der Kloot

de hoekwoning

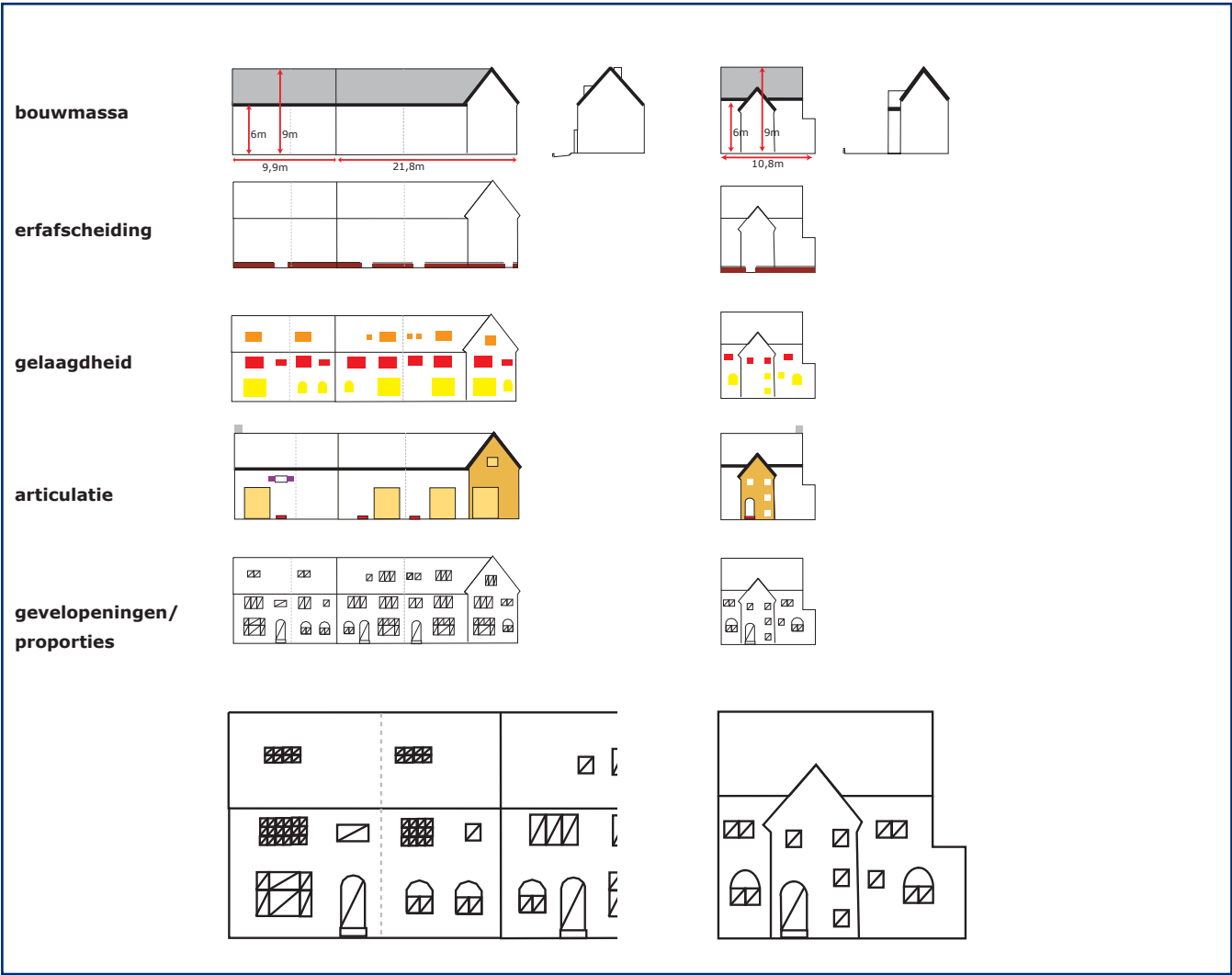

meeontworpen bakstenen bloembakken

originele luiken zijn nog aanwezig

S2 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Madoerastraat 13 - 17

Nadere typering te beschermen waarden

Architect: A. van der Kloot, bouwjaar 1934
Stedelijk Ensemble; in rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

- erfafscheidingen:

eenheid d.m.v. lage gemetselde muren met railing
- gevelcompositie:

bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkapellen
- articulatie:

kopgevels op de hoek van het bouwblok (in rooilijn verspringend), erkers, originele ronde gebogen deuren en ramen, bijzonder erkerraam in kopgevel, origineel luik aanwezig, gemetselde bloembakken
- materiaalgebruik:

bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen
- kleurgebruik:

rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

originele deur met boog en bijpassend raam

bijzonder erkerraam in kopgevel

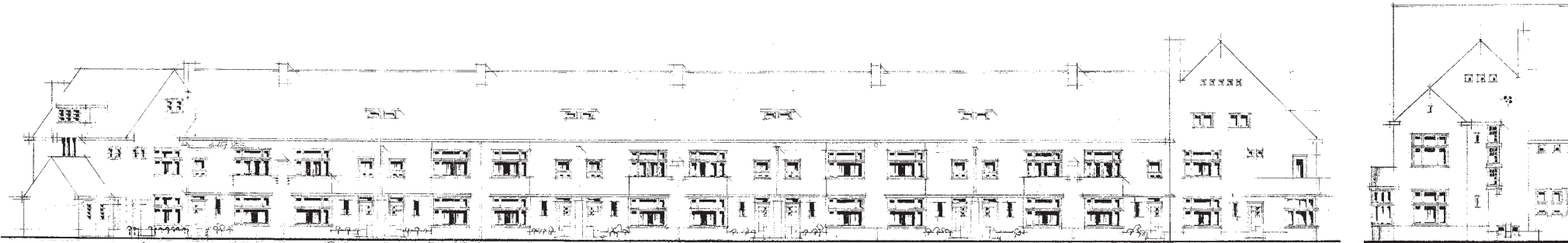
S3 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Madoerastraat 2 - 22

Madoerastraat 2 - 22

zijgevel Madoerastraat 2

1934 - architect: A. van der Kloot

ronde uitbouw geïntegreerd met ontwerp van balkon en voortgezet in de geveluitbouw, uitbouw markeert hoek van de straat

verticale raampartij in zijgevel

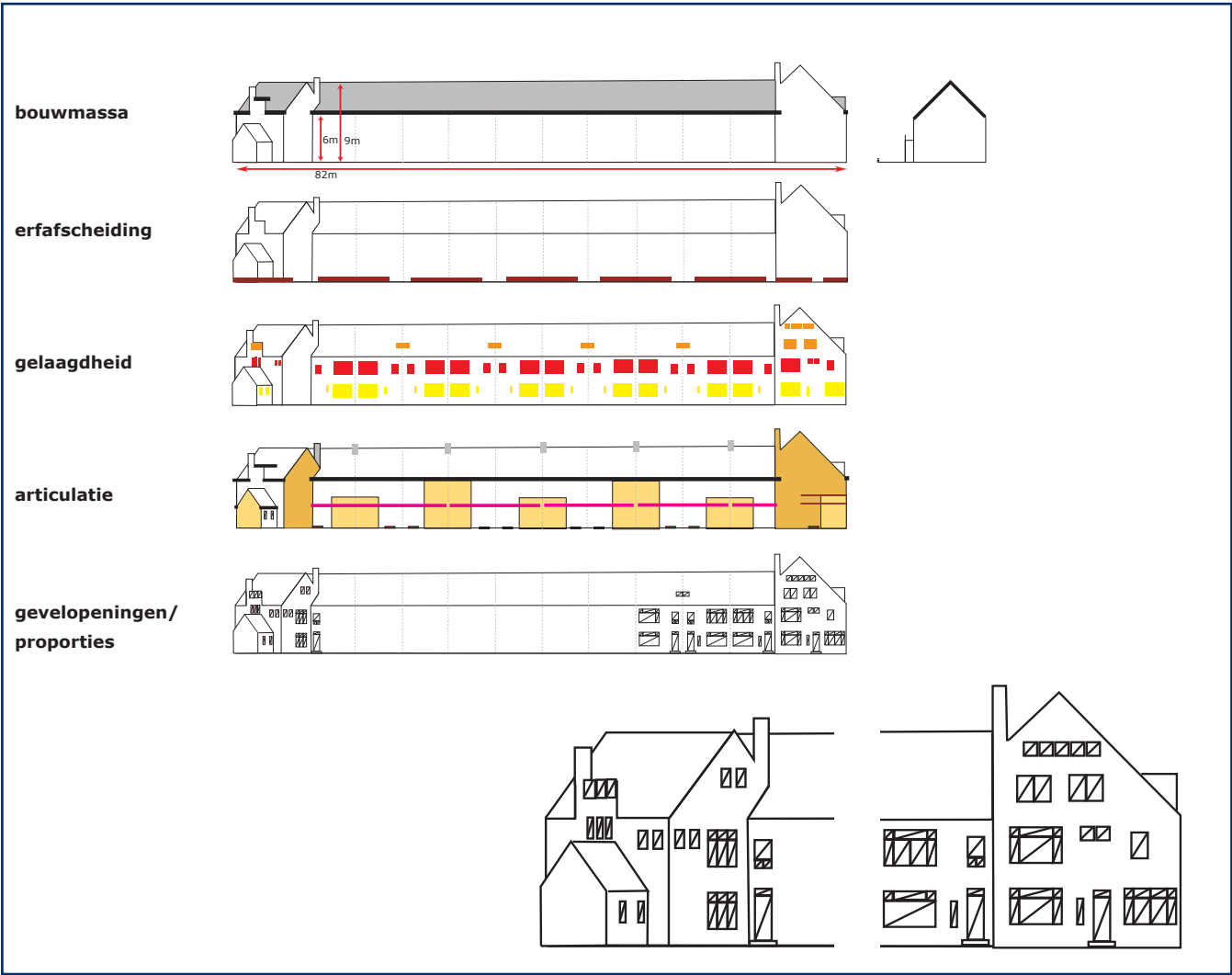

accenten in metselwerk en zijraam t.p.v. in rooilijn verspringend geveldeel

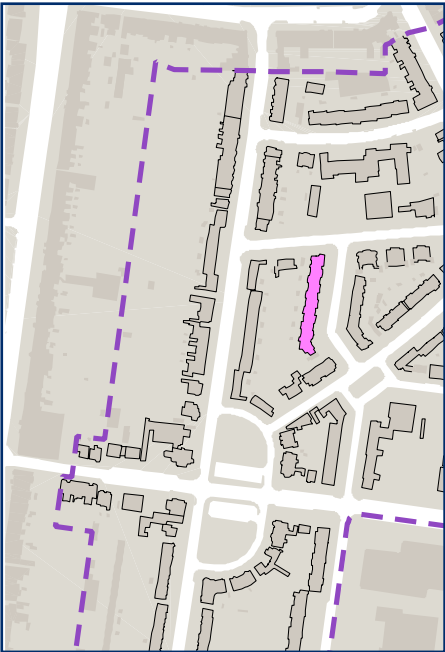

deuren en uitbouwen aan elkaar gekoppeld door luifel

S3 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Madoerastraat 2 - 22

situatiekaart

Nadere typering te beschermen waarden

Architect: A. van der Kloot, bouwjaar 1934
Stedelijk Ensemble; in rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

- erfafscheidingen:* eenheid d.m.v. lage gemetselde muren met railing
- gevelcompositie:* bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkapellen
- articulatie:* kopgevels op de hoek van het bouwblok, entrees en erkers worden bijeengehouden d.m.v. overkoepelende luifels, gemetselde bloembakken, portiekentree op hoek (nr. 24), ronde erker met bijpassend balkon op hoek (nr. 2), gemetselde ornamenten, gegroeppeerde erkers
- materiaalgebruik:* bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen
- kleurgebruik:* rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

nr.24; portiekentree met meeontworpen bloembakken

geveldeel dat in rooilijn verspringt

S4 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Delistraat 67-85

Delistraat 67-85

zijgevel Delistraat 83

1948 - architect: R.D. Rodenburg arch. B.N.A.

topgevel vangt hoogtesprong op

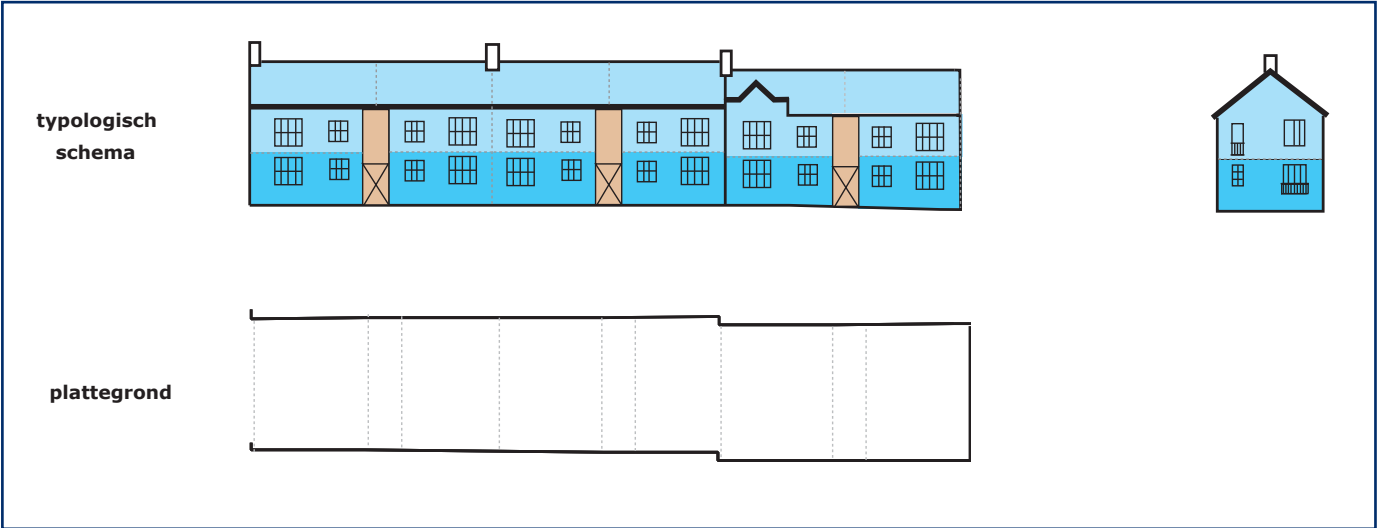

accent in metselwerk

gemetselde erfafscheiding

S4 - Uitwerking Stedelijk Ensemble Delistraat 67-85

Nadere typering te beschermen waarden

Architect R.D. Rodenburg arch. B.N.A., bouwjaar 1948.
Stedelijk Ensemble; in rijen aaneen gebouwde portiekwoningen van twee lagen met kap

relatie architectuur-stedebouw:

sprong in rooilijn = sprong in hoogte (reliëf); op a-symmetrische wijze wordt vlakke pui vervangen door f ronton; fronton vangt tevens hoogtesprong op.

erfafscheidingen:

eenheid d.m.v. lage gemetselde muren

gevelcompositie:

bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in de gevelarchi- tectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij en kroonlijst

articulatie:

kopgevels t.p.v. hoogtesprong (rooilijnsprong), gemetselde ornamenten, centrale portiekkentrees

materiaalgebruik:

bakstenen gevels, houten deuren en ramen

kleurgebruik:

rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze keramische pannen

topgevel vangt hoogtesprong op

rijk begroeide voortuinen

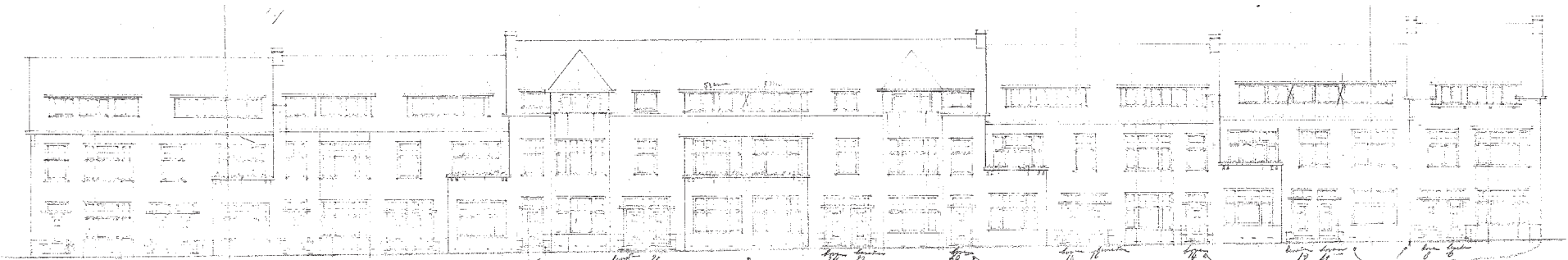

panorama Delistraat

A1- Uitwerking Architectonisch Ensemble Timorstraat 6-42

Timorstraat 6-42

Timorstraat 6-42 - 1938
architect: M.M. Reijnaart

detailfoto hoek van type A1, siermetselwerk in gevel, dakkapellen zijn met hout afgewerkt

dakkapel mate dakoverstel, rollaag

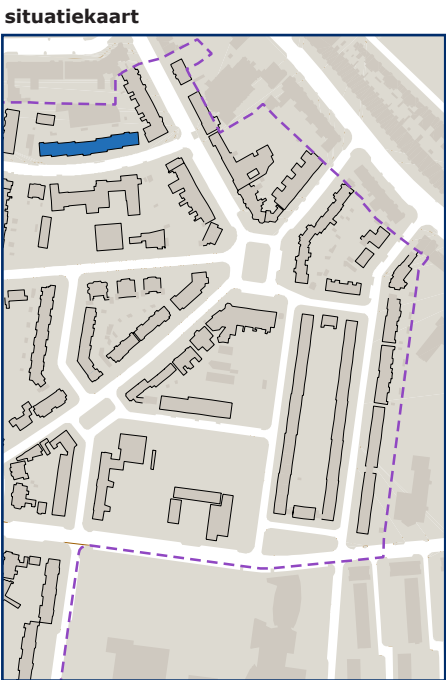
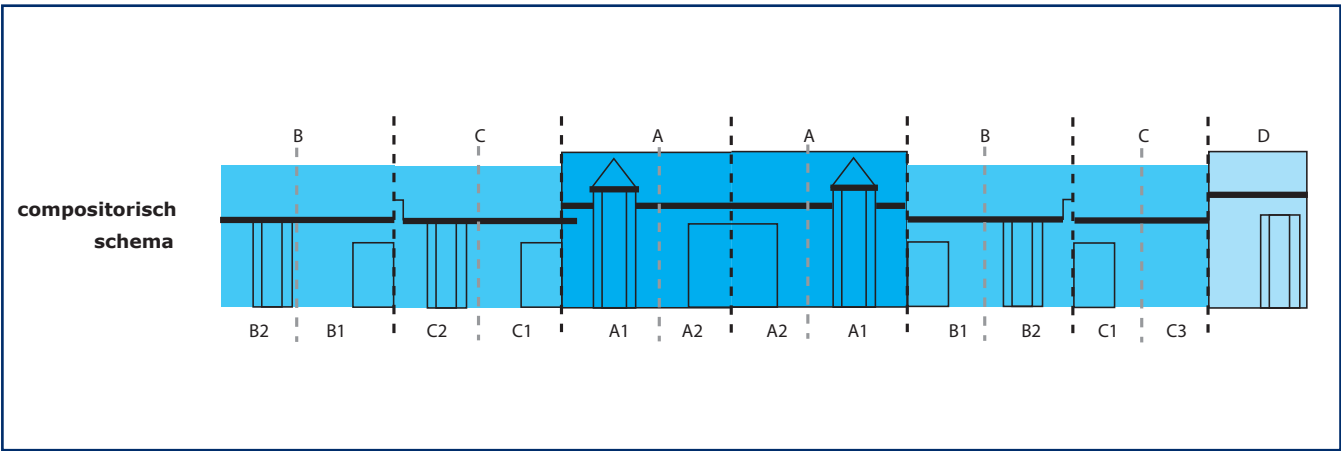

detailfoto hoek van uitbouw, ook hier siermetselwerk

originele ramen en bloembakken

A1 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Timorstraat 6-42

Nadere typering te beschermen waarden

Architect M.M. Reijnaart, bouwjaar 1938
Architectonisch Ensemble; in rijen aaneen gebouwde eengezinswoningen-woningen van twee lagen met kap

- relatie stedenbouw-architectuur:* gebouwd in gekormde straat, stedenbouwkundig plan uit de Eerste Episode, strakke bouwblokarchitectuur, past zich daarbij aan d.m.v. subtiel spel met verspringende rooilijnen
- erfafscheidingen:* eenheid d.m.v. lage gemetselde muren met hekwerk
- gevelcompositie:* bouwblokarchitectuur; ieder huis is onderdeel van de totaalcompositie van de straatwand; gelaagdheid in het gevelbeeld die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst, dakkapellen en bloembakken
- articulatie:* kopgevels in midden van bouwblok, setbacks op de hoeken, gemetselde bloembakken, gemetselde ornamenten, verticaal gegroepeerde erkers, t.p.v. middenpartij geaccentueerd door torentje ter afsluiting, deurensembles met luifel en voorbordes, balkon neem rooilijnsprong op, gemetselde rollaag, rooilijnspringen plastisch gekoppeld aan lage uitbouw
- materiaalgebruik:* bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen
- kleurgebruik:* rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

gemetselde muur met hekwerk als erfafscheiding

rooilijnsprong

balkon t.p.v. rooilijnsprong

erkeruitbouw type B2

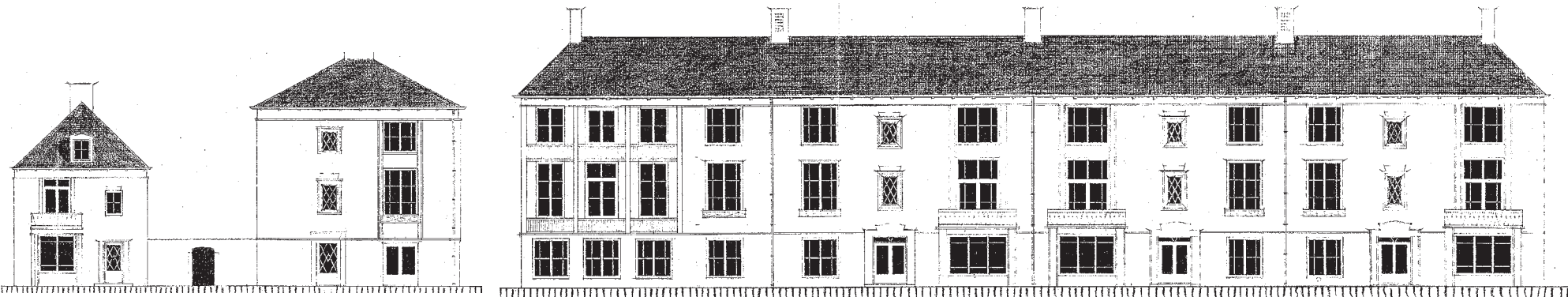
A2 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Molukkenstraat 6-22 en Archipelstraat 272-274

Archipelstraat 274

Archipelstraat 272

Molukkenstraat 6-22

1950 - architect: L.D. Kuipers B.N.A.
nr. 272 schoorsteen toegevoegd

1950 - architect: L.D. Kuipers B.N.A.

verticaal gevelensemble

gemetselde muren als erfafscheiding

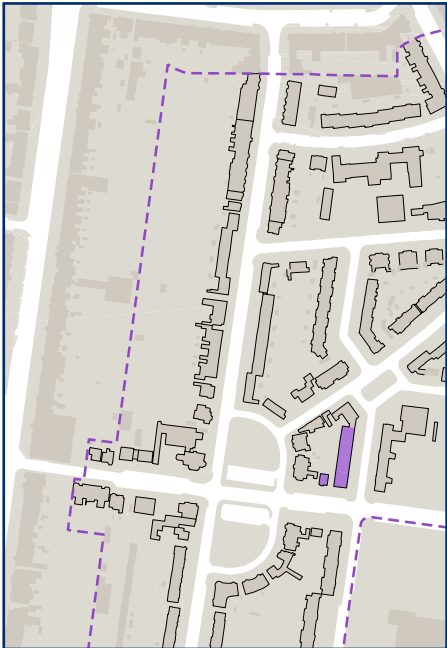
originele ramen in zijgevel

detailfoto balkonnen in voorgevel

A2 - Uitwerking Architectonisch Ensemble Molukkenstraat 6-22 en Archipelstraat 272-274

situatiekaart

entree met trapje en begeleidende gemetselde muren

overhoekse foto die laat zien dat de balkonnen als neggen in het gevelbeeld zijn opgenomen

Nadere typering te beschermen waarden

Architect: L.D. Kuipers B.N.A., bouwjaar 1950
Architectonisch Ensemble; in rijen aaneen gebouwde portiekwoningen van drie lagen met kap

- erfafscheidingen:* eenheid d.m.v. lage gemetselde muren
- gevelcompositie:* gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartijen en kroonlijst
- articulatie:* balkonnen als neggen, originele ramen, gemetselde ornamenten, centrale portiekentrees met voorbordes, keldertrees aan straatzijde
- materiaalgebruik:* bakstenen gevels, houten deuren en ramen
- kleurgebruik:* rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

toegang tot gemeenschappelijke kelder aan straatzijde

E1 - Uitwerking Enkelvoudige Objecten Celebesstraat 1-9

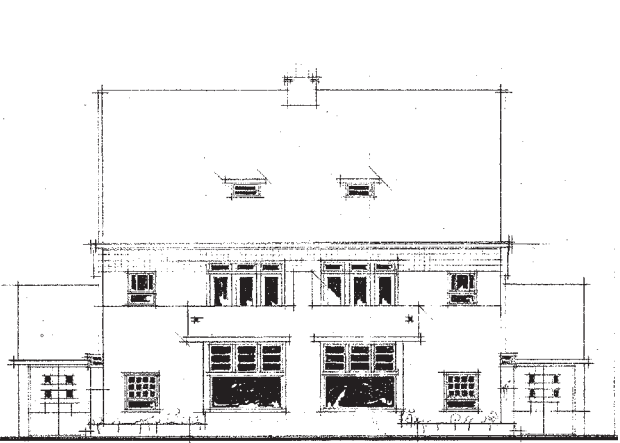
Celebesstraat 1-3

Celebesstraat 5-7

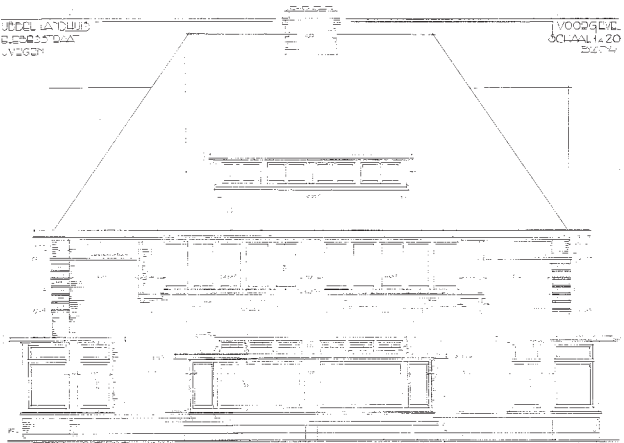
Celebesstraat 9 en Madoerastraat 1

1934

dakramen toegevoegd

1935 raamindeling gewijzigd

nr. 9; siermetselwerk in gevel, groot dakoverstek

detailfoto erker

nr. 9; bijzondere entree in zijgevel

E1 - Uitwerking Enkelvoudige Objecten Celebesstraat 1-9

nr. 1-3; bijzondere entree in zijgevel

nr. 1-3; detailfoto zijraam

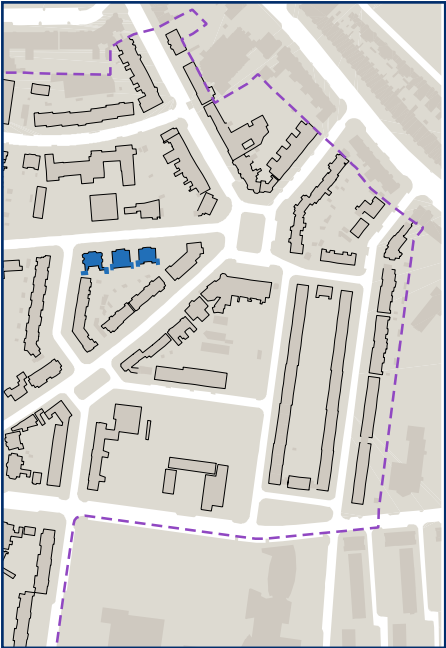

nr. 1-3; plasticiteit in gevel

nr. 1-3; siermetselwerk in gevel

situatiekaart

nr. 5-7; metselwerkornament t.p.v. entree in gevel en vloer

nr. 5-7; raam met boogvorm

nr. 5-7; bouwblokafsluiting, dakoverstek, geprofileerde consoles

Nadere typering te beschermen waarden

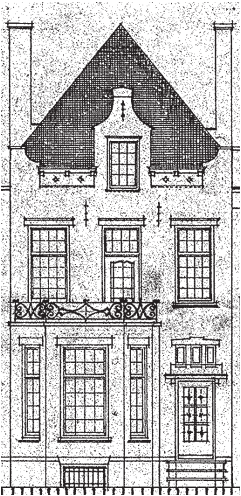
Architecten onbekend, bouwjaar 1934-1935
Twee-onder-een-kap villa's

- erfafscheidingen:* eenheid d.m.v. lage gemetselde muren (met railing)
- gevelcompositie:* gelaagdheid in het bebouwingsbeeld die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij, kroonlijst en dakkapellen
- articulatie:* bijzondere entree op de hoeken (resp. ronde deuren of met bijzonder luifel), bijzondere raamvormen, gemetselde bloembakken, gemetselde ornamenten, erkers met balkons en/of luifel erboven, gemetselde rollaag, grote dakoverstekken
- materiaalgebruik:* bakstenen gevels, houten deuren, ramen en dakkapellen
- kleurgebruik:* rood-bruine bakstenen gevels en creme-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde grijze/rode keramische pannen

E2 - Uitwerking Enkelvoudig Object Javastraat 9

Javastraat 9

1946 - architect: L.D. Kuipers B.N.A.;
schoorstenen gewijzigd uitgevoerd

entree met trapje, originele
deur en luifel

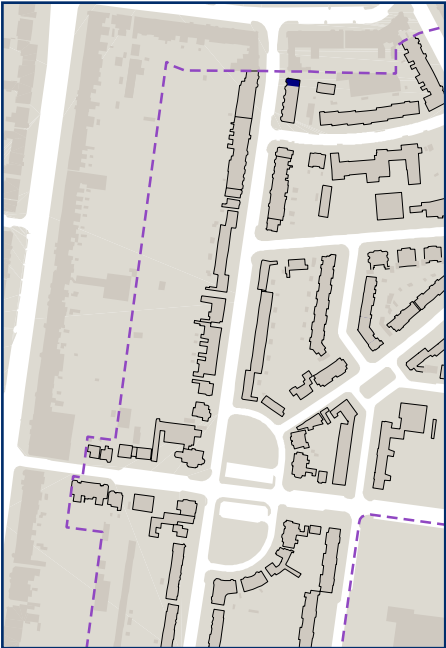
kelderraam onder trap bij voordeur

detailfoto raam boven voordeur

E2 - Uitwerking Enkelvoudig Object Javastraat 9

situatiekaart

spouwanker als ornament

detailfoto uitbouw; ornamentaal balkonhekwerk

raam in klokgevel

Nadere typering te beschermen waarden

Architect: L.D. Kuipers B.N.A., bouwjaar 1946
enkelvoudige geschakelde stadswoning

- relatie architectuur-stedebouw: autonomie van het perceel benadrukt door sterk symmetrische gevelcompositie. “Verstoring” van de symmetrie door a-symmetrisch geplaatste uitbouw met hoekramen gericht op diagonale zichtlijnen naar de straat
- gevelcompositie: architectuur: Hollandse Neo-rennaissance, gelaagdheid in de gevelarchitectuur die ontstaat door de toepassing van plint, middenpartij en kroonlijst
- articulatie: hoge uitbouw, ornamenten in ramen, metselwerk decoraties in gevel, fronton, ornamentale spouwankers, kelderraam onder voordeur
- erfafscheidingen: stalen hekwerk
- materiaalgebruik: bakstenen gevel, houten deur, ramen
- kleurgebruik: rood-bruine bakstenen gevels, crème-kleurig houtwerk, daken met gesmoorde rode keramische pannen

Nijmegen en Galgenveld

1. Bock M, Rossum V. van, Vink M., Van het Nieuwe Bouwen naar een Nieuwe Architectuur, Groep '32: Ontwerpen, gebouwen, stedenbouwkundige plannen 1925-1945, Den Haag 1983

2. Dalen M.V. en.Louman M., Nijmegen 1945-1985, Veertig Jaar Stadsontwikkeling, scriptie Planologisch Instituut Nijmegen, KUN Nijmegen, 1985.

3. Derksen P., 75 jaar Wbs "De Gemeenschap", Nijmegen, 19pm

4. Ekkers P.D.J en Ganzefles M.G.J, Jaarboek Numaga jaargang 1999, De ruimtelijke ontwikkeling van Nijmegen 1900-1999, Nijmegen 1999

5. Gemeentebld Nijmegen, Woningwet Plan van uitbreiding, Nijmegen 1919

6. Gorissen F., Stede-atlas van Nijmegen, Brugge 1957

7. Gunterman B., Historische Atlas van Nijmegen, 2000 jaar ruimtelijke ontwikkelingen in kaart gebracht, Amsterdam 2003

8. Kloos M., Mulder, Schilt J., Jonge Architecten in de Wederopbouw 1940-1960, Bussum 1993

9. Meijel L. van, De weelde van de soberheid, Nijmegen herrijst 1945-1965, Nijmegen, januari 2004

10. Siebers A., Het behoud van Rotterdam, Rotterdam, mei 1923

11. Siebers A.Nijmegen in verleden en heden,Tijdschrift voor Volkshuisvesting en stede- bouw 10, september 1932

12. Siebers A.Wanneer wordt Nijmegen opgebouwd?,Bouw, 1949

13. Siebers A., Dael W. M. van, R.K. hulpkerk te Terneuzen, Bouw 1965 deel II

14. Siebers A., Dael W. M. van, Raadhuis voor Gilze en Rijen, Bouwkundig Weekblad, 1962

15. Standvast Wonen, Terugblik op de arbeidersbouwvereniging "De gezonde Woning" 1911-1961, Nijmegen1994

16. Taverne E., Een frisse opkomst van de consumptiemaatschappij, De architect , (10) 1995

17. Tummers T., Architectuur in Nijmegen, een overzicht van architectuur en stedenbouw na 1900, Nijmegen 1994

18. Tummers T. , Lustverblijven zijn herrezen, schuilend in een bloemgaard, Nijmegen 1995

19. Verhagen P., „Bij het uitbreidingsplan Nijmegen", Tijdschrift voor Volkshuisvesting en stedenbouw 15 (1935) blz 194-199.

20. Verheijen R., „De wederopbouw van Nijmegen 1944-1945", Numaga 29 (1982) no. 2

21. Verheijen R., „De wederopbouw van Nijmegen 1944-1956 deel 2", Numaga 29 (1982) no. 3 en 4

22. C.M. van Moorsel, De wederopbouw van door den oorlog verwoeste steden, R.K. Bouw- blad 12, 1940-1941

23. A. Siebers, Le Corbusier, R.K. Bouwblad 3, 1931-1932

24. Report to the Laura Spelman Rockefeller Memorial, Archief Siebers (Nederlands Docu- mentatiecentrum voor de Bouwkunst, Amsterdam

25. Regionaal Archief Nijmegen

26. Provinciaal Archief Arnhem

27. Archief Woningbouwvereniging „De Gemeenschap".

28. Archief Siebers, Collectie Nederlands Architectuur instituut, Rotterdam

29. Archief StandVast Wonen

30. Architectuur en stedenbouw in Gelderland 1850-1940, Monumenten Inventarisatie Pro- ject, 1995

30a. Randzone Beschermd Stadsbeeld 19de-eeuwse Stadsuitleg, Gelders Genootschap no- vember, 2002

Architectuur en stedenbouw Algemeen

31. Bosma K, Wagenaar C., Een geruisloze doorbraak, de geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland, NAI Uitgevers, Rot- terdam, 1995

32. Sitte, C., Der Städtebau nach seinen kunstlerischen Grundsätzen 1898.

33. Stüben, Dr.Ing.J., Ober-und Geheimer Baurat in Berlin-Grunewald
Der Städtebau, Handbuch der Architektur, Vieter Teil, Strassen-Querprofile Blz 469, 1907

Rijk, provincie en gemeente Nijmegen

34. Gemeente Nijmegen, concept Uitwerkingsnota Beeldkwaliteit, Nijmegen 2004

35. Meijel drs. L.M.P. van, Derks drs. G.J.M., Vooroorlogse woonbuurten in Nijmegen, Arn- hem 2001

36. DE LIJN en Rein Geurtsen & Partners, Wikken en Wegen in waardevolle wijken; werk- boek, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2001

37. Ad Hereijgers en Rein Geurtsen & Partners, Hengtsdal Nijmegen, Wikken en wegen in waardevolle wijken de methode in de praktijk, Nijmegen 2004

38. Rein Geurtsen & Partners en Gemeente Nijmegen, Spoorbuurt Nijmegen, Beschermd Stadsbeeld, Toelichting en Beeldatlas, juli 2005

39. Rein Geurtsen & Partners en Gemeente Nijmegen, Bomenbuurt Nijmegen, Beschermd Stadsbeeld, Toelichting en Beeldatlas, juli 2005

Legenda A; stedenbouw

Stedenbouwkundige kenmerken	Articulatie bebouwing
 één bouwlaag	 rooilijnsprong
 twee bouwlagen	 hoogtesprong
 drie bouwlagen	 stedenbouwkundige as
 tuin	 straathoek
 brandpad	 accent kop bouwblok
 overige bebouwing n.v.t.	 insnoering straat
 insnoering straat door bouwblok	 stedelijk accent - landmark

Legenda B; architectuur

Bouwmassa	Erfscheiding
 contourlijn	 bakstenen muur
 gootlijn	 hekwerk
 woningscheidende lijn	 haag
 maatvoering	 railing
 dakvlak	

Gelaagdheid	
 gevelopeningen t.p.v. kroonlijst	
 gevelopeningen in dakvlak	
 gevelopeningen maaiveldniveau	
 plint - accenturering baksteen	
 kroonlijst - acc. baksteen	

Articulatie	Gevelopeningen en proporties
 schoorstenen	 gevelopeningen
 fronton	
 setback	
 luifel	
 plantenbak	
 negge in gevel	
 voorbordes/trap	
 erker	
 metselwerk	
 nis	
 gevelopeningen	